

Printed by
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
at the "VAVILLA" Press,
MADRAS.—1922.



శ్రీ రస్తు.

ఆనందరంగరాట్టపదము.

వీ తి క.



పక్షస్థలి ముద్దుగుల్మమును భాత్రి దేవిసీలాసతుల్
తీవిం గ్రేసల నొప్ప నిర్జరపథాటికొటి సద్భక్తిచే
నేన లేయంగ హర్షరీతిఁ గొలువై చెల్వందు లోకేశ్వరం
దానిష్టం దొగిఁ బ్రోచుఁగాక నయిలో నానందరంగాధిపున్. 1

ఉ. తెల్లనికొండ యిల్లుగను దెల్లనిగిబ్బయై వారువంబుగాఁ
దెల్లనియేలుఁ దాల్చికొని తెల్లనిమిమ్ములవానిఁ బువ్వుఁగాఁ
దెల్లని ప్రాఁదు సాముఁగను దెల్లమిగాఁ గయికొన్నయట్టి యా
తెల్లనిసామి రంగనృపధీమణి కీర్తకఁ గీర్తిసంపదల్. 2

చ. ముదియును వారిలోనఁ గడుముఖ్యుఁడు ముందటిజాతిఁజేడు ప్రాఁ
జదువులకాణముచి పజసామి తనంతనె కల్లుమేటి నె
న్నదుటను వ్రాయుసంప్రతి కను బుగచోకము గల్లుమేల్పు స
ముదమున రంగభూపతికిఁ బూర్ణతరాయు నొసంగుఁ గావుతన్. 3

నీ. ఘనమహాపద వైభవంఘ్రిలు వహింపఁ గచ్చపసుహిను మీఁగాళ్లు గాంచ
మకరసంతదను వేమలు జంఘు లింపొంద శంఖరీతి గళంబు నరవిఁ జెందఁ
బద్ధరాగప్రాధిఁ బాణిద్యయము గేరఁ గుందవిన్నూర్తిఁ బల్కుదురు మీఁ
నిందీవరోన్నతి నీక్షణంబు లడల్ప నీలవైభవముఁ బెన్నెలులు దాల్చి
తే. నామకుండవత్సస్థలి నమరులక్షీ, ప్రకటనులియానవారతరాయవిజయ
రంగదానందరంగధరావిభవతుఁ, జెలఁగునవనిధు లిచ్చి రక్షించుఁ గాక! 4

నీ. బలఁతావి సుధదీవివలె తీవి గలమోవి పై దంతకాంతులు పరిధవిల్ల
నునుగప్పనునిచొప్పనను మెప్పు గలకొప్పు నవలకుఁ బుట్టిల్లుగను జెలంగ
నీతధాముఁ దగుసోముగతి గోము గలమోము నను నవ్వునెన్నెల లెనగి కాయ
మరుతూపులను బాపు నెఱవైపు గలచూపులందు దయాదృష్టి చిందుమండ

తే. నీపరాశక్తిగన్న వేతెనరు మిన్న, గన్న వేలు పని విపన్నగణము లెన్న
హరునిసామేనుఁ గైకొన్న యయ్యుపర్ణ, పూని యానందరంగేంద్రుఁ బ్రోచుఁగాత!

నీ. నాలుకపై నటనము నేయుగజయన పుస్తకరూప మై పానఁగుచాన
భజన చేసినవారిపాలికల్పకవల్లి యన్నిభాసలు తాన యైనతల్లి
మూఢునైనను జగత్పూజ్యుఁ జేయునధూటి యఖిలనిర్దాత్తిక యైనబోటి
నిస్తులఖోణమాణిక్యవీణాపాణి మత్తవనప్రియమంజువాణి

తే. వాణి శ్రీనందగోపాలనంశజలధి, రాజతిరువేంగ శేంద్రగర్భప్రళస్త
నవ్యమాక్తిక మైనయానందరంగ, నృపమనోంబుజమున నెట్లు నిలుముఁ గాత! 6

తే. ఆనయమును దాను గజముఖుఁ డయ్యుఁ డండ్రి, యైనపంచామ్యుచేఁ బూజలందికట్టి
గణపతి నమగ్రభోగభాగ్యంబు లొనఁగుఁ, గాత యానందరంగభూకొంతునకును.

వ. అని ప్రార్థించి. 8

నీ. అనిమనుకవి భీమనకు డండమువెట్టి యన్నయభట్టుకు నర్థ మైక్కి
యమరఁ దిక్కనసోమయాజికఁ గెల్తోడ్చి కవిరాక్షసునకుఁ బోకఁ బ్రణమిల్లి
అలసానిపెద్దన కంజలి గావించి శ్రీనాథునకు రెండుచేతు లెత్తి
రంగ నాథునకు సాష్టాంగంబు గావించి యలభాస్కరునికఁ జోహారు చేసి

తే. బాణ భవభూతి భారవి భాస కాళి, దాస దండి మయూరౌ ద్యువారనుకవి
రాజరాజత్వబాజ్ఞపరాగ మెలమి, మస్తకస్థలి ధరియింతు మహితభక్తి. 9

అ. వాణి వేణిరీతి వన్నెగా మిన్నగాఁ, గలియఁ గూర్పు కవిత కవిత గాక
కనువ...నట్లు పస లేనికవితయుఁ, బలుకఁ గవిత యగునె పవిడ గాక. 10

ఉ. ఒప్పును దప్పలేనికృతి యుగ్మలి...తియొప్పుకు
దప్పను రెండు గల్గుకృతి దక్కఁగఁపీనపు నాతిహతి యే
తప్పను లేక యొప్పుగను దాగొనునత్కృతి రూపరేఖిక
జొప్పదుప్రాడ యా ఎమును సుందరిరీతిగా తలంపఁగన్. 11

వ. అని యిష్టదీపతానమస్కారంబును సుకవిపురస్కారంబును శుకవితరస్కారం
బును గావించి యొద్దియేనియు నొక్కవిష్యప్రబంధంబు నిబంధింపక మది నెంచు
నవసరంబున. 12

నీ. తనయుక్తి తనభక్తి తామరసాసను నతనితనూభవు నవహాసింతుఁ
దనకీర్తి తనమూర్తి దైత్యకులాంతకు నతనితనూభవు నటసురి(టి)ంపఁ
దనకల్ప తనబల్లి దామయణిభర్త నతనితనూభవుననువుఁ గాంచఁ
దనవైపుఁ దనయెపు ధారాధరతురంగు నతనితనూభవుఁ బ్రతిభ మించ

తే. ధరణి ప్రాంసుమహారాజదత్తమత్త, కరటిఘటఘోటకభటాదిఘనవిభూతి
ప్రబలి శ్రీమద్వజారతరాయవిజయ, లాంఛనానందరంగధరావరుండు.

నీ. ఆమితవిక్రము లైనమాడురావు లొకచోట నొకచోట మత్తరాహు త్తవిరతి
సరిలేక మితిమీలుసరదారు లొకచోట నొకచోట రాయబారికసమాజ
మమరఁ గుంపినిపై ర్తకావలి యొకచోట నొకచోటఁ దక్కునుద్యోగిజనము
ఘనధరామండలాఖండలు లొకచోట నొకచోట రాయనియోగిచయము

తే. లొకట కాల్చికతార్కికనుకనిరాజ, పందిమాగధగాముకవైచికభట
నటవిటులుగొల్వఁగాసమున్నతవిభూతి, రమణగొల్వఁడెనానందరంగవిభుండు. 14

వ. వెండియు సముద్దండభుజాదండమండలాగ్రఖండితారిభూమండలాఖండలశుండా
లకాండనయాధినిమండలుండును, మండలికృతకోదండ ముక్తచండకాండదండి
తాభియాతిసమాహా ధిలీక్యరప్రముఖరాజన్యమూర్ధవ్యమస్తక నిమ్రల వోటిరవోటి
రచితకోణమణి శ్రేణివిరాజిత పదరాజిత ప్రాంసుమహారాజేంద్ర హృదయామ
గతచర తుక్కుంపిసీప్రభువర్య సర్వకార్యనిర్వహణచణ మసిపావిశేషుండును,
శేషశయనచరజారవింజనుకరంద తుందిలేందిందిరాయమాణ మా న స క థా భి
(కిదాంబి) శ్రీనివాసాచార్యవర్యపదభక్తివైభవుండును, భవనాంతరప్రవర్ధమాన
సామ్రాజ్యలక్ష్మీవిలాసభానురుండును, మరధేను మందాకినీ మందార కుందార
విందారి బృందారకాహరహరడిండిర తుషారక్షీరపారావారవారజాహిత సితఘ
నాఘన ఘనసారవారదపారదకారదాశరధరదరపురస్ర హరిగిరిఘటిశమరాళ హరి
దంతకరిదంతసింతాంత కాంతియశస్సమాక్రాంత భూనభోంతరుండును, తరతమ
ప్రజ్ఞావిచక్షణుండును, ట్టిణక్షణ ప్రవర్ధితోత్సాహబాహుస్ఫుండును నగుచు నిగ
నిగమును మగటాలనిగరాలజిగి చాలజాలుకొను జాళువారులుంపు బోదియలప్రాది
యల మించుపగడాలజగడాలకంబంబులు డంబుమిటి విడంబించుపిరాజచందువుల
నందందై చెలువొంది నిండుగరిగబహతిపనిహయ్యజాలరులకా జాలుకొని క్రొత్త
ముత్తియపుగుంపుల నింపజాలుతివానులరతసంపు జితవంబుల మించు జతతారు
బారిమెఱుంగుదిండ్లు బటువుల్లిల్లు నుల్లసిల్లుకోల్లుకూటంబున నుఖాసీనుండై
సకలరాజాధిరాజపరివృతుం డగుపట్టాభిరామమూర్తితెఱంగున నిఖయదాదవనను
న్విగుం డైనకృష్ణదేవుని శీవిని సమస్తబృందారకసంసేవితుం డైనదేవేంద్రునిచందం
బున నపారతారకాగణమధ్యభాసమానుం డగుపూర్ణచంద్రునియోజం జే
నొకయెడ జితామిత్రు లగుమిత్రులును, నొకచేతఁ బురోహితు లున్నప్రీతివా
లును, నొకచాయ గాయకులగు గాయకులును నొకదండఁ బండితుండు మృగయా
నొకయోర నర్థు లగు నర్థులును వెలయు నొక శ్రేష్ఠ నిజకీ రిప శ్రాంబున.

త్త కదిన్యప్ర బంధంబుల వందిబృందంబు కైవారంబునేయ నొక లేని భావభవకాస్త్ర
ప్రవీణ అగుగణికామణికొగంబులు స్వాభావరీతి సభారమ్యంబుగ నృత్యగీతవా
ద్యాభినయంబు లభినయంబు గా మెరయింప నొకచక్కి రాయనము అగురాయన
ములును, నొకవంకఁ బ్రవర్తకు అగుత్రవర్తకులును, నొకచోట, నిష్కపటవంతు
అగునిష్కపటవంతులును, నొకపాఠ మనదాశుచిత్త విస్తారశేషానిశేషాధికసా
హిత్యంబులు కవిరాజులు ప్రకటింప నొకయిక్కఁ బరమపావనరామాయణభారత
భాగవతాష్టాదశపురాణేతిహాసప్రసంగ నిగూఢార్థ తత్పరతావాద ప్రతివాదంబులు
నేయుకాస్త్రజ్ఞు లెసంగ నొకదాపున బహువిధసమర నిపుణతాసహాయ శూరవజీర
సందోహంబును, నొకచేతున నప్పాజి భట్టి యుగంధరాదిమంత్రి మూర్ధన్యప్రతి
మాన మునిషావిభవాప్రతిమాన మానభాసమాను అగునమాత్యభిరులును, నొక్క
దిక్కున నటవిటభట పరిహాసకవైచికవైతాళిక ప్రముఖపరవారంబును యథాస్థానం
బులంబువేష్టించి కొలం భూలోకజేషం ద్రునిబందంబున వైభవోన్నతుఁడై పేరో
లగంబునఁ గొలుపుండి.

15

మ. నను శ్రీ సాంబపదాజ్ఞనేపకు నపరాపూర్ణకాయణ్యభా
జనసంకీలం జతుర్విధాంధ్రకవితాసత్తణ్ద్రగ్రంథ శో
ధనధీసంయుతు భావగర్భపదపద్యాశ్రితబంధానుబం
ధనునిగ గస్తురింగనత్కవిని జెంతం బిల్చి నెయ్యంబునన్.

16

మ. కవితాధోరణి నెన్న వివరె సమస్తభ్యాతి గైకొన్నవా
రవనిం బ్రాథు అనేకు లొప్పెడరు వార ట్లెంద యున్నక భవ
త్కవిత్ భద్రకరంబు అయ్యె నదిగాకక మాకుఁ బట్టంపున
త్కవి పితైతివి గావునక బుధమణి శస్తూరిరంగాగ్రణి!

17

క. అబ్బురముగ ఏచే నొక, కబ్బుము గావించి దానిఁ గైకొని కీర్తల్
జొబ్బిల నందఱితో నను, గబ్బిగఁ బావన మొనర్తుఁ గడు ముద మొదవన్.

18

తే. సప్తసంకానములను శాశ్వతయశంబు, దనరఁ జేయును సత్ప్రబంధంబు గాన
గిరిమతో నొకలక్షణగ్రంథమును మ,దంకితముగ రచియింపు మనుమఁ బలికి.

19

వ. సగౌరవంబుగా సుప్తానించి పనిచిన నమందానందంబు డెందంబున సందడింప మం
దిరంబునఁ జేర మదంతరంగంబున.

20

సీ. ఎనయ్యోపకారముగ ననునవముగ నాపేర అక్షణగ్రంథమునుకొ (మనక)

దనకీర్తి తనసునుమఁ బలుకుట, సవరణ నేఁ జేయునుశ్చతసారము గాదే!

21

దనకల్ప తనబల్లి సకవిభీమున ప్రభృతులు గావించినదశవిధచ్ఛందంబులు, అక్షణకావ్యం
దనవైపుఁ దనయేపుఁచి యందునఁ గలసారం బంతయు అక్షణంబుగాఁ గైకొని కాల్చి

చాపాదిగీర్వాణకవులు నన్నయభట్టప్రముఖాంధ్రకవులు గావించిన మహాకావ్యం బులండు లక్ష్యంబులు దివరించి సకలకవిసమృద్ధింబుగా నానందరంగచ్ఛందం బను లక్షణగ్రంథంబు విస్తరించెద

22

తే. నవలతో గూడి వానించు నారరీతి, శంఖమున గూడి తీర్థ మాజలముభాతిఁ బూర్వముకపింద్ర సాహిత్యమలను గలసి, నేను రచించుసాహితీ నెగడకు న్నె? 23
వ. అని యింతిం తనరానిసంతసంబున వజారతరాయవిజయానందరంగ రాయచక్రవర్తి పేర నంకితంబుగ ఛందంబుఁ బొందింప నుద్యుక్తుండ నగుటంజేసి తత్కృతిపతి సంకాపతారం బభివర్ణించెద.

24

నీ. ఏదేవదేవునిపాదపరాగంబు శిరసావహించు నిర్జరసమాహ మేనుమామహుదిష్టనామకీర్తనములు భజనగావించురు పరమమాను లేస్వామిశుభమూర్తి నీక్షింప మదిఁ గోరి కమలజత్రముఖులు నెనుక్తుచుండు రేదయానిధియపాంశక్షణం బాకించి వ్యాసాదిసద్భక్తుల శ్రయింతు
తే. రట్టిపురుషోత్తమనిఁ బరమాత్మ డైన, కృష్ణదేవుని సుతునిఁ గాఁ జేమఁ బడసి బలిమిఁగలిమిని మించివ్రేపల్లెనుండు, నందుఁడొక నాఁడు సంతతానందుఁడగుచు.

నీ. శ్రీకృష్ణమూర్తినిక్షించి మించినభక్తిఁ “పరమాత్మ జగదీశ భక్తవరద నీ విట్లు ఎనుదేవదేవోదేవులకడుపునఁ బుట్టి నాకొడుక వనఁగ నమరి సను స్తలోకములను సత్కీర్తి యొనరఁ జేసితివి యింకొక్కమనియిన్నది నీవు సమున్నతప్రేమ మద్వంశంబున జనింపవలయు” ననుచు
తే. నెలమిఁ బ్రార్థింప నట్లులే కలియుగమున, నవతరించెద నని చాల నాదరించి నందుఁ డుల్లంబు పల్లవిల్ల, నల్ల వ్రేపల్లె శ్రీ లుల్లనిల్ల నెలసె.

26

య భువన, భ్యాతభుజాబువినిర్జితా రాతిధరి
లు కొందఱు, నూతనరాజ్యపరిపాలనోత్సుకు లగుచున్.
మకు విభాగసంప్రాప్త మగుచు, నెగడునుండేరవాణీమణీతటాక
జోత్తమాంగంబు అనుపురశ్రీ, యమును నేలుచు నుండిరి హర్ష మునను.

27

28

గ్రంథజాఁడు గో, విందనృపతి యయనపురము వెస నేలుచు శ్రీ
అంది యంశంబొంది విజయ, నందనుఁ డను పేర నెలయునందనుఁ బడసెన్.

29

వ. ఇట్లు వడసిన యాకుమారశ్రీముఖుఁడు దినదిన ప్రసన్నమానుండై, చతుష్పద్విద్యా వికారదుండై సకలశుభలక్షణలక్షితుండయి లేజరిల్లుచు నొక్కనాఁడు మృగయా విసోదంబుగా వనాంతరంబునకుం జని యచ్చట విహరించుసమయంబున.

30

సీ. ఘనుడు విద్యారణ్యుఁ డనుపుణ్యపురుషుఁడు, బహుళతర్కశ్వర్యపదవిఁ గోరి
పరదేవతోపాస్తి బహుకౌల మొనరింప, నయ్యంబు ప్రత్యక్షమగుచు నీడు
కోర్కె లీడేర్తు నింకొకజన్మమున కందుఁ, బలికిన వ్యామలపాటుఁ జెంది
సన్ననించినను దత్త యనున నాదేవి, సాన్నిధ్యమై మహాశ్వర్యసమితి
తే. బలిమి నొనఁగినఁ జింతించి తెలివిఁగాంచి, విజయనగరాఖ్యపురముగావించి మించి
దీనిఁబాలించుటకు యోగ్యుఁడైనమేటి, యెవ్వఁడో యనియోత్త లో నెంచుచుండ.

తే. ఆమహారణ్యసీమ వేటాడువిజయ, నందనునిఁ జూచి యతని నానగరమునకు

శ్రీకరంబుగఁ బట్టాభిషిక్తుఁ జేసి, విజయనందనరాయ లకొపే రొసంగె. 32

చ. ఆతఁడు సమస్తభూమిపలయం బనవద్య విశేషసీతిప
ద్ధతిఁ దగ నేలుచుం గుటిలదర్పవిరోధివరూఢిసహిమ
ప్రతీతిసహస్రభానుఁ డనఁ బ్రస్తుతికెక్కి మనోజ్ఞభాషి యై
శ్రీతజనటాషియై ప్రజలఁ జేకొని ప్రాచీను వన్నెవానిగన్. 33

సీ. ఆమహామహునకు రామచంద్రాఖ్యరాయలు పుట్టె నతనికి నెంచ (యంబ) దేవ
రాయ లావిభునకు రాజకేఖరరాయ లానరేంద్రునకు గోళనరసింహ
రాయ లతనికి శ్రీరామచంద్రేనుఁ డాఘసనకు లాంగూళజపతీంద్రుఁ
డతనికి గరుడమహాదేవరాయ లాధీరున కమృతదేవరాయ

తే. లాయనకు వీరనరసింహరాయవృతతి, చంద్రు లుదయించి రందలు ఛత్రపతులు
చక్రవర్తులు నై ధరాచక్ర మేలి, మేలుఁగాంచిరి ప్రజలు మేల్తే లనంగ. 34

సీ. ఆవీరనరసింహభూనరుపట్టంపురాణి లక్ష్మమయందు రామదేవ
రాయలు తిరుమలరాయలు శ్రీరంగరాయ వేంకటపతిరాయఘనులు
హేమంతరాయ లీయేపురు పుట్టిరి యుడపక తైనదీపాలి యందుఁ
గృష్ణరాయలు పుట్టి కీర్తిగా నప్పాజి యనుమంత్రిఁ గూడి రాజ్యంబుఁ జేసె

తే. యశము రెట్టింప బంధపు అనువతింపఁ, దొలఁతఁ జెప్పినయేపురుషురలు కొంత
నీను కథిపతులై రందు రామదేవ, నృపతిమణి చంద్రగిరిదుర్గ మేలుచుండె. 35

క. ఆరామదేవరాయధ, రాధమణునకుకొ దివాకరసమద్యుతి మై

మిఠి క కాధరుఁ డనెడుకు, మారుఁడు జనియించె నంశమండనుఁ డగుచున్. 36

చ. లలితగుణాభిరాముఁ డకలంకయశోవిభవుండు సింహస
ద్బలుఁడు కళాధరుండు తమతాతలనాఁటిమీరాశి యై నము
జ్వలబలరాశియో యనఁగఁ బట్టణరాజ్యముఁ జేరి యచ్చటం
జెలువుగ రాజ్యపాలనము నేయుచునుండె ననేకవర్షముల్.

క. నెరయోధ తదీయకళా,ధరునకుఁ గొముదికి గర్భదారకుఁ డనఁగా
వరపుత్తుఁ డొకఁడు పుట్టెను, గరికలభముతీవి బలికాన ప్రాధిక. 33

వ. అతఁడు దినదినప్రవర్ధమానుం డై నిఖిలవిద్యావిధానుం డై నవాన్యగుణవిధాన
మానుం డై యునునగరము పాలించుచుండఁ దదీయకీర్తి నిఖిలదేశంబుల నిండి
మొండుకొనినం జూచి కుముచుండు మొదలుగాఁ గలకవిదిగ్గజంబు లెనమండు
గోలకొండనుండి వెలువడి యాగర్భదారకన్యపాలుని రాజధాని యైన యయన
పురంబుఁ జేరి నగరివాకిట వచ్చు నెడ నంచు వడ్లకణజంబు ముందఁజే జిందియన్న
ధాన్యం బేర్పఱించు నేర్పరియే గర్భదారకుం డని యచ్చటివారలచే నెఱింగి యిట్టి
వాఁడు మన కేమి త్యాగమిఁకఁబోయెడి నెందుకు నచ్చితిమని మంత్రనంబునం
గొంతచింతించి యంతలో నినుమంత దిటపుడెచ్చుకొని యతనిచెంతం జేరి యాశీర్వ
దించిన రాజన్యమూర్ధన్యండు వారియంతరంగం బెఱింగి చిఱునవ్వునవ్వుచు
యవ్విద్యన్వికరంబును దనయంతఃపురంబుననుం దోడ్కొని పోయి రంగలరారు
బంగారుపల్లెంబులఁ జిరత్నంబు లగునవరత్నంబు లుంచి నేఱువేఱ వడ్డించి భుజి
యింపుఁ డని యాపచరించిన నయ్యర్థు లతనిసమర్థతకు హెచ్చుగా మెచ్చినంజూచి
యనంతరంబు నడ సోపేతంబుగా భోజనంబుఁ జేయించి నలయాధనకనకవస్తు
వాహనభూషణాంబరంబులు బహుమతు లొసంగి యెసంగినప్రేమను వీడ్కొలి
పిన వార లుప్పొంగి. 39

నీ. శివినృపాలుఁడు ఘన శ్రీమంతుఁడైయుండి తూఁచియిచ్చిననుట్టికోఁచఁదనము
వైరోచనుఁడు చక్రవర్తియై యుండియుఁ గొలిచి యిచ్చిననుట్టిపలుచఁదనము
పుడమిలోధారాధరుఁడుఘనుఁడైయుండి మొలులనెట్టిటయిచ్చుచులుచఁదనము
నెరదాత యనుపేరఁ బరఁగి రాధేయుండు బదులుకు బదులిచ్చుపరుగుఁదనము
తే. సారె నిందించి నీకీర్తి సమ్మతించు, వారికిని వారి...యవ్వారిగాను
ధన మొసంగెడుదాతలదాత వీవె, ప్రకటగుణశీల గర్భదారకన్యపాల ! 40

చ. ఇంక నికునంటిదాత గలఁడే త్రిజగంబులలోన నెన్నఁగా
నకలగుజాభిరామ యని సారెన సమ్మతిఁజేసి గోలకొం
డకుఁ జని గర్భదారకుగుజాతిశయంబుల నెల్ల మేలు త
ప్పక మకరాంకభూపతికిఁ బల్కిన నాతఁడు సంతసించుచుకా. 41

తే. గర్భదారకుఁ బిలిపించి గారవించి, ఛత్రపతి యనుపేరును వేత్రపురము
కొటిరాజ్యంబు రధరధ్యుంజరములు, సమ్మతు లొసంగి పసుప నుత్సాహాలి. 42
ఉ. వేత్రపురంబుఁ జేరి కడువేడుక మీఱఁగ దానధర్మముల్
సాత్ర మెఱింగి నేయమ నపారమశంబును గాంచి యెంతయుం

- బుక్తులులేమి డెందమునఁ బొక్కుచు నుండెడుగర్భవారక
 పుత్ర పతిక్షమాపతికి సారసనేత్రుదయాసమగ్రతన్. 43
- క శ్రీలక్ష్మమాంబయందలియను, శోలయనర నాథశౌరి నూన్పతభాషా
 శీలుఁడు విడమలధరణి, పాలుఁడుఁ దిరుమలవిభుండుఁ బ్రభవించి రొగిన్. 44
- వ. అందు. 45
- సీ. సకలజనామోదచర్య వాక్యప్రాధి నేదాత యాధాత నెగులాడుఁ
 గమనియరావరేఖావిలాసనూర్తి నేభర్త శ్రీభర్త నెదురుచూచు
 నసమానతరనమగ్రైశ్వర్యవిఖ్యాతి నేరాజు రారాజునే పఠించుఁ
 బ్రవిమలతేజోవిభాసమానోన్నతి నేయినుం డాయినచాయఁ దెగడు
 తే. నట్టి శ్రీనందగోపమంకాబ్ధిచంద్ర, గర్భవారకనర హలగర్భశుక్తి
 మాక్తికం దైవశోలయనుమీకలేంద్రు, సుగుణముల నెవ్వరికినైనఁ బొగడవకఁమె.
 తే. అట్టి నెరయోధ యగుశోలయాధిపతికి, శ్రీమదలమేలుమంగనధూమణికిని
 బొప్పు యప్రభుఁడుదయించిభోగభాగ్య, గణిమనరిమన్నెదొరలెన్నభ్యాసించిగాంచె.
 వ. వెలవెలఁ బోక యప్పగొని వృద్ధిని జెందక మూలవస్తువుకా
 లలిభువిఁ బాఁగుకోకను ఫలావధి నొందక నిల్చిచ్చి యిచ్చి యా
 వలపడకుండ నేని యొకకొంత నమం బగుఁ గల్పకం విలక
 వెలయఁగ బొప్పు యప్రభుని విన్నుటదానకలావిభూతికిన్. 46
- వ. అని జనులు నొగడ భ్యాసించి గాంచి. 47
- క. నయనవృత్తుండుఁ గనియె, న్నయనోత్సవమొంద సుతుల నయముగఁ దెడబా
 వ్నయనర నాథుని చినబొమ్మయధిరునిఁ గదనపూరు నమితోదారన్. 50
- సీ. ఆచిన్నబొమ్మవృషాగ్రణిగర్భాబ్ధిచంద్రుఁ డై బొమ్మయత్నైధత్రుండు
 నయనప్రభుండు కృష్ణఘనుండు నర్థమానాపనిపతి రామధీవరుండు
 అక్షీవృషాలలలామం బవఁగ నిట్టిత్రుత్తు లాఱుగురును బుత్రి యైన
 మంగళావతి ఫట్టి మహిఁజాల వర్ధిల్ల నందగ్రజాఁడు బొమ్మయాధిపతికి
 తే. జాయ యైతగరామానుజవృత్తుండు, వేంగడవిభుండు శ్రీతిరువేంగడేంద్రు
 డవఁగ నిద్దఱునుతులు మంగమ్మయనెడు, తనయజనియించి. కాంచీరిఘనయకంబు.
 క. తీరిని నావేంగడధా, శ్రీవిభునకు నందనులుగఁ దిరుమలఘనఁడుకా
 గోవిందవృపతి వేంగడ, భూమరు లుడయించి, రమితభుజబలు లగుచున్. 52
- తే. చతురుఁ డాతిర్త లధరాధిపతికి వేంకటాచలవృషాలశేఖరుం డవతరించె
 మణియా గోవిందనర నాథమణికిరంగ, సామిజనియించెనుగుజాభిరాముడవఁగ. 53

వ. ఇంతకు మున్ను వివరించియున్న బొమ్మనృపాలక రామానుజాంబికాగర్భశక్తి ముక్తాయమానభవ్యగాత్మండును, సకలజనమిత్రండును, బుద్ధ్యాచారిత్వండును, సైనతీరువేంగడధరణీరమణుండు శుక్లపక్షసుధాకరునిచందంబున దినదినప్రవర్ధమానందై రాజాధిరాజపూజనియుండై తేజరిలుచు.

54

సీ. నిలకంధరురీతి నిలకంధరుభాతిఁ దనదానవిభవంబు ఘనతఁ గాంచ
రాజరాజును మీఱి రాజరాజును గేరి తనమహేశ్వర్యంబు ఘనతఁ గాంచఁ
జిత్రభానుని గెల్చి చిత్రభాను నదల్చి తనవిక్రమోన్నతి ఘనతఁ గాంచ
హరినందనునిమించి హరినందనుహసించి తనమోహనాకృతిఘనతఁగాంచ

తే. నందగోపాలనంకరత్నకరైకపూర్ణచంద్రాయితాంగవిస్ఫూర్తి బొమ్మ
యామనిపాలరామానుజాంబికాత, నూజుఁ డగుతీరువేంగ డేంద్రుండు వెలయు. 55

సీ. అసురగురుం డైన నాతనిచెన కేగి యనుసారిగా మాటలాడఁ గలఁడె
చతురాననుం డైన నతనిచమత్కృతికింఁతైన నుత్తరం బీయఁగలఁడె
యలబ్బహస్పతియైన నతని యోజనరీతి దీర్ఘదర్శితఁ గని తెలపఁగలఁడె
యాదిశేషుం డైన నతనివాగ్ధాటికిఁ బ్రతిపోటిగా నిల్చి పల్కఁగలఁడె

తే. యెంతమతియెంత చతురతయెంతయుక్తి, యెంతవాక్పృథియని జనులెల్లఁబొగడ
నెగఁడెదిరువేంగ శేంద్రుండుజగతిలోన, భూపమాత్మఁడెయనతారమూర్తిగాక.

సీ. తీరనివ్యాజ్యము ల్లిరుగుపూనుచు యుక్తి తీరనితగువులు దీర్చుకక్తి
యెటువంటికొర నైన నెంతలేదనుపద్దు ఫ్రాంసుభాషను కథ ల్వల్కుముద్దు
సమయోచితముగ నెసభలఁ బల్కెడు నేర్పు హేతుల నేరములు నహించునోర్పు
తనమఁబ్రియొత్తు లందఱుఁబల్కుఁడగువీక పురుషసేంహ మనంగఁబొనఁగఁడాక

తే. గాంచి యిలఁజా(ల)తి దొరల మెప్పించి మించి, కవులఁదనియించి చుట్టాల గారవించి
యహేతుల నణించి దిక్కుల యశము నించి, ప్రబలు శ్రీతిరువేంగడ ప్రభుకిరీటి. 57

వ. ఇద్విధంబున మహాయోగకాలియై ప్రాంసుహింగీ జూదినమార్గయొలండాయం పరు
దొరుపురతకేసు మొదలయినజాతిభాషావిశేషంబులఁ బ్రవీణతఁ గాంచి యాయా
జాతిభాదరులకుం దెలియనిగూఢార్థంబులఁ దెలియఁజేసి వారిచే మేలు మేలని
పొగడికలు గాంచి యితరమతంబుల మర్తకర్తంబులన్నియుఁ బరిశీలించి జ్ఞాననిధు
లయినసకలకలావల్లభులన్నిభులగు తోటరమల్లు ప్రముఖులకు విశదపడనిభావార్థం
బుల మాటమాత్రంబున నాటలవలెఁ దేటపఱిచి బుద్ధి మూర్తిభవించినట్లు ధైర్యంబు
సాక్షాత్కరించినట్లు, చాతుర్యంబు రూపంబు గైకొన్నట్లు సీతి యాకృతిం దాల్చి
నట్లు దేజరిల్లి పరేంగితజ్ఞానంబును, దారతమన్వి విమర్శనంబును ఘటనా ఘటన
సామర్థ్యంబును నుచితానుచిత కార్యవిశేషనంబును గలిగి యవ్యాజ్యపరోపకార

మూర్తియొద్దగింతపరివ్యాపితవికాలకీర్తియొద్ద పవర్తిల్లనమహాపురుషుని ప్రభజూచి
 సైరింపఁజాలక ప్రాంసుకుంపిసి కార్యధురంధరుం డైన జం న్రాలు పట్టంబునుం
 బూని దొరతనంబు నేయు ముఖియనె జనాలు కొన్ని కుచోద్యంబులు నేసి నా
 నాట హెచ్చుగా మచ్చరించిన నాజాడ చెలిసి యేవిధంబున నైన నితని మట్టు
 వెట్టెదనని యెంతయుం బంతగించి సీమకు మాత్రంబులుపన్ని లక్షాంతరంబులు
 కర్చుచేసి విస్తారంబుగా దస్తరంబులు వ్రాయించి ప్రాంతరాజన్యన కాజం న్రాలు
 దుర్యాపారంబు లెఱింగించి తత్క్షణంబునం బదులుదొరను రప్పించి యాతని
 చేత నాముఖేయే చెరను వానిఁ బట్టి కట్టించి కొట్టించి గిడ్డంగిన వేయించి తనమనం
 బునం గలచలం బంతయుఁ దీర్చికొని పద్మచెల్లించితి వని యెల్లవారలం గొనియాడఁ
 గుంపిని(జి)కి ముఖ్యమం త్రియై యవతారపురుషుం డనఁదగిన ముఖేను నంతటిదొర చేత
 మెప్పులాందుమఁ బెంపొందినంజూచి నవాబులు, సంస్థానపతులు, సాటివారలు
 వర్తకులు నాశ్చర్యంబునం బొదలి యిట్లనిరి.

58

- సీ. హతికొంసేలు మేజాపల్కపైఁ గొట్టి లీల నేఘసుండు చెల్లించుకొనియె
 సీమమట్టు ఫిరారు చేసి దస్త్రాల్ న్రాసి యేతంత్రి కపితాను నెత్తఁ గొట్టె
 దగఁబ్రాంసుదొరలతోఁ దగవులకేర్పడియేదిబహి నిర్వహించి మించె
 గరితోరుపట్నాలు గలుగుమంత్రిలలోనఁ జెలఁగి యేమేటి ప్రసిద్ధిఁ గాంచె
 తే. సకలభాషలు మాటాడఁజనునవ్రాయ, నిపుణతనహించియెవ్వఁడు నెగఁ దెజగతి
 నట్టితిరువేంగళేం ద్రుగుణాతిశయము, లెలమిఁ బన్నగపతి కైన నెన్న వశమె? 5
 సీ. ఏతంత్రియుజ్జ్వలశ్వేతాతపత్రంబు పరితాపమును జేయుఁ బగతురకును
 నేజనపాలుని తేజంబు చీకట్లు గ్రమ్మించు రిపుకోటికన్నుఁగవల
 కేనెరయోధను దానఘనుం డధికము నేయు వైదిశోకానలంబు
 నేమంత్రి సత్కీర్తిసోముఁ డించిం(కి)ంచు నిర్దివారిసేనాసముద్రములను
 తే. జగతి నేమేటి నెరడాక సాటియైన, మంత్రిలకు గుండె గాలంబుమాడ్కిదన
 నట్టితిరువేంగళేం ద్రుదీ పైనయోధ, కలుగ నేర్చునె మూఁడులోకములయందు.
- క. అతనికులపాలికామణి, పతిభక్తివికాల బంధుపరిపాల యరుం
 ధరినదృశశీల బుధసు, మృతసద్గుణజాల లక్ష్యమాంబిక వెలయున్.
- చ. సతిపతు లిద్దఁ తెంతయను సంతతిపద గాంచు తలంపునకా మహా
 వ్రతములుఁ దీర్థయాత్రలుఁ దపంబులు బ్రాహ్మణపూజయుకా శివా
 యతనిలయంబులుకా వనచయంబులు సత్రము లగ్రహరముల్
 వితతతటాకపాళి చలివెందర లచ్చపుభక్తి నేయఁగన్.

వ. ఇవ్విధంబున నవ్యధూవరులు సుపుత్రులఁ బడయుటకై కావించుపూజల శ్రీ కృష్ణమూర్తి సంతసిల్లి తొల్లి నందునికులంబున నవతరించెదనని యతనికి వరం బొసంగినవిధంబు దలంచి యీతిరువేంగడనాధునకు లక్షమాంబికకుఁగూర్చి నందనుఁడనై యుద్భవించుటగాక యని నిశ్చయించి.

63

మ. ఓతిలోఁ గోసలరాజవర్యసుతకుఁ శ్రీ రాముఁ డాపార్వతి సతికిఁ శక్తిధరుండు గల్గగతి గృష్ణస్వామి విఖ్యాతిగా నతులప్రేధిని లక్షమాంబసుతుఁ డై యానందరంగక్షమా పతించుండున నుద్భవించెను గలాభాగప్రపూర్ణాకృతిన్.

64

క. అతనికి సహోదరుం డై, మతిధృతివితరణకళాచమత్కారమహో న్నతుఁడు తిరువేంగడమహీ, పతి యుద్భవ మై చెలంగె బాలార్కృతి యన్.

65

నీ. ధైర్యంబు సంతతాదార్యంబు శౌర్యంబు గాంధీర్యచాతుర్యకాశలములు మతి శక్తి ఘనయుక్తి మధురోక్తి పితృభక్తి యుచితజ్ఞతయునివియోర్పునెర్పు దాక్షిణ్యమును జల్లదనము చక్కదనంబు రసికత యాశ్రితరక్షకతయుఁ దారతమ్యప్రేధి తంత్రంబు శీలంబు సత్యవాక్యోన్నతి చలము బలము తే. నుగ్గుతోఁ బాలతోఁ దల్లి యొనరఁగూర్చి, ప్రేమ నల్లారుముద్దుగాఁ బెంచినట్టు లఖిలసుగుణాభిరాముఁ డై యనుదినంబుఁ బ్రబలె నానందరంగభూపతికిరీటి.

66

చ. తెలివికిఁ బుట్టినిల్లు జగదీశుల కెల్లను మేలుబంతి వి ద్యుల కొరగల్గు తాలిమికిఁ దావు నదాన్యతకుఁ నిధాన మా ప్తలకును మెట్టపంట కవిభూసురవాటికి గల్పవాటి యొ కలియుగ కృష్ణమూర్తి యనఁ గాంచెను రంగవిభుండు కీర్తులన్.

67

నీ. శ్రీ విష్ణునంశచే నావిర్భవము చెందుకలమున శ్రీరంగపతి యనంగ సర్వజనానందసంధాయి యగుటచే నెలమి నానందరంగేంద్రుఁ డనఁగ లఖిలదిక్కుల విజయముఁ గాంచగా విజయానందరంగభూజాని యనఁగ మెచ్చి పాచ్చా కితా బిచ్చుటచే వజారతవిజయానందరంగరాయ

తే. లనఁగ బారుమ నామధేయముల వెలస్మి, శుక్లపక్షసుధాకరన్నూర్తిగాను దినదినంబున కమితవర్ధిష్ఠుఁ డగుచుఁడేజరిల్లును దులలేనిరాజసమున.

68

నీ. బంగారుకొండ దా ముంగిట నమరెనో సురభూజరాజంబు పెరటిచెట్టో శ్రీ రామమాడసంచితముగానున్నదో కామధేనువు దొడ్డిఁ గట్టినాఁడో రసవాదశక్తి కరస్థలామలకమో తణుచునిక్షేపంబు దొరకినదియొ తగధనాంజనవిద్యుఁ దా నెర్చుకొన్నాఁడో స్వర్ణవేధియు బొక్కసమునఁ గలదో

తే. కాకయుండిన నిటుల లక్షలకొలది, నిచ్చి యరులఁ దనియింప నెనరికన్య
మని జనంబులు దనకీర్తి వినుతిసేయఁ, బ్రబలు జితవైరి యానందరంగశౌరి. 69

క. అంతం జెంగలిపట్టునం దనరుకేమిద్రు సత్పత్రి యా
కాంతారత్నము రూపవిభ్రమకళాకారణ్యదాక్షిణ్యవి
క్రాంతిక్ర లక్ష్మిని మించుసద్గుణసమాజక్ మంగతాయాసతిక్
సంతోషంబునఁ పెండ్లియాడె విభవైశ్వర్యంబు లుప్పొంగఁగన్. 70

సీ. సదమలపతిభక్తి సాక్షాదరుంధతి యసమానగుణముల నాదిలక్ష్మి
దీనులపాలిటిచేవతారత్నంబు నన్నదానప్రాధి నన్నపూర్ణ
యాశ్రయించినవారి కమరునిక్షేపంబు పాలుపొందునోర్వన భూమిజేవి
కొనియాడువారికిఁ గొంగుబంగారంబు బంధుజనములకుఁ బారిజాత

తే. మనుచు జనులెల్ల వేసోళ్ల నభినుతింప
సత్యమును ధర్మమును బద్ధుఁ జల్లఁదనము
దయయు దాక్షిణ్యమును బూని ధరను బ్రబలు
మానసికురుంబ యలమేలుమంగమాంబ. 71

సీ. కన్నుల చిన్నారిపానూరికి బిడారు చూపులా కరుణకుఁ బాపు దాపు
పలుకులా సత్యసంపదలకుఁ బుట్టిల్లు గుణములా యవ్యతానకు నిలయంబు
వితరణమా సదావేశ్యవిఖ్యాతంబు శీలమా లోకప్రసిద్ధికరము
చిత్తమా బహుధర్తచింతనాయత్తంబు పుణ్యమా సౌజన్యమునకుఁ దాపు
తే. నగుచు నెనఱిమణికిఁ జెన్నలరు నట్టి, కీ మదలమేలుమంగపు చెయ్యినట్టి
నదిమొదలు ప్రాజ్ఞసామ్రాజ్యపదవిరంగ, భూపతికనాఁడునాఁటిపప్పొంగకున్నె.

సీ. పెండ్లియాడినమొదలఁ పెనిమిటి కైశ్వర్య మధికమై నెలసినయతిశయంబు
చేపట్టినదిమొదలఁ చెలువునకును గీర్తి విస్తరిల్లుచువచ్చుపిన్నయంబు
బొట్టుగట్టినమొదలఁ పురుషునకునుమండ లాధిపత్యము వచ్చునదృఢతంబు
చేసొన్నయదిమొదలఁ లెలుగి భర్తకు దొరా దొరలెల్ల స్వనశులై పరఁగనింత
తే. యింతయంతటి కొనియాడ నెనరినశమ్ముమహితలక్షణవతి యైనమంగతాయి
యాదిలక్ష్మియై నిజము కాదనిన నెట్లు, రంగశౌరికిఁబట్టంపురాణియగును. 73

క. అని జనములు దనుఁ బొగడఁగ, ఘనతరగోభూపారణ్యకన్యాదానా
ద్యనుపమదానంబులు భక్తినిభూసురకొటి కొనఁగి కీర్తిఁ జెలంగుక 74

వ. అంత. 75

గీ. సీమలోనుండి ఫ్రాన్సురాఘ్నేభిరుండు, పసిఁడిబెత్తంబుభూషణాంబరము లనిచి
కుంకినద బాసికనిమియఁసొంపుమిటి, రహిచెలంగమిటియానందరంగశౌరి. 7

సీ. వినువక యేవేళ విడుదప్పత్తి భరించు కలపర్వతంబులకొలఁది యెఱిగి
చెదరి మూలకుమూలఁ జేరినహరిదంత దంతావళంబులఁదారఁ జూచి
యొన్నాళ్లకును దల లెత్తినేరకయుండు పన్నగవల్లభు బలిమిగాంచి
సతతంబు తా నభోగఁ బడియున్నట్టికచ్చపప్రభునియొగ్గత గజించి

తే. లీల సర్వంసహరమణిలాలమ, శ్రీ వహరతరాయఁ డై చెలఁగువిజయ
రాజితానందరంగవీరాగ్రగణ్య, పటుభుజాస్తంభమున నిల్చి ప్రమదమొందె. 77

వ. తదనంతరంబ. 78

సీ. సదమలాచారంబు సత్యవాక్యప్రాధి యమర చెల్వొందు లక్ష్యంబ యనఁగి
దయయు దాక్షిణ్యంబు ధారాళగుణముచే హాసణిల్లకతప స్వర్ణాంబయనఁగ
అమరిక బుద్ధి శీలము నోర్పు నేర్పుచే చెలివొందుజానకీదేవి యనఁగ
హరిభక్తి గురుభక్తి యాశ్రితాననశక్తిఁ బరఁగి శ్రీ త్రిపురసుందరి యనంగ

తే. నలగురు సుపుత్రికలు తదానందరంగ, రాయశేఖరునకు మంగతాయిసతికి
సుదయమొందిరి సంతతాభ్యుదయ మొదనఁ, దల్లిదండ్రు లయ్యులము ల్పల్లవంప.

క. అవిజయరాయరంగసు, ధీవరుసహజన్తు లై నతిరువేంగడగో
త్రావిభుఁడు నాఁడునాఁటికిఁ, బూవులచేరె తినటులఁ బొసఁగి చెలంగెన్. 80

గీ. ప్రాస్సపుడతకీసుహర్షిసార్పి తెనుఁగు, నరపమును మొదలయినభాషాంతరముల
మాటలాడఁజదువ వ్రాయుమేటియగుచు, సాంద్రతరక్తితిరువేంగడేంద్రుఁడమరె.

క. నెరయొధ యై తగినయా, తిరువేంగడభూపహణికిఁ దిరువేంగడధీ
నరమాళి రాజరాజే, శ్వరి యనునత్పుత్రికయును జనియించి రొగిన్. 82

సీ. చక్కఁదనంబునఁ జక్కరవిలుకాఁడు చల్లఁదనంబునఁ జందమామ
మిక్కుట మైనట్టిలెక్కకు శేషహి విక్రమక్రమమున విక్రమార్కుఁ
డమరు నశ్వారోహణమున రేవంతుఁడు మరుచిరవాక్పాధి సురగురుండఁ
ఘనదానవైఖరి గలియుఁగర్జుండు సత్యవాక్యమున నజాతవైరి

తే. యనఁగఁ జెలువొంది తిరువేంగడానంద్రు
గర్భకలకాంబునిధికి రాకామృగాంకుఁ
డగుచు నానందరంగేంద్రుఁ డనుదినంబు
మనుపఁ దిరువేంగడేంద్రుండు మహినిఁ బ్రబలె. 83

వ. తదనంతరంబ. 84

సీ. ప్రభవవత్సరధనుర్నాసశుద్ధాష్టమిభానువాసరము రేవతియుఁ దనర
లగ్నంబు కటక మారాశిని గేతువు నాలుగింటను సూర్యనందనుండు

నాటింట రవిబుధు లలస ప్రమమున బృహస్పతికవిరాహు లప్రమమున
మహితనూజుఁడు నవమమునఁ జంద్రుఁడుగతి ఘనసార్వభౌమయోగం బెసంగ
తే. రాయసింహసనాసీన రంగపతికి

శ్రీమదల మేలుమంగాసతీమణికిని

రమణ ముద్దువిజయానందరంగరాయ

చంద్రుఁ డుదయించెనత్కళాసాంద్రుఁ డగుచు.

85

సీ. ఈధన్యుఁడేకదా యెలమి సాక్షాద్విష్ణు నంశచే సుదయించినట్టిదేవుఁ
డీఘసుఁడేకదా యిల ఢిల్లిపాచ్చాయితేల బూజలు గాంచు శ్రీనిధానుఁ
డీరాజరాజేగదా రాజసింహసనోద్దామసామ్రాజ్యయోగశాలి
యీమహామహుఁడేగదా మేటిమండలాధీశుల మొత్తు అందెడికిరీటి

తే. యనుచు సకలమహీపాలు రభినుతింప, శుక్లపక్షస్ఫురత్సుధాంశువలెదినది
నవ్రస్మద్ధి మోద్దువిజయానందరంగ, రాయమణి పట్టభద్రుఁడై రహీఁ జెలంగు. 86

క. ఈలీల నిరుపమానమహాలక్ష్మణశాలి యగుచు నతఁ డొదవినయా
వేశం దనరునవగ్రహ, లీలావసరములు నేర్పరించెద వేద్యన్.

87

న. తద్విధంబు.

88

సీ. రతనంబులను జాల జతనమా మొలనూలు బలుకిరీటంబు సొమ్ములు చెలంగఁ
దెలిచల్గుఁ గట్టి ముత్తయిపుఁ బేరులు దాల్చి మురు జైనచేంగోలు పూనిరత్న
సింహాసనసుఁడై చెనటిజైరులఁ గొట్టి యఖిలధరామండలాధిపత్య
గర్వసంజనిత మాఘనసంభ్రమమునందుఁ జిత్తంబు లీనతఁ జేసి మించి

తే. తగ నజాతారి యగుచు నుత్తరముఖముగఁ

బాడవుగాంచుచుఁ గుడిశ్రేవ యొడరఁగాను?

అలుక తోఁచుట యవసరంబయ్యె కటక

లగ్నయుతకేతునపసరోల్లాస మరయ.

89

గీ. మఱిచతుర్థాధిపతి శని సరిగె కంచి, నీలినలునకిరీటభూషాది దాల్చి
తూర్పు గని కుడికాలు ముందుంచి నిల్చి, యమరకేతుపట్టము గట్టి నవసరంబు. 90

సీ. మఱియు నయ్యాటింబ మెజయుచున్నబుధుఁడు అలిమిఁజ బసపుచల్లడముఁబూసి
బలుతోలుకుల్లాయిపై నివ్వగొల్పును జుట్టిబండెంబువేసుకొని బిల్లు
నమ్మ చే బూని యాయనిలుని దెస కేగి బలిమి సమస్తధూముల జయించి
యాగ్నయదిక్కున కందుండి చనుదెంచి గగనమండలమున కెగసి నిలిచి

తే. దక్షిణాభిముఖంబుగాఁ దనరి యూర్ధ్వద్వప్తి గైకొని శరము సంధించిమించి
పంతమున ముజ్జగముల దహించుననుచు, నాగ్రహవేశమున నుండునవసరంబు. 91

గీ. అతిటను దగునినుడుపీతాంబరంబు, నరకిరీటము ముత్యాలనరులు చాల్చి
పరంగగజైలహయ మెక్కి పశ్చిమమున, హాసుగా స్వారివెలునడునవసరంబు. 92

గీ. సప్తమాధిపతిగురుండు స్వర్ణకాంతి, వెలయుఁగేతుసామ్రాజ్యాభివృద్ధి యొసఁగి
తగ లిరోవేద్యనముఁ బూని దక్షిణముగ, నమరి నైఋతిదిశఁజూచునవసరంబు. 93

నీ. ఆసప్తమాస్థాన మగుమకరంబున దీపించుశుక్రండు తెల్ల పాగ
తెల్లకోకలు గట్టి ద్వియ మాపచ్చనిగంధంబుఁ బూసుకొకాంతతోడఁ
దూర్వుఁ బడమటివాస్తవును దక్షిణముగ నెనఁగువాఁకిలి. గలయంటిలోనఁ
బట్టెమంచముమాదిపలుపుపై నమరి యశ్వేనర్వర్యసంపన్నుఁ డగుచు నెడను
తే. కైయ్యి తలక్రింద నిడి దిండిచేరీపూడిరాజ్యమునఁ గల్గఁమదవదరాతివితతి
నశ్రమంబున ఖండింప నాత్త లోన, నమరి యోజన గావించునవసరంబు. 9

నీ. మఱియును నాసప్తమస్థితరాహువు యమునిముఖముఁ బోలునట్టిముఖము
రక్తనేత్రముల ఘోరముగాను జూపట్టి యలశుభాయుర్యోగములను బూని
భక్షించునంతఁ గోపంబుతో వాయవ్యదిశఁ దల యాగ్నేయదిశను దోక
యించి కేతువును నత్యుగ్రతఁ జూచుచుననిశంబు నకలగ్రహములు తనకు
తే. వెఱచునట్లు నహంకారవినుశుఁ డగుచు, నుండువేళ శరీరంబు రెండుగాను
విఱచి గాయాలచేఁబ్రజ్జ మఱచిసోలియననిమిఁదనుబడియండు నవసరంబు. 95

గీ. అష్టమాధిపతి మజుండు నరుదుము త్త్రిమమలఁ దగుకిరీటమును దూజాంబరంబు
చెఱఁగుసింహాసనమును దనచేత నెత్తి, యచటి కేతువు కొనఁగెడునవసరంబు. 96

నీ. నవమాధిపతి శశి పవడాంకంబముల్ రతనాలకొణిగలు వితతములుగ
వన్నెకోకలు చందునలు గలమంటపం బొకటినిర్మించి యం దున్నతాన
నమున హాసుగ నర్చనసుగీతవాద్యము ల్గను గొంతు లేఖలువినుచు రాజ్య
తాననుఁడై ధాన్యరాశి కట్టెడుటను రెండుత్రక్కలఁ బైడివెండికుప్ప
తే. లానర రత్నపరీక్ష చేయుచును గేతుజాతమలకును రెండవయాతఁ డగుచు
దిండుచేరుకొపడమటిదిక్కుఁ జూచి, యధికసంతోషమున నుండునవసరంబు. 97

క. ఈనహి నవగ్రహములు నిజావసరప్రాధిఁ దనరి జాతకునకు ను
శ్రీయోగబలా (శ్రీ వితతా) యుర్యోగమ, హవిభనములొసఁగనతఁడుహవజిల్లునెడన్.

నీ. ప్రభవమొందిననాఁడెప్రాంసురాజేం దుండు బహుమానములు చాలఁబనిచినదియుఁ
బలుక నేర్చిననాఁడెపాచ్చాయి మొదలైన ప్రభువులుభవ్యులై పరఁగినదియు
నడువ నేర్చిననాఁడె కడిమిసీమను ను బా దొరతనంబునహించి మెఱసినదియు
నాడనేర్చిననాఁడె ముఖలఘూపకులచే గానుకకప్పులు ల్గించినదియుఁ

తే. జనువనేర్చిన నాడెవిస్తారమండ, లాధిపత్యంబుఁ బూని చెలంగినదియు
నందమలజముద్దువిజయానందరంగ, నృపతికే కాక కలుగు నే యితరులకును. 99

సీ. చందమామను మించునంద మా సెమ్మెము కమలంబులహాసించుకమలగోము
కదియఁబట్టిన బాలుగారుచెక్కులతీవి చిగురుటాకును మీఱుచిన్ని మోవి
వాసించుసంపెంగవంటిచక్కనిముక్కు పజ్రాలఁ గేరుపల్లరుసఁజెక్కు
నన్నెదేరువిశాలవక్షస్థలము వీరక యొనరునాజానుబాహువులజోరక

తే. కలిగి మహి మహాపురుషులక్షణత నమరు, నితఁడు రాయసింహసనాధీశుడగుట
కేమియాశ్చర్య మని జనులెల్లఁ బొగడఁ, బ్రబలు ముద్దువిజయానందరంగశౌ రి.

ప. అంత.

101

సీ. మహిఁ బ్రమోదూతసంపత్సరాశ్చయుజశుక్లాష్టమిదినమున నమరును త్త
రాషాధయందుఁ దివ్యం బైనలగ్నంబు మేషమారాశిని మెఱయు గురుఁడు
మిగునానఁగేతువు మెలఁతయందుఁగుజుండు తుల నర్కశుక్రబుధులును వృశ్చి
కమునమందుఁడు కార్త్యకమునరాహువు మకరమునఁజుండురహిఁజెలంగి

తే. కలితసా మాజ్యవిధవయోగం బెసంగ, రంగనృపతికి నలమేలుమంగమకును
దనర రెండవపుత్రుఁడై తగి మహార, విజయతిరువేంగడేంద్రుఁడారిర్భవింపె.

క. ఇల రామలక్ష్మణులనలె, బలకృష్ణులరీతి జంటఁబాయక వారు

జ్వలయోగశాలులై తగి, తలిదండ్రులు సంతసింపఁ దనరుదు రెలమిన్. 103

ప. ఇట్లాపుత్రరత్నంబులు దినదిన ప్రవర్ధమాన ప్రతిభఁ బ్రబలిన నం దగ్రజాండగు
ముద్దువిజయానందరంగ రాయన్య సాగుండు బాలగోపాలమూర్తివలె ముద్దుగుల్మ
చు సేతుశీతాచలారతరథరావలయుం బంతయు నేకచ్ఛత్రాధిపత్యంబుగా నేలించు
రాయసింహసనారూఢుం డగుటఁజేసి యతని ప్రబలజాతక ఫలశుభమాచకంబు
నానాట విస్తరిల్లి నెలయుకతంబునఁ దదీయయోగాతిశయంబునకు దృష్టాంతం
బెట్టిదనిన.

104

క. ఇమ్మహిఁ బ్రబలినధిల్లియ, హమ్మదుషా పామషా ధరాధీశ్వరుహు

క్కుమ్మున నాసరజంగమ, నమ్మునఁ జేకొనక మెలఁగినకా విని కినుకన్. 105

గీ. నడిగ నాసరజంగుసత్వం బడంచి, కోరి దక్షిణనుబ కట్టుకొమ్మటంచు

భుసహిరాయత మొహదీగుఱానుఁబూని, పామషాపంపనతఁడువోర్చులము చెలఁగ.

ప. తద్విధంబునఁ బరిపంథికంధరసందోహగంధవహదుస్సహగంధాంధసింధుర బంధుర
నైంధవహరూఢిసంగతుం డై తరంగిణీభుజోత్తుంగతరంగ మాలికలపొలిన్ దశఁగు
వెంటనుటిరా వెడలి ముదంబులచుట్టుల మట్టునెట్టి యిట్టులం జేపట్టి నుట్టు

ఆనందరంగ రాట్నందము

మట్టిరయైనదూ ధైర్యరాశేంద్రునిచేత నానబాబునిజాములచేత ననేక స్తోత్ర
నల్ల బడసి యపారం బైన కీర్తిగాంచిన సకలదేశాధీశు లానందకందలిత
లే. మారవిందు లై.

107

శ్లో నున్న చందసాహేబును జెఱబాపి పిల్పించు నెఱతనంబు
న. ారాయిత మొహదీక్షాఖాను జతజేసి యనవర్ధిఖానుఁ గొట్టినచలంబు
చ్చగా దండెత్తి వచ్చినవాసరజంగును దునిమినసాహసంబు
డు మొదలైనయట్టికర్ణాటక సుబకునబాబుగాఁ బ్రబలకత్తి
గాఁ గృష్ణ హద్దుకన్యాకుమారి, దాఁకఁ గలిగినదేశమంతయును గట్టి
కీమర్థమా విజయానందరంగ, ఘనునకేగాక యొరులకుఁ గలదె ధరను? 108
కు నందగోపకులవీరవరేణ్యుడు రంగధారణీ

తునిచేతిపాతికినకా వెన మార్కొని పోరఁ జూచుదు

తునిజాము నైవ్యనికరంబులు కొద్దినబోషయదా

కు నంతకుం బఱచునంతకు నంతకు జేరునంతకున్.

109

మండి వెదలి గోపురి గొని వాకిళ్లు చొరవ నేర్చినరీతి చోద్య మయ్యె
మండలిని జొచ్చి రవిమండలముఁ జొచ్చి చనునది మిగుల నాశ్చర్య మయ్యె
మట్ట మునింగి మిన్నేట లేచినచంద మెన్న విచిత్ర మయ్యెఁ
పంభములనుండి కురవధూకుచకుంభములకు లంఘించు టద్భుతము నయ్యె
రాయవినుతవజారతరాయవిజయ, విక్రమానందరంగభూవిభునిహేలి
గడమున నింద్రజాలవిద్య గనుపింప,వలయుఁగాదేని రిపు లిట్లు మెలఁగఁగలరె ?
యిట్లు సకలజనములు, గొనియాడ ననర్హ రత్న ఘోటకమదవా
భూషణాంబరంబులు, ఘనమోదము మీఱ నజరుఁ గైకొని వేగఁ.

111

మక్కిరి యానైములమక్కిరిఖానుఁడు గరిమ యబ్బలిమిరుఖానుధీరుఁ
బ్బల్లిని ఖానుఁ డబ్బల్లి తేతుఖాన్ ఘనులు దిలావరుఖాను మేటి
బలుఁ డాహిమ్మదుఖాదరుఖానుఁడు నైదుపరీబుఖాన్ సానవాను
నులు మహమదుఖాను నవాసులఖానుఁ డల్లనముషి ఖాను మేటి

దిగాఁ జేరువెంపుచే నమరుపాఁజ, దార్లు హుదురావులును కిలాదారులు సర
దులు వజీరులును సుబాదార్లు దొరలు, వచ్చి రానందరంగభూవరునిసభకు. 112
యియును.

113

సరాజారామచంద్రరాయగృణి జాకోటినింబాళుజనవరుండు
ర్నవంతుఁడు కులుతాకాజనింబాళును మాధవరావు దానకరావు

మీసినచలంబునం బలం బగ్గలంబై కనుపట్టి బహుదూరంబు గడచివలయును. 99
 కుం ధ్రాంసురాజు సహాయంబు సేయవలె నని మంతనంబునం జరిగి, గోమ
 చేరికుంపినికిం గార్వస్వతంత్రియుఁ దండియు మంత్రియు నైనప్పి
 రంగనృపాలపుంగవునకుఁ గాగిదలంబు చ్రాసి తనకు సహాయంబు సే
 ప్రార్థించిన నత్రైతంగంతయు దొర యైన 'దూపెక్కు మహారాజున
 పరమప్రయత్నంబున నతని సమృద్ధిలంజేసి నిజతంత్రశక్తివలన నాతఁ డెడగుట
 నూత్రంబులం బన్నియు, నచ్చటం జేరంబడియున్న ఛండాసాహేబు గౌర. 101
 యాహిరాయిత మొహ (దీను) దీక్షితును వెంటనంటిరా దిట్టపఱచి పురుచ్చే
 రజాసాహేబునకు నవాబుతనం బిప్పించి, యతనివెనువెంట విక్రమవిక్ర
 లగుఫాల్గున్నసోల్దారులను నసహాయశూరు లగుబారుసేపాయిలను గూర్చి
 ఛంపుసామానుల దిట్టపఱచిన నమితోత్సాహంబున వెలువడి యారజాసాహే
 ఛండాసాహేబు, హిరాయిత మొహ (దీను) దీక్షితునుడు మొదలయినశూరు
 నులై ప్రాంసుపాజునుమున్నిదుకొని అనవరి ఖానుని నతనిపాజును నిమునముగీ
 ఖున ముంచి యార్కా డాక్రమించి మించినకీ ర్తిచే బ్రకాశించినయానికావ
 బుల పురుచ్చేరికిఁ బిలిపించి సకలవైభవంబులతోన దొరచెంతం దోడ్కొనించె.
 నవరత్నభూషణాంబరంబులు నపారంబుగా బహుమతినిగావించి మధుర,
 పురి, మైసూరు, యిక్ష్మేరి మొదలైనసంస్థానంబుల నిలుటుగావించి తమపై 103
 వచ్చి నాసరజంగు లక్షగుట్టంబుతోఁ బుదువాపురినావరించుకొనిన వాని నా సందగు
 నిలువనియక తఱుమఁగొట్టి గులాంసహుమమహమ్మదుఖానుని బలాయమాల్ప
 జేసి తురకతమామఖానుని నిర్మామంబుగావించి నమసిందుఖానుని దండంతయు
 జాతలాడించి మహమ్మదుఅబరాల పాళయం బంతయు నెత్తఁగొట్టించి మృకంబు
 దల్లిఖానునిపాఁ జంతయుఁ బటాపంచలై పాటందఱిమి మఱియునుం గలుగుంతం
 ధివీరుల నెచ్చు టటకా లూఁదనక చెల్లాచెదరుగావించి పరాక్రమించిన 104
 యొడ నాహిరాయిత మొహదీనుఖానుడు నాసరజంగుదళంబునం జొచ్చి
 గువెంటలు గావించి కేర్చి యార్చి పోరాడి యవగడంబుగా వారిచేఁ బట్టు 105
 యానుద్ది విని కట్టల్క రెట్టింప సామాన్యపాయభేదంబులం దంత్ర
 బన్ని యన్నాసరజంగుం ద్రుంగడంచి వారిదం డంతయుఁ జాతలాడించి
 టియట్ల హిరాయిత మొహదీనుఖానుని నిజాముపట్టనంబునఁ బ్రతిష్ఠించి యఁ చెలఁగ.
 వజారతరాయఁ డనుబిరుదుపేరునుం జెంగలిపట్టుకిల్లా జాగీరునుం గుమార బంధుర
 డైనముద్దువిజయానంద రంగరాయగ్రామిపేర మూడువేలగుట్టంబునకు మదళంబు
 దొరతనంబును నవవత్తుమాయిమరాతంబు మొదలయిన మహారాజులొంఛనం మట్టు

మట్లవారును మానుమంతరావు బరికి వేంకటరావుకపీలజంగు
 నలరామరాజేంద్రుఁ డేచభూపాలుండు మగరాలవారును మాకరాజు
 తే. వారు తక్కినపాశయప్యట్లదొరలు, ప్రబలుమోజోజిపంతులు రామదా;
 పండితార్యులు మొదలైన ప్రభువు లెల్ల, నేడ్కు వచ్చిరి శ్రీరంగవిభుని
 వ. ఇట్లతివై భవంబున నకలరాజాధిరాజులు నదురుగైకొని భేటికి వచ్చునెడ
 వాకిలి నీవు ముందు నేను ముం దని చొరవ సేయఁబోయి యచ్చటి
 మహలువార్లచే నిలువరింపబడి వెలవెలఁబోయి యొండొరుల మొగంబులఁ
 జొనుచు.

నీ. ఈమాజారముచెంత సెంతయు భేటికై చేరి నిల్వనిదునేదారు లెవ్వ
 రీబంకునందు వకిలులచేత...దొబ్బులు వడసినవామి లెవ్వ
 రీవాకిటను జాళువావెండిబెత్తాలచే బెట్టువడసినజీరు లెవ్వ
 రీదరుబారున నెపుడుదొవారికులఁ గనివేడనిమగురావు లెవ్వ

తే. రైన నేమాయె నివి యనమానము లన, రాదు మహి సెంతవారికి రంగవిభ
 సన్నిధిని హెచ్చుతక్కువ లెన్నదగునె, యనుచుఁ జేరిరి వారందఁ జితనిసభఁతి!

తే. ఇటులు సభఁజేరి వై భవం బెసఁగ మత్తవారణతురంగకాంచనవస్త్రరత్న
 భూషణంబులబహుమానములు నొసంగ, నదురుఁ గైకొని యతులితానందముగిరి

తే. వారివారికిఁ దగునుపచారములును
 బరికి మర్యాద లొనరించి బాగుగాను
 కరితురగరత్న భూషణాంబరము లొసఁగి
 పనుప వీడ్కొని రుత్సాహభరితు లగుచు.

నీ. తనరాక విన్నమాత్రమున బల్లిదుఁ డైన ఢిల్లిపాచ్చాగుండె తల్లడిల్లఁ
 దనధాక విన్నయంతనె జయసింగును భయపడి కాన్మకప్పము లొసంగఁ
 దనపేరు విన్నంత దద్దరిల్లి మరాటిపాఞా చీకాపగాఁ బరువులెత్తఁ
 దనయాజ్ఞ బలుకుబాదారులు నితరదేశాధినాథులు కిరసావహింప

తే. జగతిఁ బెంపొంద నాసరుజంగువంటివాని నవలీలఁ దెగటార్చి వన్నెవాసి
 చెందిన వజారతవిజయానందరంగ, ఘనునిదృష్టికి సెవరైనఁ గాని యెదురె!

చ. నిలుకడ లేక ముందటికి నిల్వక నూటికి మించ కేరికిం
 డెలియక యుండుబ్రహ్మలిపి ధీరవజారతరంగకౌరి వ్రా
 యుతిలితకాసనాక్షరము లుర్విఁ దిరంబుగ నాస్తియై యసం
 ఖ్యులు నయి తేట యశాఘనతఁ గాంచకె పూజ్యులు సేయుకార్యములే.

మీఱియభేరికొనునధ్వని విన్న బరరాజహంసలు పటువులెత్తు
కుం ం ద్రు నిధాటి నీక్షించినంత నె భోగికులంబులు పుట్టలెక్కు
చ్చేటలేజంబు నినుమంత విన్నంత శత్రు చక్రంబులు సంచలించు
రంపకేసరి హెచ్చుధాకను విన్న వైరికుంజరపాలి పూరిగఱచు
ప్రాయానందరంగధరాధినాథు, బలపరాక్రమవైఖరిఁ బ్రస్తుతింప
పలు మహిలోన మనవంటివారి కనుచు, బొగడుచును దమతమదేశములకుఁజనిరి.
స్వధంబున నబాలులు పెందలగునఖండమండలాధీశ్వరులచేఁ బొగడికలు గాంచి
సమానవైభవంబు, ననుపమానకీర్తి, నమానప్రభావంబు, నహీనదాతృత్వంబు,
ఖండసామ్రాజ్యంబు, నపారతరైశ్వర్యంబు, నమితోత్సాహంబు, ననవరతలక్ష్మీక
గాత్వంబు గలిగి చెలంగుచు నొక్కనాఁడు నిజపుత్రికాపుత్రికలకు వివాహ
హోతృవంబులు గావించి నిశ్చయించి చతుస్సమాద్రముద్రితం బైనధూమండ
బునం గలుగుప్రముఖులకు నాకల్యాణమహోత్సవంబు గనుంగొన వచ్చుటకై
భవత్రికలును వస్తుతాంబూలంబులుం దగువారిచేఁ బనిచి సకలలక్షణవతి య
జానకీదేవిని నక్షీణలక్ష్మీకటాక్షవీక్షణాలంకృతుం డైనస్కందవృషాలపురం
రునకు నిత్యకళ్యాణసౌభాగ్యవతి యైనత్రిపురసుందరీదేవిని, నహార్యవర్యధైర్య
పిర్య శార్దూలాంభర్యదార్యచాతుర్యైశ్వర్యధుర్యం డగుచిదంబరనాథనరనా
థునకు నగణ్యతారుణ్యలావణ్యసాధుణ్యనైపుణ్యమహాపుణ్యవతి యగురాజరాజేశ్వ
రినిసశేషభాషామనీషావితేషాశేషీకృతశేషాహిభాషాయోషాస్వామి యగునారా
యణభూపాలునకుం గన్యకాశ్రదానంబులుసేయసమకట్టి యనమానసమానలనమా
చరూపానునయ దాననిదానసుగుణనిదానసకలకలావిరాజమాన యానాహోహణస
క్రయఁడునై సహజనందనుం డగుతిరువేంగడమహిపాలపుంగవునకు శ్రీతజన
కల్పకవల్లియుం బల్లపాధరీమతల్లియు నైనకనకవల్లిదేవినిం బరిణయంబుగాఁ గైకొన
నిర్ణయించి కుబేరునిపుష్పకంబును గేరి యిం ద్రుని యాహీనమండపంబును మీఠి,
మయనిసభతోడఁ సరిపోరి, లక్ష్మీరంగస్థలంబుదారి విలసిల్లు పెండ్లిచవిక లొన
రవేయించి రెండులక్షలు నిష్కంబులుం బెండ్లిసెలవులు నేమకంబులుం వేసికొని
దొడ్డకొంచెంబుల నెంచక నలువదిదినంబులు నొకనాఁటిచందంబునం బెండ్లివేడు
కల నొనరింప నిశ్చయించి భూదాన కన్యాదానోపనయనదానాన్న దాన భూరి
దానంబులును బదియాఱునిధంబుల మహాదానంబు లొనరించి యథాకాస్త్రుప్రకా
శులైన వివాహమహోత్సవం బొనరించునవసరంబున.

122

ంబరవైరినిం గెలుచుచక్కఁదనంబును వారివంటిభో

బును గల్గుకందవిభు కందవృపుం గబరినీర స్తరో

ఆనందరంగరాట్నందము

ముదాతలదాతయై మేటి యగుచు, శ్రీ పెరంబూరివంశకిరీటి యగుచు
న వజారతరాయవిజయ, విక్రమానందరంగభూవిభుడు వెలయు. 129

షష్ఠ్యంతములు.

శ్రీదీనకలగుణసాం, గత్తునకు నసాధ్యకార్యఘటనాధ్యునకున్
మహాసత్యమహా, కృత్యమహారాజమణికిఁ గృతఘోరణికిన్. 130

హాశనబలకాసన, జలజాసనభక్తివిభవచాతుర్యునకున్
భిషణబలశోషణ, బలభూషణునకు నపారపటుధిషణునకున్. 131

యకనటనాయక, విటగేయకసద్విశేషవితరణగుణికిన్
హితపటవాతత, చటులోద్ధతకార్యనికరసజలాబ్దునకున్. 132

హితకమలాహిత, కమలాహితసదృశకార్యకరుణాకృతికిన్
నోగమసుమనోవిమ, లమనోజ్జమణీసముజ్జ్వలవిభూషునకున్. 133

కులామందకలా, నందవిలాసప్రభావునకు సారసభూ
నహరిచందనహరి, చందనహరినిభయశోచికామద్యుతికిన్. 134

పావనజనపావనఘన, పావనగుణకాలికి సముపార్జితభాస్వ
పాభివిజయశ్రీవిజయ, శ్రీవిజయానందరంగవృషచంద్రునకున్. 135

ఆభ్యుదయపరంపరాభివృద్ధిగా నాయొనర్పంబూనిన లక్షణచూడామణి యైన
యానందరంగచ్ఛందం బనుపేరం జెలువొందులక్షణగ్రంథంబునకుం గవితాలక్షణ
ప్రకరణంబునకుం గలిగినమార్గంబు లన్నియు విశదంబుగా వివరించెద. 136



అంబకదంబ మంబాలకలానికురుంబ గుణావలంబ నె

య్యంబున జానకమ్మ వరియించె హరికా వరియించు శ్రీవలెన్.

స. కలితాద్భిక్తనృకాకలితశుభాగారు నభినవమదనమోహనశరీరు
నిఖిలలోకైకవర్తి తక్షిర్దివిస్తారు భానునూనుసమానదానశూరు
విశ్వవిశ్రుతసర్వవిద్యజ్ఞనాధారు జాంబూనదాచలసదృశధీరు
ఘనసదాశివమహీకాంతప్రియకుమారు శ్రీచిదంబరనాథస్వపవతీరు

తే. మానవిభవసమానసుశ్రీనిధాన, యైనత్రిపురసుందరి పెండ్లియాడి గోరి
జనకసుకుమారి శ్రీరామచంద్రుఁ జేరి, పెండ్లియాడిన దారిన ప్రేమ మీజ్జి¹

మ. రవిలేజాకా ఘనపుణ్యమూర్తిని యశోలంకారునికా పీరరా
ఘననారాయణధూమిపాలకమణిం గారుణ్యసంశీలన
ర్షవచోజాలగుణాలవాల యగుశ్రీమద్రాజరాజేశ్వరీ
యువతీముఖ్య వరించె గౌరి వృషవాహుం బెండ్లి యైనట్టులన్.

సీ. సంతతసత్యభాషాహరిశ్చంద్రుని వరనందగోపాలవంశచంద్రుఁ
డనఘుఁ డాతిరువేంగ డాధీశుపాత్రుఁడు తిరువేంగడక్షిమాధిపతిపుత్రుఁ
డానందరంగభూజానిప్రియకుమారుఁ డలపెరంబూరిసత్కులవిహారుఁ
డలమేలుమంగాంబ యరిమె పెంచినబాలుఁ డలకుమారతిరువేంగళన్మపాలుఁ 08

తే. డతులతల్లిగవతి రూపవతి శుభవతి, పుణ్యవతిని యరుంధతిఁ బోలుకనక గు
వల్లిసతి సుల్లముతర వివాహమయ్యె, గృష్ణమూర్తి రుక్మిణి నరించినటులు. 4

క. ఈరీతి వేడ్క మీఱఁ గుమారీమణులకును సత్కుమారునకు మహా
దారతఁ గల్గొనిమ్మల, శ్రీ రంజిలఁ జేసి ముదము చేకొని వెలయన్. 0బు
0తం

సీ. రాజాధిరాజులు రాయమన్నలు సుబాదారులు వజీరు పౌఞాదారు
సంస్థానపతులు నిజాముల్ నవాబులు వర్తకు ల్పూయప్పట్టదొరలు 104
మొదలైనవారు సాంపుగఁ బెండ్లివేడుక గనుఁగొని యాశ్చర్యకలితు లగుచు
నవరత్నభూషణాంబరగజాశ్వంబులు నదరులు ఘటియించి బదులుగాంచి 105

తే. వీడ్కొనిన యంతసత్యంతవిభవ మొదవ, నల్లరకు మువ్వరకుఁజాల నరణమిచ్చి
కూతురులు మదిఁ గోరినకోర్కె లొసఁగి, యెసఁగి సౌభరిసంతతి పొసఁగివెలయు. 8.

సీ. ఇటులు సమస్తధాత్రింగులు వజీరు బలురాయమన్నరు పౌఞాదారు ఘర
మొదలైనదొరలచే బొడికల్ గైకొని పుత్రులు పుత్రికా పాత్రు లాప్త 0బు
భృత్యులు మంత్రులు హేతులు బంధువులతోఁ దామరతంపరదారి నలిరి ట్టు
యా సేతుశీతాచలాంతరాననియందు నాచంద్రతారార్కయశమా నించి

ప్రథమాశ్వాసము.

గ్రంథప్రారంభము.



రామారమణపదాం
భోరుహపూజావిశేష బుధసత్కవిసుం
దారా! విపత్తకైతక
తారా! యానందరంగధరణీశమణీ !

1

- గీ. అనధరింపుము నీపేర నంకితముగ, సకలలక్షణగ్రంథవిస్తారసార
పటిమ లన్నియు నొకటిగా ఘటనపటిచి, లక్షణగ్రంథ మొనరింతు రంగనృపతి!
- క. మకవీం ద్రులు తల లూచుచు, గుకవు లొగిన్ దలలు వంచుకొనఁ జేసెద నే
నొకలక్షణకావ్యంబును, రకముగ నానందరంగరాట్టండ మనన్.
- గీ. లక్షణమెకాని యెఱుంగరు లక్ష్యపటిమ, లక్ష్యమే కాక యెఱుంగరు లక్షణంబు
కొంద టైనంద తానంద మొంద లక్ష్య, లక్షణము లేర్పరించెద రంగనృపతి!
- వ. తద్విధం బెట్టిదనిన.
- క. చను ను త్తమగండాధ, ర్వణహనుమదనంతసు(న)కవి రాక్షసజయదే
వసుత శ్రీధరగోక, ర్ణసితకంఠాదిభీమనచ్చందంబుల్.
- వ. ఉత్తమగండచ్చందము, హనుమచ్చందము, అధర్వణచ్చందము, అనంతచ్చం
దము, కవిరాక్షసచ్చందము, జయదేవచ్చందము, శ్రీధరచ్చందము, గోకర్ణ
చ్చందము, నీలకంఠచ్చందము, అదిమకవిభీమనచ్చందము యీదశవిధచ్చందంబులు
గాక లక్షణగ్రంథములగు నీనన్నయభట్టులక్షణసారంబును, విన్నకొటచెద్దిరాజు
నలంకారకాస్త్రంబును, రఘు శ్చీయలక్షణదీపికయును, భైరవునికవిగజాంకుశ
మును, నప్పనయాంధ్రప్రయోగవిభిన్నము, నెఱ్ఱాపైగడ కవిసర్పగారుడము
లైన నశుభము. మూలదాంగచూడామణియ్యః
బూటగ జడద బలహా” అనునవియు భూలీజాక్షరములు వీనిబద్ధాది సునుప
శుభము. నాఅనవరుసయందలి “ఈ య డౌ ఘ ర్భ ధ ధ ధ వ శ్చ” అను పదియ
క్షరములు జలబీజాక్షరములు. వీని బద్ధాదియంచిన శుభము. విదన వరుసయందలి

గ్రోడీకరించి సారవంతంబుగా సకలకవిజనసమృతంబుగా లక్షణలక్ష్యంబు లేర్పఱచి
భవదీయ విపులకృపావిభవసంపాదిత మనీషాచాతుర్యంబున వివరించెద నాకర్ణిం
భ్రము. 7

గణాష్టకసంభవనిర్ణయము.

- క. హరునిత్రినేత్రములం దిగ, గురువు లొదవి మగణ మయ్యె గురుతుగ వరుసకా
యరసతజభవగణంబులు, స్థిరముగ దానికి జనించె శ్రీరంగవృసా ! 8
- గీ. ఆదు లచ్చులు కౌదులు వ్యంజనములు, హల్లు లవఁ జెల్లు నందులో యరలవశష
సహజు నంతస్థ లూన్న లక్షాసంజ్ఞఁ దవరు, నుండరీహేహానాంగ యానందరంగ!

శ్రీపున్నపుంసకాక్షగనిర్ణయము.

- గీ. సక్షతును రెండు నొత్తనియత్తరములు, బదియు మగలచ్చులు నొత్తఁబడినపదియు
రమణు లొ జఘాణమయరవహాలళులు, రహిని బేడులొ నానందరంగకౌరి. 10
- వ. సకారక్షకారములు రెండు నొత్తనియత్తరము లగుకగచజటడతదపబయనుపిపది
యును గూడఁ బండ్రెండక్షరములు పురుషజాతివి. అకారాదిస్వరములు పదునైదు,
నొత్తుగలయత్తరములు పదియును, శపలు రెండును మొత్త మిరువదేడక్షరములు 3
శ్రీజాతివి. జఘాణమయరలవహాలళయును నీపదునొకండక్షరములు నపుంసకజాతివి 6
అనితెలియునది. మఱియు నీశ్వరునిమాడుకన్నులనుండి మాడుగురువులు పుట్టి -
మగణ మాయెను. దానివలన వరుసగా యగణరగణసగణతగణజగణభగణవగణం 5
బులు పుట్టెను. 11 బు

గణంబు లుద్భవించిన యామములు.

- గీ. సరవిని జయవిజయశంఖమహాశంఖము లను జాల మయరసలు జనించె
రాత్రిజాము రైనరామవిరామను, ప్రప్రసూ పలఁ దజభవలు పుట్టె. 12 105
- క. ఏజామునఁ గృతిఁ బూన్పిన, నాజాముగణంబె మొదట నమరింపక వే
తేజెప్పఁదగదు సద్గుణ, రాజిత యానందరంగ! రమణీయాంగా! 18 గ.
- వ. అయినిమిదిగణములు నెనిమిదిజాములయందుఁ బుట్టినవి గనుక నందుఁ బగటిజాము
లయిన జయవిజయశంఖమహాశంఖములు గణాని పుగణరగణసగణంబు లుద్భవించె. 2 ధుర
రాత్రిజాము లయినరామవిరామాలు బంధువులయందుఁ దగణజగణభగణవగణం ౧ బు
మహానాథులొచలాంతరావనియందు నానంద్రతారారక్షయశము నిలిచి 5 ట్టు

ప్రథమాశ్వాసము.

ఇందుకు లక్ష్యము, కవినర్పగారుడమున:—

సీ. జయవిజయంబులు శంఖమహాశంఖములనంగఁ బగటిజాములు చెలంగు
రాత్రిజాల్ రామవిరామసుప్తప్రసన్ను, ప్రలు ననఁగా భువీఁ బరగుచుండు
సియ్యెనిమిదిజాలఁ బాయక మగజాది, గా జనించె గజాప్తకంబు వరుస
నేజామునను గావ్యుఁ డెలమిఁ గబ్బంబును, విరచింపఁ బూనె నవ్వేళయందు
తే. సుద్భవం బైనగణముఁ బ్రయోగమునకు, శుద్ధి గాఁ గూర్చలేక విజ్ఞోడుపడఁగ
గణము లూహించి కూర్చుచి కారికుకవి, పద్య మొల్లఁడు బ్రదు కానపడెనువాడు.

బీజాక్షరనిర్ణయము - వానిశుభాశుభఫలములు.

క. అదిక్షాంతాక్షరమాల, నైదువరుస లనుప వరుస కవి పది యగుచుక

బ్రోడిఁ బవనాగ్నిభూజల, భోదితబీజాక్షరమ్ము లొగి రంగవృషా!

16

గీ. అనిలబీజాల్ శోకదం బగ్ని బీజ, సమితి మడియించు భూమిబీజములు శ్రీద

మంబుబీజము ల్బుదమిచ్చు నభ్ర బీజ, రాజి లేము లొసంగు శ్రీరంగభూప !

17

| | | | | | | | | | | |
|---|---|----|---|---|---|---|---|---|-----|---|
| అ | ఊ | ఏ | క | చ | ట | త | ప | య | ష | ం |
| ఆ | ఋ | ఐ | ఖ | ఛ | ఠ | ధ | భ | ర | న | ం |
| ఇ | ఋ | ఓ | గ | జ | డ | ద | బ | ల | హ | ం |
| ఈ | ృ | ఔ | ఘ | ఝ | ణ | ధ | భ | వ | శ | ం |
| ఉ | ౄ | అం | ఙ | ఞ | ట | న | మ | క | క్ష | ం |

వ. ఆకారము మొదలు క్షకారమువఱకుఁ గలయేఁబదియక్షరముల నైదువరుసలుగ వ్రా
సిన నవి వరుసకుఁ బదియక్షరము లగును. అందు మొదటివరుసయందలి “అ ఊ
ఏ క చ ట త ప య ష ం” అను సపదియు వాయుబీజాక్షరములు. వీనిఁ బద్యాదినుంచిన నశు
భము. రెండవవరుసయందలి “ఆ ఋ ఐ ఖ ఛ ఠ ధ భ ర న” అను సపదియు నగ్ని
బీజాక్షరములు. వీనిఁ బద్యాదినుంచిన నశుభము. మూడవవరుసయందలి “ఇ
ఋ ఓ గ జ డ ద బ ల హ” అను సపదియు భూబీజాక్షరములు. వీనిఁ బద్యాది నునుప
శుభము. నాల్గవవరుసయందలి “ఈ ృ ఔ ఘ ఝ ఞ ణ ధ భ వ శ” అను పదియ
క్షరములు జలబీజాక్షరములు. వీనిఁ బద్యాదినుంచిన శుభము. ఐదవ వరుసయందలి

“ఉ గ్రా అం బ ఖా ణ న మ శ త్స” అను నపదియు నాకాశబీజములు. వీని బద్ధ్యాది సునువ నశుభము. కాన సుకవీశ్వరు లగువారిది విచారించి పద్యముల రచియించునది. 18

ఇందుకు లక్ష్యము, కవిసర్పగారుడమునః—

శ్రీ. ఆఇఉబుగ్గును మఱి యాదీర్ఘవర్ణంబు, లైదు నెకారాదు లైదు నచని
వరుసఁ గవర్గాదివర్ణపంచకమును, యాదు లైదును షాదు లైదుఁ గూడ
నాండాంటితోఁ గూర్చి యొనరదొంతిగఁ బేర్చి, మానుగాఁ జూచిన వానిలోనఁ
బ్రథమాక్షరంబులు పవనబీజంబులు, నవలివి దహనబీజాక్షరములు
తే. నవనిబీజంబు లాశృతీయాక్షరములు, వారిబీజంబు లాశలువాతీ లివులు
గగనబీజంబు లేనవకడలవెల్ల, వానికీడును మేలును నలయుఁ చెలియు. 19

శ్రీమ. క్షీతిబీజంబులు సంపద ల్పాదలఁ బోషించుకొ బయోబీజముల్
సతతంబుకొ బ్రమదం బొనర్చు శిఖిబీజంబు ల్పృథిం జేయు మా
రుతబీజంబులు శోకవారిధిఁ బడంద్రోయుకొ నభోబీజముల్
పతి నత్యంతదరిదుఁ జేయుఁ గృతులకొ బద్ధ్యాది నొందించినకొ 20

అనంతచ్ఛందము:—

గీ. పరగుఁ గవితగ ద్యపద్యంబులన పాద, కల్పనంబు నలమ గ ద్యమునకుఁ
బాదనియతి నొప్పఁ బద్యంబు లవియు వృత్తములు జాతులనఁగ¹ఁ దనరుఁగన్లు.
(1. 6.)

యతిప్రాసంబు లాంచు తెఱఁగు.

క. ఎన్నిట యతి రాదగునని, రన్నిట సంస్కృతమునంగు నగు విచ్ఛేదం
బెన్నిట యతి రాదగు నని, రన్నిటఁ చెనుగునకు మొదటియత్సర మమరుకొ. 22

సాహిత్యరత్నాకరమునః—

“ఛందోజ్ఞాన మిదం పురా త్రిణయనా లేఖే శుభం నందిరాట్
తస్మా త్ప్రాప సనత్కుమారక తతోఽగస్త్య స్తతోనాకృతిః,
తస్మా ద్దేవపతి స్తతః ఫణిఫతి స్తస్మానుజః పింగళ
స్తభిష్ఠ్యై ర్దునిభి ర్నహత్తభి రిదం భూమా ప్రతిష్ఠాపితమ్.”

శ్రీఈశండుపద్యములు కవిసర్పగారుడములోనివిఇక్కడ స్పష్టముగా ఉన్నది;
గాని, వీటినే (కొద్దిగా పాఠభేదములతో) కవిజనాశ్రయములోనైతము చూచినాము
(చూ. సంజ్ఞ. 58, 59) నిజముగా ఇవి ఎరిపద్యములో తెలియును.

అధర్వణచ్చందమున:—

గీ. ఇందుమాళినలన నందిగాంచినచంద, మెలమిఁజదివి రొకరివలన నొకరు
లలి ననత్కుమార కలశజ జీవ వృత్తారి శేష పింగళాఖ్యు లాలి. 23

గురులఘుసంజ్ఞలు.

క. సున్నలు గలవర్ణములు స్వమున్నతేదీర్ఘాక్షరములు నూఁదినల్పలుక
జెన్నుగ గురువులు దక్కినవన్నియుఁ బరికింప లఘువు లగు రంగవృషా! 24

వ. సున్నలు గలయక్షరములు, దీర్ఘములగునక్షరములు, సంయుక్తాక్షరములకు ముం
దున్నయక్షరములు ఇవియన్నియు గురువులు. తక్కినవి లఘువులు. 25

గీ. చంద్రవంకవిధము వ్రాయుసంజ్ఞ గురువు, మరునిబాణమువలె వ్రాయుగురుతు లఘువు
నట్టిగురులఘుత్త్రయముచే నగుగణములు, రసికమందార యానందరంగధీర! 26

వ. గురువు U, లఘువు I, ఇట్లు తెలియునది. 27

క. మొదలక్షరంబు వడి యగుఁ, బదపడి రెండవది వెలయుఁ బ్రాసం బగుచుక
బదపద్యవృత్తజాతుల, నిదియే యానందరంగ! నృపసారంగా! 28

క. చరణాదిని లఘువుండిన, గురువుండిన నట్టి వాలుగుచరణములకుక
సరిపడ రచియింపవలెక, వరవిజయానందరంగ వసుధాధిపతీ! 29

గణములు.

వృత్తరత్నాకరమున:—

“అదిమధ్యావసానేషు యరతా యాంతి లాఘవమ్,
భజసా గౌరవం యాంతి మనాతు గురులాఘవే.”

గీ. మొదల నడుమను దుద గురు లాదవేనేని

భజన లగు నట్ల లఘువులు పరగేనేని
యరత లగు నాది మూఁడేసిగురువు లున్నఁ
దగ లఘువు లున్న మగణంబు నగణ మగును. 30

క. రంగేంద్రా యన మగణము, రంగన యన భగణమయ్యె రంగేంద్ర యనక
సంగతిగఁ దగణ మయ్యె సిరంగా యన యగణమయ్యె రంగవృషాలా! 31

క. సరస యనగ నగణం బగు, సరసాయన సగణ మంశజాయన రగణం
పిరవొంద జితారి యనక, మరి జగణం బయ్యె రంగమహిపతిచంద్రా! 32

క. నగణంబు లఘువు సలమగు, నగణంబును లఘువు నలము నగణము గురువుక
నగము గురు యగము గగవగ, హగణము గురులఘువు నగణ మగులఘుగురువుక

వ. సగణముతో లఘువుకూడిన సలము. నగణముతో లఘువు కూడిన నలము. నగణము తో గురువుకూడిన నగము. రెండుగురువులుండిన గగము. ఒకగురువు నొకలఘువు కూడిన హగణము. ఒకలఘువు నొకగురువు కూడిన వగణ మని తెలియునది. 34

క. భగణము రగణము తగణము, నగము నలము సలము దేవనాయకగణముల తగు నహము లినగణంబులు, మిగిలిన విందుగణములు సుమీ రంగవృషా ! 35

వ. భగణము, రగణము, తగణము, నగము, నలము, సలము ఇవి యాఱు నిండ్రగణములు. నగణము హగణము ఈరెండును సూర్యగణములు. తక్కినవి చంద్రగణములు. 36

కందపద్యలక్షణము.

క. గగనలభజసలలోఁ ద్రిశ, రగణంబులు గూర్చి మానివిరతి తుదగురువుకా జగణము సరింట నలజలు, మొగినాటిట నిలుపఁ గంద మొగి రంగవృషా ! 37

వ. గగము, నలము, భగణము, జగణము, సగణము యీ యైదుగణములలోనే మొదటి చరణమునకు మూడుగణములు రెండవచరణమున కైదుగణములు నుండఁ జెప్పిన సగముపద్య మగును. తక్కినగగము నిట్లే యొలుంగునది. దీనికి యతి మొదటిచరణము మూడుగణములు, రెండవచరణమున మొదటిమూడుగణములు మొత్త మాఱుగణములు పోఁగా నేడేనగణముయొక్క మొదటియక్షరమునకుఁ దగుల వలెను. పద్యమంతయు నలములుగాఁ జెప్పినను రెండవచరణముకడపటను నాలవ చరణముకడపటను గురువులుండవలెను. జేసిగణము జగణముగా నుండరాదు. అజవ గణము జగణముగ నైనను, సలముగ నైన నుండితీరవలెను. ఇన్నిరీతుల నమరి నాల్గప్రాసములతోఁ గూడినది కందపద్యము. 38

సీసపద్యలక్షణము

క. సురరాజు లాఱుగురు భ్యాన్మరు లిద్దఱుఁ గూడ నొక్కచరణ మటువలెకా చరణములు నాల్గు గీతయొ, హరువొందిన సీసపద్య మగు రంగవృషా ! 39

వ. ఆ తిండ్రగణములు నానెనక రెండుసూర్యగణములు కూడిన నొకచరణము. అట్టి చరణములు నాల్గును, నొకగీతియుఁ గూడిన నది సీసపద్యము. 40

గీతపద్యలక్షణము.

గీ. అబ్బహితులు మువ్వు రమరెంద్రు లిద్దఱు, నైదుగురుదినేను లాటవెలది ఇనుఁ డొకండు నింద్రు లిద్దఱు నద్దఱు, రవులు లేటగీతి రంగవృషా ! 41

వ. అటవెలది యన పద్యమునకు మొదటిచరణమునఁ గ్రమముగ సూర్యగణములు మూడు, నిండ్రగణములు రెండును, రెండవచరణమున నైదుసూర్యగణములును

నుండజెప్పిన నిది సగముపద్యమగును. తక్కినసగము నిట్లేయని యెఱుంగునది. తేటగీతియనుపద్యమునకు మొదటి పరణమున సూర్యగణమొకటియం నింద్రగణములు రెండును మరల సూర్యగణములు రెండును సీయైదుగణము లుండవలెను. తక్కిన మూడుచరణములు నిట్లే యని యెఱుంగునది. ఈ రెండుజాతులగీతములకుఁ జరణ చరణమున మూడవగణమువెనుక యతియైనను బ్రాసయతియైన నుండవలెను. 42

== వృత్తలక్షణము. ==

ఉత్పలమాలికాలక్షణము.

క. పన్ని పదాయతిఁ భరవభారవసంజ్ఞగణాళిఁ గూడి య
త్వన్న తవృత్తితోఁ దనరు నుత్పలమాలిక రంగధీమణి ! 43

స. భగణరగణవగణభగణభగణరగణవగణములును, పదియవయత్నరము యతియుఁ గలదొకచరణము. ఇట్లే నాల్గుచరణములు చెప్పిన నుత్పలమాలిక యగును. 44

చంపకమాలికాలక్షణము.

చ. సలలితరీతితో నజభజాజరసంజ్ఞగణాళిఁ జంపకం
బలవడు రుద్రవిశ్రమనమంచితమై తగి రంగభూపతి ! 45

వ. నగణము, జగణము, భగణము, మూడుజగణములు, రగణములును, యతి పదు నొకండవ యత్నరముగనుజెప్పిన నొకచరణము. అట్టిచరణములు నాలు గొకచంపక మాలావృత్త మగును. 46

శార్దూలవిక్రీడితలక్షణము.

శా.సారంశా మసజల్ సతాగురువులుఁ శార్దూలవిక్రీడితం
బారూఢిం బదుమూఁడుఁ గల్గయతిచే నానందరంగాధిపా ! 47

వ. పదుమూడవయత్నరము యతియు, వరుసగా మగణము, సగణము, జగణము, సగణము, తగణము, తగణము యియాఱుగణములు, నొకగురువును గలయది యొక చరణము. ఇట్టివి నాల్గవ నొకశార్దూలవిక్రీడితవృత్తము. 48

మత్తేభవిక్రీడితలక్షణము.

మ. నలువొందఁ సభరల్ నమల్ యవలతోనంగూడి మత్తేభ మిం
పలరారుఁ బదునాలుగొవరతిచే నానందరంగాధిపా ! 49

వ. పదునాల్గవయత్నరము యతియు వరుసగా సగణము, భగణము, రగణము, నగణము, మగణము, యగణము, వగణము సీయైదుగణములుగలిగిన నొకచరణము. ఇవి నాలు గైన మత్తేభవిక్రీడితం బగును. 50

ద్వీపదబ్రతుణము.

- క. సురపతిగణములు నాలుగు, తరణిగణద్వయముఁ గూర్చఁ దనరు ద్వీపద యీ
తెఱఁగున నలుచరణములు, సరునుకొనక జౌపద యనఁజను రంగవృషా 51
- ప. నాలు గింద్ర గణములు రెండు సూర్యగణములు నొకచరణమగును. ఇట్టిచరణములు
రెండు ద్వీపద యనఁబడును. ఇట్లే నాలుగైనఁ జౌపద యనఁబడును. వీనినే మహా
నవమిపద్య మందురు. 52

ప్రస్తారక్రమము.

- గీ. వరుస సర్వగురువు లుంచి గురువుక్రింద, లఘువు నవతలఁ బైబంతిలాగు వ్రాసి
దాపట గురువు లుంచఁ బ్రస్తారమయ్యె, ననఘ యానందరంగరాయాగ్రగణ్య!
- ప. ఎన్న నుచందము ప్రస్తరింపవలసిన నన్ని గురువులు వ్రాసి తొలిగురువుక్రింద లఘువు
వ్రాసి యావలఁ బైబంతిలాగుననెవ్రాసి దాపట నంతట గురువులే యుంచవలెను. ఇ
ట్టియై లఘువు లగుదనుకఁ బ్రస్తరించవలెను. ఇదియే ప్రస్తారక్రమము. 54

సుబ్రతుణసారమునః—

- క. చాలుగను సర్వగురులిడి, లాలితముగ గురువుక్రింద లఘువు పెలుపలక
ఓలిసమంబును దాపటి, వ్రాలునకుక గురువులిడినఁ బ్రస్తార మజా! 55

ఇనేంద్రచంద్రగణప్రస్తారము.

- గీ. గురువు లొగి రెండు మూడు నా లుంచి ప్రస్త
రింపఁ బ్రభవించు గణముల రెండు త్రోసి
లఘుగజారుల నొక్కొక్కలఘువుఁ బెట్టి
రవిబలారీందుగణము లౌ రంగధీర! 56
- ప. రెండుగురువు లుంచి ప్రస్తరించిన నాలుగణములు పుట్టును. అందు రెండుగణములు
మొదటఁ త్రోసి తక్కినరెంటిలో లఘువు మొదలనుండుగణము మొదల మఱియొక
లఘువుఁ గూర్చుకొనినచో హగణనగణము లగును. ఇవి సూర్యగణములు. మూడు
గురువు లుంచి ప్రస్తరించిన నెనిమిదిగణములు పుట్టును. అందు మొదలిరెండుగణ
ములు గాక తక్కినయూఱుగణములలో మొదట లఘువుగలగణమునకు మరియొక
లఘువుఁ జేర్చినయెడ నవి రగణము, నగణము, తగణము, సలము, భగణము, నలము
అగును. ఈయూఱుగణములు నింద్ర గణములు. నాలుగుగురువులుంచి ప్రస్తరింపఁ
బదునాఱుగణములు పుట్టును. అందు మొదటి రెండుగణములుగాక తక్కినవఱు
నాలుగణములలో మొదట లఘువుగలగణము మొదల నొకలఘువుఁ జేర్చిన రగురువు,
నగగము, తగురువు, సవము, భగురువు, నవము, మలఘువు, సహము, రలము,

నహము, తలము, సలలము, భలము, నలలము నను నీగణములు అగును. ఇవియే చంద్రగణములు. 57

అనంతచంద్రము:—

క. ద్విత్రిచతుర్గుభవములు, ధాత్రిధవ రెండు మడఁపఁ దక్కినగణముల్
మిత్రేంద్రచంద్రులనఁదగు, మాత్రాదిగణంబుమొదల మాత్రలు నిలుపఁ. 58
(1. 18.)

మతియు: బదునాలుగుచంద్రగణములకు నుదాహరణములు:—

నీ. కదనశూరా నగగంబు కమలనేత్ర నహ మరిమర్దన నాఁగ సలల
మిందురుచి భలంబు నందకులా యన్న భగురు రంగాధీశ మగణలఘువు
సువజారతా యన్న సవ మనఘస్వాంత సహము రంగాధిపసంజ్ఞ తలము
రంగశౌరి రలంబు రసికమణి యన్న నవ మమితగుణ నా నలల మయ్యె
తే. రగణగురువు రంగరాజా యనంగ విద్యమ్నతా యనంగఁ దగణగురువు
విజయూడా యనంగ విజయూడ విజయాంక, నాఁగ నొప్ప నగము నలము సలము.
వ. ఇవిధంబున గణాష్టకసంభవనిర్ణయంబును, స్త్రీపున్నపుంసకౌత్తరనిర్ణయంబును,
గణంబు లుద్భవించినయామంబులును, బీజాక్షరనిర్ణయంబును, వానిశుభాశుభఫలం
బులును, యతిస్థానంబు లుంచు తెఱంగును, గురులఘుసంజ్ఞలును, గందసీసగీతవృత్త
ద్విపదలక్షణంబులును, నితేంద్రచంద్రగణప్రస్తారంబును వివరించి నాడ. నింక
మగణాద్యష్టగణంబులకు నధిదేవతా గ్రహాదినిర్ధారణంబును, నన్యోన్యగణ సాంగ
త్యంబును, వానిశుభాశుభఫలంబులును, బంచాశద్వర్ణసముద్భవనిర్ణయంబును, దజ్ఞాతి
గ్రహాధిదేవతాఫలబీజనాయకనిర్ణయంబును, దదుపహారవస్త్రభూషణవర్ణవిమర్శనం
బును, దదూర్ధ్వముఖాశోముఖపార్శ్వముఖసముఖవివేచనంబును, నమృతాక్షరవి
సాక్షరప్రకటనంబును, సంయుక్తవర్ణఫలాఫలంబులును, సురనరతిర్మగౌరవాక్షర
భేదంబులును, నల్పప్రాణమహాప్రాణాక్షరనూచనంబును, జీవపక్షమృతపక్ష సంగతు
లును, దగ్ధజ్వలితధూమితనక్షత్రవిమర్శనంబును, రాశివిరోధంబులును, సత్త్వరజస్త
మోనేశాపశీలనంబును, రాశ్యధిపతిప్రకారంబును, నుచ్చస్థిచక్రాసానవిధంబును, గ్రహ
మిత్రామిత్ర సమత్వభావంబులును, గ్రహఘర్షణస్పృత్తియు, భూసురాదివర్ణంబులకు గ్ర
హమైత్రిముఖ్యపాంతనములు పరికించు తెఱంగును, హోడశచక్రక్రమంబును, మాతృ
కాధ్యానపూజావిధానంబును నివి మొదలుగాఁ గలకవితాలక్షణప్రపంచంబు వివ
రించెద నవిధింపుము. 60

మ. పరరాజన్యచమూళిదుగ్రబలదీప్రస్థాన ప్రస్థాన¹భా
గురుభేరిరసంసంతీకృతదిశాకుంభీన కుంభీనసే

శ్వరసికాశవచః ప్ర మోదితసుధీసంతాన సంతానభే
చరకాననమానదానకలనాసన్నాన సన్నానదా

61

పంచచామరము:—

దరాతికంపితాజిభూనదాపరాజయంతభౌ
గరాతిరాజసుందరీకరాజ్జభూయమానచా
మరప్రకౌండసంభవోగ్రమాయతప్రవృద్ధమా
నరౌద్రచుస్సహప్రతాపనవ్యహవ్యవాహనా !

62

క. నీతథారావిస్ఫురదసి, లతికౌసంచలితముష్కరవిపక్షధరా
పతిజీవమాయత వజ్రారతివిజయానందరంగరాయ శుభాంగా !

63

గద్యము. ఇది శ్రీమదుగ్రామహేశ్వరకరుణాకటాక్ష లబ్ధసాహితీవిభవధర్మవెచ్చకుల
జలధిసముదమిత్ర శ్రీవత్సగోత్రపవిత్ర వేంకటకృష్ణార్యపుత్ర విద్వజ్జనమిత్ర కుక
విజనతాలతాలవిత్త యార్జునకమ్మనియోగికులీన లక్షణకవికన్తూరిరంగయనామ
ధేయప్రణీతం బైనయానందరంగచ్ఛందం బనులక్షణచూడామణియందుఁ బ్రథ
మాశ్వాసము.

ద్వి తీ యా శ్వా స ము.



ననితాతాండవలసి

తావాసవిలాస మందహాసనదనరా

జీవ తిరువేంగళేంద్రుని

శ్రీనిజమానందరంగ! నృపసారంగా !

1

గీ. అవధరింపుమునీపేర! నంకితముగ, సకలలక్షణగ్రంథవిస్తారసార

పటిమ లన్నియు నొకటిగా ఘటనపఱిచి, లక్షణగ్రంథ మొనరింతు రంగనృపతి. 2

వ. శీతద్విధం బెట్టిదనిన.

3

అష్టగణాధిదేవతాగ్రహాదినిర్ణయము.

క. మగణాద్యష్టగణములకు, దగ దేవత గ్రహము రాశి తార రసము యో

ని గణము జాతి ఫలితము, జీగి రూప మెఱుంగవలయు శ్రీరంగనృపా!

4

వ. శీమగణము మొదలయిన యష్టగణములకు నధిదేవతలు, గ్రహములు, రాసులు, నక్ష

త్రములు, రసములు, యోగులు, గణములు, జాతులు, ఫలములు, కౌంతులు,

రూపములు, ఇవి పదునొకండువిధము లని తెలియునది.

5

మగణమునకు:—

క. ధర వేల్పు జ్యేష్ఠతారక, పురుషుఁ డనురగణము శూద్ర బుధుఁడుగ్రహము రౌ

ద్ర రసము వసురుచి శుభఫల, మురువృశ్చికరాశి హరిణయోన్మిమగణమా.

6

వ. మగణమున కధిదేవత భూమి, నక్షత్రము జ్యేష్ఠ, రూపము పురుషుఁడు, రాక్షస

గణము, శూద్రజాతి, గ్రహము బుధుఁడు, రౌద్రరసము, పచ్చనికాంతి, శుభ

ఫలము, వృశ్చికరాశి, హరిణయోని యని తెలియునది.

7

ఇందుకు లక్షణము, పాదాంగచూడామణిమందు:—

చ. పరగ ధరాధిదేవతము పచ్చనికాంతియు శూద్రజాతియూ

నరయ బుధుఁడు తద్గ్రహము హుటకవర్ణ మతండు తత్ఫలం

బురుశుభ మెన్నఁగా హరిణయోనియు వృశ్చికరాశి నిర్జరే
శ్వరవరతార దైత్యగణసంగతఁ(ముక్త)మా మగణంబు శంకరా

8

కవిసర్పగారుడమున:—

మ. ధరదైవంబు గ్రహంబు సౌమ్యుఁడు హరిద్వర్గంబుదత్కాంతి యా
సురమూహింపగణంబు జాతి దలఁపించుకొనె ద్రి(శూద్ర)యామోనిదా
హరిణం బుజ్జ్వలతారజ్యేష్ఠ రస మున్యద్రాద్ర మారాశి తే
బురుభ ద్రంబు ఫలంబు నా మగణ మింపొందుకొ బుధస్తుత్యమే.

9

చమత్కారచంద్రికయందు:—

“జ్ఞేమం సర్వగురు ర్ధత్యే మగణో భూమిదైవతః”

10

సాహిత్యచంద్రోదయమున:—

“సామ్యోఽపి మగణః క్రూరః క్రూరం గణ ముపాశ్రితః,
క్రూరగ్రహసమాయుక్త శృతృదేశే బుధో యథా,
బుధః పాపయుతః పాపీ క్షీణచంద్రోఽన్యథామతిః.”

11

శ్రీధరచ్చందంబున:—

క. మగణం బెప్పుడు శుభకర, మగు నైనకొ గ్రూరగణము నది డాసినవో,
దెగి చంపు బుధుఁడు క్రూరుఁడగు గ్రహమును గదిసి క్రూరుడై చనుమాడ్కికొ.

అలంకారచూడామణియందు:—

“కర్తవ్యః కారయితృ శ్చైవ మగణో బుధకర్తృకః,
సగణేన సమాయుక్త స్సర్వకామఫలప్రదః.”

12

కవిగజాంకుశమున:—

క. మగణంబు పద్యముఖమున, సగణముతోఁ గూర్చి చెప్పఁ జనుఁ గృతి యొండెకొ
దగఁ బద్య మిడిన భర్తకు, నగణితముగ నరసిదు లగు సత్యముగన్.

14

మణియును, గావ్యచింతామణియందు:—

క. జగతి గణంబుల కెల్లమ, మగణము కారణముగాన మగణముఁ గదియకొ
నిగిడించు గణము లెల్లను, దగ శుభ మొనరించుఁ గీడు తగులదు దానన్.

15

ప. ఇట్లు మగణసగణముల కన్యోన్యమెత్తి గనుకఁ బద్యాదిని బ్రయోగార్హ మని పూర్వ
కవులు నిశ్చయించుటచేతను మగణ మత్యుత్తమ మయ్యెను.

16

ఇందుకులక్ష్యము, రఘువంశముమొదటఁ గాళిదాసు:—

“నాగధావినసంపృక్తా” అనియెను.

17

ఆదిపర్వము మొదట శబ్దశాసనముడు:—

“శ్రీవాణీగిరిజాః” అనియెను. 18

వ. మఱియు నాంధ్రగీర్వాణములయం దనేకులు ప్రయోగించినారు. 19

యగణమునకు:—

గీ. జలము వేల్పు కాంతి తెలుపు పూర్వాషాఢసమకృ రసము కరుణ రొక్కమీవి
నరగణము బ్రాహ్మణది రాశి విల్ల గ్రహము కవి కపియోని యగణమునకు. 20

వ. అధిదేవతజలము, కాంతితెలుపు, పూర్వాషాఢసమకృతము, కరుణరసము, ధనప్ర
దము, మనుష్యగణము, బ్రాహ్మణజాతి, అడుది, ధనురాశి, శుక్రడు గ్రహము,
వానరయోని. 21

ఇంగుకు లక్ష్యములు, పాదాంగచూడామణియందు:—

చ. జల మధిదైవముక రజితసన్నిధికాంతి కులంబు విప్రుడుక
ఫలము ధనంబు తద్రహము భార్గవుఁ డాతనివర్ణ మెన్నఁగాఁ
దెలుపు జలంబు తారకము తెల్లమిగా ధనురాశి యోగయుక్
బలిముఖ మాగణంబున్యగణంబును నౌ యగజాన కీశ్వరా. 22

కవిసర్పగారుడమున:—

మ. అలరక దైవము వారి బ్రాహ్మణులు కులం బావన్నె తెల్పర్థమా
ఫల మాయోని ప్లవంగ మాగణము చెప్పక మానవం బాగ్రహం
బలిశుక్రండు రసంబు దాగరుణ పూర్వాషాఢసమకృత మి
ములఁ గోదండము రాశి నౌ యగణ మొప్పుక గోవిదస్తుత్య మై. 23

చమత్కారచంద్రికయందు:—

“కరో త్యర్థా నాదిత్యు ర్యగణో వారిదైవతః” 24

సాహిత్యరత్నాకరమున:—

“ప్రకృత్యా యగణో నిత్యం క్రికరః కళ్యణే బుధైః,
సప్తవికృతిం యాతి సగణోనుగతో యది.” 25

గోకర్ణచృందంబున:—

క. సయలం జెప్పిన శుభ మగు, జయలం జెప్పినను బరీకి జయకీర్తు లగుక
రయలం జెప్పిన నెంతయుఁ బ్రియ మగు మఱి మయలఁ జెప్పఁ బెంపొనంచుక.

1 తారయును దెల్లమిగా ధనురాశి రాశియుక, బలిముఖయోనియుక నరగ
ణం బగు నయ్యగణంబు శంకరా.

వ. అని యున్నదిగనుక యగణము శుభవ్రత మేయైనను సద్గణసాంగత్యముచేత విశేషముగ శుభఫలము నిచ్చును. 27

రగణమునకు:—

గీ. గ్రహముభౌముఁ డగ్ని కర్త శృంగారంబు, రస మసురగణంబు రాచవెలది
భయముఫలము కృత్తికయు తార కంపుడాల్, రాశి యోని యజము రగణమునకు. 28

వ. గ్రహమంగారకుడు, అగ్ని దేవత, శృంగారరసము, అసురగణము, క్షత్త్రియజాతి, యాడుది, ఫలము భయము, నక్షత్రము కృత్తిక, కాంతి యెఱుపు, రాశి యోని యు మేషము. 29

ఇందుకు లక్ష్యములు, పాదాంగచూడామణియందు:—

చ. జ్వలనుఁ డధీశుఁడుక గులము క్షత్త్రియముక బడదంపుఁ గాంతి పెం
పలరుగ్రహంబు భూతనయఁ డాతఁడు రక్తపువన్నె పాపకా
ఖ్య లలితతార దైత్యగణ మయ్యజయోనియు మేషరాశియుక
ఫలము భయవ్రదంబు రగణంబునకుక ద్రిదశేంద్ర వందితా. 30

కవినర్పగారుడమున:—

మ. అనలుం డీశుఁడు రాశిమేషము గ్రహంబాభౌముఁ డత్తార సం
ప్రణతిక గృత్తిక దైత్య మాగణము వైరాజ్యంబు వంశంబు మే
క నెఱికయోని ఫలంబు భీరసము శృంగారంబు సత్కాంతి శో
కనదాచ్ఛచ్ఛవి మించు నారగణ మేకాలంబు ధాత్రిస్థతిక. 31

చమత్కారదండ్రీకయందు:—

“భీతిదాయీ మధ్యలఘూ రగణో వహ్ని దైవతః” 32

సాహిత్యచంద్రోదయమున:—

“రగణ స్థీరకః పుంసాం యగణానుగతో భవేత్.

గద్యపద్య ప్రబంధాదౌ త త్రోదాహరణం కృత్తిక.” 33

అధర్వణచ్చందంబున:—

క. పొగడొందఁ బద్యముఖమున, రగణము యగణంబుఁ గూడి రాజిల్లిన నీ
జగమంతయు నేలెడి వాఁడగుఁ గృత్తిపతి విభవయుక్తఁ డగుఁ గవివరుఁడుక. 34

వ. రగణము కానిదైనను సద్గణసాంగత్యముచేత శుభఫలము నిచ్చును. ఈరగణ మగ్ని గణముగనుక వాయుగణ మైనసగణముతోఁ గూడినఁ జచ్చు గాలిపూడినట్లులు కావున నటువలె నుంచరాదు. 35

సాహిత్యచంద్రోదయమున:—

“అనలానిలసంద్యోగం కరోతి విభుమందిరే,
మహానలభయం తత్ర భీమజ్వాలాసమాకులమ్.”

36

కవికంఠ పాశమున:—

“మారుతపూర్వే వహ్నా వహ్నిభయం శుభయుతోఽన్యేషామ్.”

37

అధర్వణచ్చందంబున:—

క. అనలానిలసంద్యోగం, బసుపమకీలాకరాళ మగువహ్నిభయం

బొనరించు గర్భగృహమున, ననుమానము లేదు ఓన నండు కపింద్రుల్.

38

వ. అనియన్నది గనుక రగణసగణములు కౌరావు.

39

సగణమునకు:—

గీ. అనిలుఁ డీశుఁడు కేడి గ్రహంబు మందఁ, దంత్యజాతితులారాశి యనురగణము

స్వాతి తార మహిషయోని త్తయఫలదము, శ్యామరుచి భయరసమున సగణమొప్పు.

వ. వాయువుదేవత, నపుంసకుఁడు, శనిగ్రహము, చండాలజాతి, తులారాశి, రాక్షస

గణము, స్వాతిసత్రము, మహిషయోని, త్తయఫలము నిచ్చునది, కలుపువన్నె,

భయరసము.

41

ఇందుకు లక్ష్యములు, సాదాంగచూడామణియందు:—

చ. అనిలుఁ డిదీశుఁడు గుహరియంబులకొంతి కలంబు హిసముఁ

జనుగ్రహ మాశశైశ్చరుఁడు చాలగ నల్పగువన్నె తొలయాఁ

దనరగ రాశి స్వాతియగుఁ దార ఫలంబు త్తయంబు దానపం

బొనరగణంబు నా మహిషయోని యగుఁ నగణాన కీశ్వరా.

42

కవినర్పగారుడమున:—

మ. అనిలుఁ డీశుఁడు స్వాతితార రుచిశ్వేతాభావ మెన్నఁ గ్రహం

బిసజుండొ దుల రాశి హైన్యముకులం బేపార క్షీణంబుదా

మునులబ్ధంబు భయంబు తద్రసము కారో తెమ్మెయిఁక యోని యెం

దును దైత్యుండు గణంబు నానగణ మొందఁ గీర్తివిన్నూర్తిగఁ.

43

సాహిత్యచంద్రోదయమున:—

“సగణ స్సర్వసౌభాగ్యదాయక స్సర్వదా భవేత్,

కర్త ర్గణసాన్నిధ్య ద్రగణో నపురో యది.”

44

అట్లే కవిరాక్షసమున:—

“ఆనంతపదవిన్యాస చాతుర్యసరసం కవేః,
బుధో యది సమీపస్థో న దుర్జ్జనపురో యది.”

45

కవిసర్పగారుడమున:—

గీ. సగణమగణములు పొంగరిగిన విభవంబు, రసగణంబు తెనయుఁ బ్రబలుఁ గీడు
రగణయగణయుతము రాజ్యప్రదం బగు, భయము లిరువురకును భయము లిడును.

సాహిత్యచంద్రోదయమున:—

“సౌమ్యగ్రహధిష్ఠితత్వా త్సగణ శ్శుభదాయకః,
మిత్రామిత్రగణై స్సార్థం సౌరిశ్శుభఫలప్రదః,
శుభగ్రహానితేంద్రేజ్యౌ పాపామందారభాస్కరాః.”

46

వ. సగణము కానిదైనకేమి గురుశుక్రగ్రహధిష్ఠితగణములసమీపముననున్నను, వెనుక
కుజగ్రహధిష్ఠితగణము లేకున్నను మంచిది.

48

మఱియును, సాహిత్యచంద్రోదయమున:—

“సగణ శ్శుభదో జ్ఞేయాః రగణస్య పురస్థితః.”

49

అధర్వణచందంబున:—

క. మునుకొని పద్యముఖంబున, ననిలగణం బిడిన నాయురాశోగ్ధంబుల్
కొనసాగు దానిముందట, ననలగణం బిడినఁ బలికి నలజడి సేయున్.

50

ల్లందుకుఁ జెల్లుబడి, శాలినీసహకారమున-సార్వభౌముకవి:—

“అవలంబస్య హేరంబం” అనియు.

51

వృత్తరత్నాకరమున-కేదారకవి:—

“సుఖసంతానసిద్ధిర్ధరం” అనియు సగణరగణములు చెరియున్నవి.

52

తగణము.

1. దివి వేల్పు తార పుష్యమి, దివిజగణము కర్కి గ్రహము ధివణుఁడు నిల
చ్చవి విప్రుఁడు శాంతరసము, భువీశ్రీదము యోని మేషము తగణమునకున్. 53

2. ఆకాశము దేవత, నక్షత్రము పుష్యమి, దేవగణము, కటకరాశి, గ్రహము
బృహస్పతి, నల్లనికాంతి, బ్రాహ్మణజాతి, పురుషుఁడు, శాంతరసము, విశ్వరూప్రదము, మేషయోని. 54

54

ఇందుకులక్ష్యము-పాదాంగచూడామణీయందు:—

చ. నెఱయ నభంబు దైవతము నిలపుఁగాంతియు విప్రజాతి గీ
ర్యరుఁడు గ్రహంబుఁ గాంచనపువర్ణ మతండు ఫలంబు చెప్ప నై
శ్వర్యము వార పుష్పమియు వాలినకర్మటరాశి మేషమా
నిరవగుయోని దేవగణ మితగణంబున కిందు కేఖరా !

55

కవినర్పగారుడమున.—

మ. అమరక మిన్నధిదైవ మక్కులము బ్రాహ్మం బాగణం బెన్నదై
వము జీవుండు గ్రహంబు నల్పు రుచి యైశ్వర్యంబు లభింబు మే
షము దాయోని రసంబు శాంత మలనక్షత్రంబు పుష్పంబు రా
శి మహిక గర్మటకంబు నాఁ దగణ ముత్సేకం బగుక జెల్పమె.

56

ప్రయోగనరణి-సాహిత్యరత్నాకరే:—

“నిత్యం భగణసాన్నిధ్యా త్సర్వాభీష్టఫలప్రదః,
కర్తుః కారయితా శ్చైవ తగణో వ్యోమదైవతః.”

57

ఉత్తమగండచ్చందంబున:—

క. తగణంబు తొలతఁ బిమ్మట, భగణముఁ గదియించి నిలిపి పద్యము హృద్యం
బుగ రచియించినఁ గర్తవ్య, నగణితముగ నొదవు నాయురైశ్వర్యంబుల్.

58

చమత్కారచంద్రికయందు:—

“ఈశత్వ మంత్యలఘు చ తగణో వ్యోమదైవతః”

59

సాహిత్యచంద్రోదయే:—

“తగణ స్సర్వసాభాగ్యదాయక స్సర్వదా భవేత్”

60

కావ్యచింతామణియందు:—

క. తగణంబున కధిదేవత, గగనం బని భూన్య మనుమఁ గాదని పలుకక
దగ దది మిక్కిలి మంచిది, గగనం బది నిత్యవిభవగావునఁ దలఁపక.

61

అమరుక కావ్యమున:—

“జ్యోక్యప్త బద్ధ కటకాముఖపాణి” రతి.

62

కుమారసంభవమున:—

“అస్మత్తరస్యాందిశి”

63

తర్కభాషయందు:—

“బాలోఽపి యో న్యాయనయే ప్రవేశం”

64

కృష్ణవిజయమునందు:—

“పాయా దపాయా త్వరమస్య పుంస” ఇతి.

65

కుసుమాయుధవ్యాకరణమున:—

“యే నాక్షరసమామ్నాయం” ఇతి.

66

మంత్రనుహర్ణవమున:—

“ఓంకారపంజరశుకీమ్” ఇతి.

67

మంత్రదర్పణమున:—

“అధారపద్మనఖేలనరాజహంసీ” అనియు నిందఱుమహాకవులు తగణము నాదిని బ్రయోగించిరికాన మంచిదని తెలియునది.

68

జగణమునకు:—

క. అరుణుడు పతియు గ్రహము వీరరసము పురుషుండు సింహరాశి నృగణము
త్తరతార రోగదము రాజసూయ్యతి ధేనుయోని జగణంబునకు.

69

వ. అగ్నేదేవత గ్రహము సూర్యుండు, వీరరసము, పురుషుండు, సింహరాశి, మనుష్య
గణము, ఉత్తరానక్షత్రము, రోగకరము, క్షత్రియజాతి, రక్తవర్ణము, పశు
యోని.

70

పాదాంగచూడామణియందు:—

చ. రని యధిపైవముక బరంగ రాట్నులముక గురువిందకాంతియుక
రని గ్రహ మెన్నఁగా నతఁడు రక్తపువ్వుము సింహరాశియు
దభవ మగు రోగ మాఫలము తారక యుత్తర ధేనుయోని మా
ననగణముక దలంప జగణంబునకుక ద్రిదశేంద్రవందితా

71

కవినర్మగారుడమున:—

మ. అరుణుం డేలిక చాయ రక్తిమ రసం బవ్వీర మాయన్వయం
బురువై రాజ్యము రాశిసింహము గ్రహం బుష్ణంశుఁ డత్తార యు
త్తర రోగంబు ఫలంబు యోని యిరవొందం ధేను నవ్మానవం
బరుదారంగ గణంబు నా జగణ మింపారుం జగత్సిద్ధమై.

72

ప్రయోగసరణి, చమత్కారచంద్రికయందు:—

“రుజాకరో మధ్యగురు ర్జగణో భానుదైవతః” అనియు.

73

సాహిత్యరత్నాకరమున:—

“మధ్యగురు ర్జో రుజ” మనియు.

74

కవికంఠపాశమున. —

“భాను ద్దూఖి” మనియు.

75

కుమారసంభవమున. —

“చతుర్ముఖుభా ఇత్యాదా వర్ణాజగజేఽపిచ,

బ్రహ్మనామాంకి తత్వేన కావ్యాదా నతిశోభనః” యనియు.

76

మరలః జనుత్కారచంద్రికయందు. —

“నల్లోఽపి జగణ్మైవ బ్రహ్మనామాత్మరో (రే)శివః” అనియు.

77

మరల, సాహిత్యరత్నాకరమున. —

“జగణ్ స్సూర్యదైవత్యో రుజం హంతి న దోషకృత్,

గణానా ముత్తమా జ్ఞేయా గ్రహణాం భాస్కరో యథా.”

78

కావ్యచింతా మణియందు. —

క. అవివేకులు జగణంబును, భువి రోగము నేయు ననుచుఁ బోనాడుదు రో

కవినర్యులు శబ్దార్థము, వివరింపరు రోగహరము విదితముగాఁగఁ.

79

ప. అనియు ననేకవిధముల జగణమును బేర్కొనియున్నారు. ఇందుకుఁ బూర్వకవి

ప్రయోగములు.

80

మాఘకావ్యమున. —

“శ్రీయఃపతి శ్రీమతి” యనియు.

81

భారవికావ్యమున. —

“శ్రీయః కురుజా” మనియు.

82

ఉత్తరరామచరితమున. —

“అలం కవిభ్యః పూర్వేభ్య” యనియు.

83

కాలనిధానమున. —

“శ్రీయః కరారోపిత రత్నము ద్రికా” యనియు.

84

మణిదర్పణమున. —

“దివాకరం నమస్కృత్య” అనియు.

85

భప్పన్నమున. —

“ప్రణమ్య లోక కర్తార” మనియు.

86

గణితశాస్త్రమున. —

“త్రి లోకరాజేంద్ర కిరీటాక్షి” యనియు.

87

లక్షణదీపికయందు, వీరాచార్యులు.—

“ప్రణమ్య విద్వజ్జనపారిజాత” మనియు.

88

వ. ఇట్లు మహాకవిప్రయోగము లనేకము లున్నవిగనుక జగణము శుభగణసంయుక్త
ముగాఁ బ్రయోగింపనగును.

89

భగణమునకు.—

క. శశి పతియు గ్రహము హాస్యము, రసము సుఖద మూరగయోని రాశి వృషముపే
డి సురగణము మృగశిర యుడు, పస తెల్లన వైశ్యకులము భగణంబునకున్.

90

వ. అధిదేవత, గ్రహము, చంద్రుడు, హాస్యరసము, సుఖమునిచ్చునది, సర్పయోని,
వృషభరాశి, నపుంసకము, దేవగణము, మృగశిరఃక్షత్రము, తెల్లనికాంతి వైశ్య
జాతి.

91

పాదాంగచూడామణియందు.—

ఉ. చంద్రుఁ డధీశ్వరుం డమృతసారము కాంతియు విట్కులంబు త
చ్చంద్రముఁడే గ్రహం బతనిచాయయుఁ దెల్పు వృషంబు రాశి భో
గీంద్ర సుయోని దేవగణ మీప్సితసౌఖ్యము తత్ఫలం బిలన్
జంద్రునితార యెన్నఁగను జంద్రధరా భగణాన కెన్నఁగన్.

92

కవినర్పగారుడమున.—

మ. పతి చంద్రుం డహియోని రాశి వృష మావంశంబు వైశ్యంబు దై
వత మెన్నఁ గణ మాఫలంబు సుఖ మావర్ణంబు శ్వేతంబు సం
యుతనక్షత్రము చెప్పఁగా మృగశిరంబున్ దద్గ్రహం బానిశా
పతి హాస్యంబు రసంబు నాభగణ మేర్పాటయ్యె సర్వంసహన్.

93

సాహిత్యరత్నాకరమున.—

“దినకరముఖగ్రహే ష్టపి యది హ శశి వర్తతే భజతి సుగుణాన్.”

94

కవినర్పగారుడంబున.—

గీ. చంద్రుఁ డేగ్రహంబు సరస నిల్చిన దాని, వర్త మై శుభాశుభంబు లిచ్చు
భగణ మేగణంబుఁ దగిలించె దత్ఫలం, బిచ్చుఁ దనకుఁ జంద్రుఁ డీశుఁ డగుట.

95

నగణమునకు.—

క. పరమాత్ముడు పతి తారక, భరణి మొదటిజాతి వన్నె పసుపు జయశ్రీ
కర మిష్టదంబు పురుషుడు, నరగణమును మేషరాశి నగణంబునకున్.

96

వ. పరమాత్ముడు అధిదేవత, నక్షత్రము భరణి, బ్రాహ్మణజాతి, కాంతి పసుపు, అయ్యు
రాశిగైశ్వర్యమాల నిచ్చునది పురుషుడు, మనుష్యగణము, మేషరాశి.

97

పాదాంగచూడామణీయందు.—

చ. గుణములకెల్ల నాకరము కోరికృతీం ద్రునిదాసియున్నదు
ద్ధుగణదోషముల్ చెఱుచు గోరినవస్తువినూత్నరత్నధూ
షణముల నిచ్చుఁ గావున లసత్కవిశేఖరు లెంచునర్వల
క్షణములు గల్గి యొప్పు బుధసన్నతమై నగణంబు శంకరా.

98

కవినర్ప గారుడమున.—

మ. పరమాత్మం డధినాయకుండు జయసాభాగైక్యకసామాజ్యతూ
జ్యరమాసంతతులీగి లబ్ధము నిజోపాంతసదుష్టాక్షరో
త్పరదోషాధ్యగణోఘధూర్తగుణముల్ ఖండించుటల్ శీలమె
వ్వరికిఁ గాదనరారు నా నగణ మన్యాజ్ఞశీతిఁ బొల్పుగుఁ.

99

వ. నగణము సర్వోత్తమము గనుక తానికి గ్రహతారాయోనిగణరసజాతులు చూడ
నక్కరలేదు.

100

చమత్కారచంద్రికయందు.—

“ధనాకర స్సర్వలఘు ర్నగణో బ్రాహ్మ్యదైవతః”.

101

సాహిత్యచంద్రోదయమున.—

“నగణస్య సమీపస్థో దుర్గణ శ్శుభదో భవేత్,
అయః కాంచనతా మేతి వివర్ణ స్స్వర్భవేదినః.”

102

కవికంఠపాశమున.—

“పర్వతానాం యథామేరు స్సురాణాం శంకరో యథా,
మృగాణాం చ యథా సింహో గణానాం నగణ స్తథా.”

103

భీమనచ్చందంబున.—

క. ఏగణముఁ గదియు నగణం, బాగణము సమస్తమంగళావ్యాప్తం బై
రాగిల్లు నినుము పరుసపు, యోగం బునఁ బసేడివన్నె నూనినమాడ్కిఁ

104

ఉత్తమగుండచ్చందంబున.—

క. చందనతరుసంగతిఁ బిచు, మందంబును బరిమళించు మాడ్కి నమందా
నందకర మైననగణము, పొందున దుష్టగణవర్ణములు శుభమొనగుఁ.

105

అశర్వణచ్చందంబున.—

గీ. పర్వతములందు మేరువుభ్రాతృ యగుచు, సర్వసురలందు శంకరుచంద మగుచు
నరయ మృగములయందు సింహంబుకరణి, గణములం దెల్ల నగణంబుగరిమఁగాంచు.

వ. అని నగణ మన్నిగణములకు శ్రేష్ఠముగాఁ జెప్పబడినది.

107

గణముల శుభాశుభఫలములు.

క. మయరసతజభవగణముల, మయకా మొదలింట నిలువ శుభకనకభయ
క్షయభూతిరోగ సుఖధనచయ మొసంగుం బలికి రంగజననాథమణి! 108

వ. ఈయొనిదిగణములు వరుసగా నెనిమిదిఫలముల నిచ్చును. 109

ఆధిమకవి భీమన (కవిజనాశ్రయము. సంజ్ఞ. 24).—

క. శుభసుఖరుక్తయధనకన, కభయైశ్వర్యములఁ జేయుఁ గ్రమమునఁ గావ్య
ప్రభులకు సుకవులు మొదలిడ, మభజనయరతగణాః మల్లయరేచా ! 110
మఱియును.

గణములజాతులు.

క. మగణంబు కూత్రకులజము, భగణము సద్వైశ్యజాతి బ్రాహ్మణజాతుల్
నగణయగణతగణంబులు, జగతీశులు జరలు సంత్యజాతి సగణమా. 111

ఉ త్తమగండచ్ఛందమున.—

క. మగణము నాలవకులజము, భగణము మూడవకులంబు బాపతి నయతల్
రగణము జగణము రాజులు, సగణము దానంత్యజాతి సర్వజ్ఞనిధి ! 112

అధర్వణచ్ఛందంబున.—

క. నాయకుఁ డేకులమెనక, బాయక తత్కులము గణము పద్యముమొదలక
ధీయుక్తి నిలుప మేలగు, నేయొడ సంకరము నైన నెగ్గఁగఁ బలికెక. 113

వ. అనియున్నది గనుకఁ దెలిసి ప్రయోగింపఁదగినది. 114

గణసాంగత్యము.

సీ. మగణాంతనమయసల్ మహితభాగ్యములిచ్చుయగణాంతమగుమనల్ యశమొసంగు
రగణాంతభవతయల్ జగతి నేలించును, నగణాంతనభవయల్ సౌఖ్య మొసంగు
దగణాంతనభరజల్ ధనధాన్యముల నిచ్చు, జగణాంతయరతభల్ జయముఁగూర్చు
భగణాంతలనరసల్ భాగ్యవంతుని జేయు, యగణాంతరతభల్ దిగులాసంగు

తే. రాంతసమలును భాంతమయగణములును, దాంతమయలును మాంతహితజభరములు
సాంతజరలు జసల్ కీడు చాల నొసంగు, నగణ మెనయ శ్రీ లాసంగునానందరంగ.

౮. మగణముదాపున నగణమగణయగణసగణము లుండిన నుత్తమము. యగణము
వెనుక మగణనగణము లుండవచ్చును. రగణము వెనుక భగణము నగణము
తగణము యగణము నుండవచ్చును. సగణముదాపున నగణము భగణము
మగణము యగణము నుండవచ్చును. తగణము వెనుక నగణ భగణ రగణజగణము
లుండవచ్చును. జగణము వెనుక యగణ రగణ తగణ భగణము లుండవచ్చును. భగ

ణమువెనుక తగణనగణ రగణసగణము లుండనగును. ఇవన్నియు సు త్తములు. యగణమువెనుక రగణతగణజగణభగణము లుండరాదు. రగణమువెనుక సగణము గణము లుండరాదు. భగణమువెనుక మగణయగణము లుండరాదు. తగణమువెనుక మగణయగణము లుండరాదు. మగణమువెనుక దగణజగణభగణము లుండరాదు. సగణమువెనుక జగణరగణము లుండరాదు. జగణము వెనుక సగణము కానేకారాదు. నగణముతో నేగణములు గూడినను నిర్దోషము లగును. 116

అక్షరసంఖ్యాప్రకరణము.

కవిసర్పగారుడమున:—

- క. శివునద్యోజాతాద్విప్ర విమలముఖపంచకమునఁ గ్రమమునను సము
ద్యవమై ఆ ఇ ఉ ఏ ఓ, లావిష్కృతి నవియు నేబడై వ ర్తిల్లుక. 117
- ప. ఈయేబడత్తరములలో నాదులు ౧౬, కాదులు ౨౫, యాదులు ౯. మొత్త మేఁ
బదియత్తరములని యందురు. కొందఱు “అం. ఆః.”లకు అధిదేవత రుద్రుఁడే
గావున “అః” అనుఅత్తరమును నిలిపి, అదులు ౧౫, కాదులు ౨౫, యాదులు
౯తోడ ౧౦. మొత్తము ౫౦ అత్తరము లందరు. కావునఁ దద్విధం బెఱిగించెద.
- క. ఈ యేబది వర్ణములకు, బాయక కులములు గ్రహములు ఫలబీజములకా
నాయకులు తెలియగావలె, క్రియత యానందరంగ నృపసారంగా! 119

అక్షరగ్రహనిర్ణయము.

సులక్షణసారమున:—

- గీ. ఆదులకు రవి కాదుల కవనిజుండు, చాదులకు బుధుఁడును గవితాదులకును
దాదులకు బృహస్పతి శని పాదులకున, యాదులకునెల్ల శశియు గ్రహంబు కృష్ణ.
- ప. అమొదలు ఆం వజకుఁగల ౧౫ అత్తరములకు గ్రహము మూర్ఖుఁడు. కవర్ణము ౫
కి గ్రహము అంగారకుఁడు; చవర్ణము ౫ కి బుధుఁడు; టవర్ణము ౫ కి శుక్రుఁడు;
తవర్ణము ౫ కి బృహస్పతి; పవర్ణము ౫ కి శని; యాదులు ౧౦ కి చంద్రుఁడు; ఇది
అక్షరగ్రహనిర్ణయము. 121

అక్షరములజాతులు, వానిశుభ శుభ ఫలములు.

- సీ. అచ్చులలో గ్రుగ్రా అం ఋఋలో దక్కఁగఁ, దక్కినయత్తరదశకమును గ
వర్ణనఁ గలయైదువర్ణములో ఝడణతో, డ్ధదపబభయవశహ లెన్న
ముప్పదియత్తరంబులు శుభంబు లొసంగు గొడువయిర్వది లివులొ కొడువపఱుచు
నాద్యత్తరములు పడెదను గచటన, ధాత్తరసమితి పడెదు గూడ

తే. విప్రజాతులు తపవర్గవితతి రవలు, క్షత్రియుకులంబు యలశపసహలు వైశ్య.

జాతి శత్రుజాతిగి శూద్రజాతి యయ్యె, వరుస నానందరంగ భూవరపతంగ. 128
 వ. అతి ఇ ఈ ఉ ఊ ఏ వి ఓ ఔ క ఖ గ ఘ జ ఝ డ ణ త థ ద ధ న ప భ య
 వ శ ష హ యామాప్పదియు నుత్తములు. కడమ కూడనివి అకారముమొదలు
 ఇకారమువఱకునుగల ౨౦ యక్షరములు బ్రాహ్మణజాతివి. త థ ద ధ న ప భ బ
 భ మ ర వ యా ౧౨ అక్షరములు క్షత్రియజాతివి. య ల శ ష స హ యా
 ౬ ను వైశ్యజాతివి. శ త్రు జ యా ౩ ను శూద్రజాతివి గనుక తెలియునది. 128

ఏబదియక్షరముల కధిదేవతలు.

సీ. అగజచక్షుడఫల కధిపతి విష్ణుండు, సంసమహాలకు హరుండు కాకు
 బ్రహ్మ, ఈశలకు శ్రీ, భజ ఓజలకు గౌరి, ఇసులకు వాణి నేనాని ఛాకు
 ధమలకు సూర్యుండు, ధాకు బన్నగవైరి, తాకు కేషుండు నందిదాకు, భూమి
 యాకు, గణేశుండు ఘా, కాశ్యపేయు ల్ప, గ్రాలకు వసువులు గ్రును, నగ్ని
 డరలకు, శనునండు టాకు, వైర్వతి తాకు, జలపతి వాకు, ఖయలకు గాలి
 విఈలకు మరుండు, ఔకు జాముండియు, వారాహి ఋకు, గౌమారి ఋకును.
 తే. అదితి ఊకును, బంచభూతాళి శాకు, ఖాకుజను, డధ్రుకరి లాగు, ఝాకు ధైర
 వ్రుండు, ఏకు వసంతుండు, బాసుగ దొరలు, రమ్యగుణహరి యానందరంగశౌరి !

అధర్వణచ్చందంబున.—

క. వసుధామరులకు గచటలు, వసుధాపతులకును దపరవలు వైశ్యులకు
 యసహలశపసహలు శూద్రులు, కసమవుశత్రులు చెప్పనగు బద్ధాళి. 126
 ముటియు సనంతచ్చందంబున.—

క. ఆదులు వర్త్రయమును, భూదేవత లుతపవర్గములు రవలుకా ధా
 త్రియుతులు యలశపసహ,లాదట నూరుజాలు శత్రుతాఖ్యలు శూద్రుల. 127

అక్షరాణాం వర్ణవివేకః.

అలంకారసంగ్రహే.—

“ద్విజాతయః పంచదశ పూజ్యాః కచటవర్గజాః,
 నృపాన్వయా స్తపరవాన్తా ద్వాదశ సంస్కృతాః.
 యలహః శ్మషసా వైశ్యకులజాః పూజితాశ్చసత్,
 శత్రుశూద్ర కులజా స్త్రయోర్ధ్వాః ప్రక్షీర్తితాః”

128

కవికంఠసారే —

“అక్షరే పరిశుద్ధే తు నాయతో భూప ఉచ్చతే”

129

చమత్కారచంద్రికాయామ్ —

“స్యస్తాః కావ్యముఖే వర్ణాస్తత్తద్వైతమూర్తయః,

కర్తుః కారయితు శ్లోకైః కల్పయంతి శుభాశుభమ్”

130

అని యంన్నది గనుక చెలియునది.

భూసురాది చతుర్జాతీయవర్ణములు.

క. ధనశౌరుణపీతశ్యామవననభూషణు పయోనిమలఘృతమధ్యా

సనములుపహారములుగా, నవనిసురాద్యక్షరముల కగు రంగవృషా.

131

తా. బ్రహ్మణజాత్యక్షరములకుఁ దెల్లనివ స్త్రభూషణములు, నుపహారము హాలు. త్కత్రియజాత్యక్షరములకు నెఱ్ఱనివ స్త్రభూషణములు నుపహారము నేయి. వైశ్యజాత్యక్షరములకుఁ బచ్చనివ స్త్రభూషణములును నుపహారములేనె. శూద్రజాత్యక్షరములకు నల్లనివ స్త్రభూషణములు నుపహారము మద్యము. కాన నేజాతియక్షరము లాదిని బ్రయోగించుచున్నారో, యాజాతియక్షరములకుఁ దగినవ స్త్రభూషణ నైవేద్యముల నర్పించి మాతృకాపూజచేసి ప్రబంధము మొనరడిచేమనలయును గనుకఁ గవులైన వార లీరీతిని నడిపించునది.

ఇందుకుఁ గవినర్పగారుఁడమున.—

నీ. కాదిత్రివర్ణాదికి మాక్తిక,వజ్రభూషణు తెల్పు నస్త్రచయము

తపస్గరనవర్ణ తతి కబ్జరాగంబు, తొడవులు నలువలు తొగరుచాయ

యలశివసహాబీజముల కగుపుష్కరా, గాఢరణములు పీతాంబరములు

శత్రువులకు నీలాలసాములు కారు,కొనునీలవన్నెలలోక లమరు

తే. పరుస నీసాల్గు తెఱఁగులనర్ణములకు, ననుభవం బగుద్రవ్యంబు నానవా(బా)లు

నాజ్యమును గమ్మ దేనియ యాసవంబు,దీనిఁ చెలియ కేగతిఁ గవి యాను జగతి. 132

క. ఇత్స్వము నేత్స్వ మధోముఖ,మైత్స్వం చిల మూర్ధ్వముఖము నాత్స్వము నుత్స్వం

బోత్స్వము సార్శ్వముఖంబులు,నత్స్వంబులు సమముఖంబు లగు రంగవృషా! 133

అనంతచ్ఛందంబున.—

గీ. ఇత్స్వ మేత్స్వములును నిల నధోముఖములు, నైత్స్వ మూర్ధ్వముఖము నాత్స్వములును

నుత్స్వదీర్ఘ మోత్స్వ మొగిఁ బార్శ్వముఖములు,సహజవర్ణ సమితి సమముఖములు. 134

మఱియును. —

గీ. మీఁదిముఖము లైన మీడియించుబలిసేఁట, బార్శ్వముఖము లైనఁ బాయులక్ష్మి

క్రిందిముఖము లైనఁ గీడు కల్గించును, సమముఖంబు లైన సౌఖ్య మొదవు. 135

వ. అని యున్నదిగనుక బద్ధాదిని శ్రీకారము చెప్పకున్నట్లైన శుభాక్షరముగా విమర్శించి యాదిని ముఖాక్షరముగా నిలుపఁదగినది. 136

అన్యతాక్షరవిషాక్షరనిర్ణయము.

కవికంఠపాశే:—

“అకచటతపసుశవగ్గా దమృతం ప్రోక్తం విషాణి దీర్ఘాణి” 137

గోకర్ణచంద్రున.—

క. అన్యతాక్షరములు హ్రస్వము, అమరంగ దీర్ఘములు విషము అనఁబడు దీనికొగ్రమును నకచటతపసుశ, సముదయమునఁ జెలిసి నిలుపఁజనుఁ బద్ధాదికొ. 138

తా. దీర్ఘములు లేనియక్షరము అన్యతాక్షరములు గనుక నవి పద్ధాదినుంచఁ దగినవి. దీర్ఘాక్షరములు విషాక్షరములు గనుక నవి పద్ధాదినుంచరా దనుట. అయినను నాయక్షరము సంయుక్తాక్షర మైనచోఁ దనగుణమును విడిచి వేఱుగుణమునుబొందును.

ఇందును లక్ష్యము, మాతృకానిధానే.—

“నికారజః క్షారయోగా త్తక్షణా ద్రక్తతా యథా” 139

భీమన:—

క. వినఁబడు దీర్ఘమువిషమును, ననియొడివర్ణము సంయుక్తాక్షరమైనకొమునుపటిగుణములు విడిచిడి, తనకొ వేఱొక్కగుణముఁ దాల్చును చేర్చికొ. 140

వ. పచ్చనిపసుపు తెల్లనిసున్నము గూడిన వానివర్ణములు విడిచి రక్తవర్ణమైనట్లుఅనుట. శ్రీకారము దీర్ఘాక్షరమును సంయుక్తాక్షరము నయియుండి యెట్లు లక్ష్యత్తమమయ్యె ననఁ దద్విధంబు వివరించెద. 141

చ. శరలకుఁ జంద్రుఁ డీకి రని చాలగ్రహంబు అటంచు వారలిద్దఱు హితు లంచు సేకలకు దేవత లక్షి యటంచు రాకు శ్రీకరుఁ డగువహ్ని యంచు మును గావ్యులు శ్రీశుభవర్ణనిర్ణయంబరసి ఘటించి రొకృతులనాదినభీష్మము లుల్లసిల్లఁగకొ. 142

తా. శవర్ణమును ఈకారమును రేఫయును గూడిన శ్రీకారమయ్యెను. అందు శవర్ణరేఫలకుఁ జంద్రుఁడు గ్రహము. ఈకారమునకు నూర్వ్యుఁడు గ్రహము. గనుక వారి కిద్దఱికి నన్యోన్యమైతి ఈకారశవర్ణముల కధిదేవత లక్షిదేవి. రేఫ కధిపతి యగ్ని.

చమత్కారచంద్రికయంచు.—

“లక్షీత్రదో హంతాశనః” అనియు.

శాస్త్రకారకుడు.—

“క్రియ మిచ్ఛేద్ధతాశనాత్” అనియుఁ జెప్పబడెన నాయగ్నియు లక్షీప్ర
దుఁడుగను, శ్రీకారము లక్షీప్రదమని యెఱుఁగునది.

144

లక్ష్యము.

సులక్షణసారంబునః—

క. శ్రీకారము ప్రథమంబునఁ, బ్రాకటముగ నున్నఁ జాలు బహుదోషంబుల్
పోకార్చిశుభము లొనఁగును, బ్రాకటముగ నినుము సోఁతుపరుసముమాడ్కి—145

మఱియు, విశ్వేశ్వరచ్చందంబునః—

గీ. దిక్ప్రసేధంబుగా మను దీర్ఘమయ్యు, నవఘటరసంయుతాక్షర మగుటఁ జేసి
ధరమ శ్రీకార మతిశుభదాయి యగుచుఁ, గాంచె నాద్యుక్తలిఖితవిభాతి రాను !

సురనరతిర్యగౌరవలక్షణము.

గీ. పంచస్థాంతదుర్వర్ణ పంక్తి దక్క, కొదవు మరగతు లగు నవి గురువు లైన
నృగతులగు నభోగతి యగురేఫ తక్కు, నజ్ఞానములు తిర్యక్కు లానందరంగ!

తా. కవర్ణ, చవర్ణ, టవర్ణ, తవర్ణ, పవర్ణ యీ ౫ వర్ణపులయందలి కడపటి
యక్షరము లగు జఞ్ఞానములుగాక తక్కినయిరువదియక్షరములు మరగతులు. ఆయక్షర
ములు గురువులైన నరగతులు. రేఫమాత్ర మభోగతి. ఆరేఫతక్కఁ దక్కినయకా
రాద్యక్షరములు జఞ్ఞానములు ఇవి తిర్యగ్గతు లనఁబడును. పద్మాదిని మరగతులు నర
గతులు నైనయక్షరములఁ బ్రయోగింపవచ్చును. తిర్యగ్గతులు కూడవు. అభోగతియగు
రేఫ పనికిరాదు.

ఇందుకు లక్ష్యము, శ్రీధరచ్చందంబునః—

క. సురనరతిర్యగౌరవ, వరగతు లగుభూసురాదివర్గాక్షరముల్
గురులఘువులు నరమరగతు, లరిరాయవిఫాలసోమ యవనిపాలా.

148

కవినర్పగారుడమున.—

గీ. నణమజ్ఞానిహీనం జగువర్ణపంచకమాలఁ గల్గునక్షరము లెల్ల
నెరయంగఁ గుఱుచల్లె నిర్జరగతు లగు, నిడువల్లె యుండిన నృగతు లగును
న ఋ ఋ ౧౧ యా జఞ్ఞానములు రేఫవిహీన,యాద్యష్టకమును దిర్యక్ప్రమంబు
లగుగాని రేఫ యభోగతి యగు నిందుఁ, బ్రత్యేకదళము లేర్పడఁగ వరుస
తే. సురన్యకత్వక్షరంబులు శుభము లొనఁగు, మధ్యఫలద తిర్యగ్గతమాతృకాళి
నిరయగతవర్ణ మొక్కటి నెరయః గాను, ప్రాధాన్యము రచించుకట్టుముల మొదల.

క. సురనరగతు లిచ్చు శుభము, మఱి తిర్యగ్వర్త పంక్తి మధ్యమఫలమాణ్
నెరత్తు నథమృదురేఫయు, సరసా! యానందరంగ సదయాపాంగా! 150

మఱియు, కవికంఠపాశమున:—

“దేవనృతిర్యగ్రైరపభేదా గతయ శ్చతుర్విధావర్ణా,
తత్త్రిమలఘవో దేవాః కచటతపా అఘనరాదీర్ణా.” 151

వ. అనియున్నది గాన తెలియునది.

అల్పప్రాణ మహాప్రాణాక్షరములు.

“వర్గాణాం ప్రథమతృతీయా అంతసా శ్చల్పప్రాణాః,
యథా తృతీయా స్తథా పంచమా ఇతరే సర్వేమహాప్రాణాః.” 152

శ్రీధరచ్చంద్రున:—

క. అల్పప్రాణము లతిమృదు, జల్పాచితపచనపంక్తి ర్ముఖభుజముల్
నల్పకఠోరాక్షరముల, నల్పాటగునవి మహాయుతప్రాణంబుల్. 153

క. సరళము లగువర్ణములే, ధర నల్పప్రాణములు పదంపడి కఠినా
క్షరతతులె మహాప్రాణము, అరయగ నానందరంగ యమితశుభాంగా! 154

తా. లలితములై యొత్తబడినియక్షరము లల్పప్రాణము లనబడును. అవి మంచివి. కఠినములై యొత్తబడినయక్షరములు మహాప్రాణములు అవి మంచివికావు.

విషమూక్షరవిచారము.

ఉత్తమగండచ్చంద్రున:—

క. ఆకచటహ అనగ నైదును, బ్రకటంబుగ ఋతుల గిరుల బమనొక్కింటి
వికటముగఁ బెట్టి పద్యము, సుకవులు సత్ప్రభులకీ రశుభదము లగుటన్ 155

మఱియు, భీమనచ్చంద్రున:—

క. ఆకచటతప లీయారును, బ్రకటితముగ ఋతుల గిరుల బమనొక్కింటి
వికటముగఁ బూని చెప్పిన, నకటా మఱి మడియనండ నజాడో హరుడో. 156

ఆనంతచ్చంద్రున:— (1. 25)

క. పురకరరసగిరుస్రూల, నరయ నకచటతప లిడుట యనుచిత మయ్య
క్షరములు నరచఘజంబులు, బరిహరణీయంబు లాది బంకజనాథా. 157

వ. అని యున్నది గనుకఁ చెలిసి ప్రయోగించునది. 158

క. కృతులక శ్రీపుంలింగా, స్ఫురతకబ్దము ఋషిపకహ నపుంసకము లిడక
శైతల బొరయును పతికి నజ్యారతవిజయానందరంగ రాయవిద్యా. 159

కవినర్పగారుడమున:—

క. సంగతిగఁ గృతుల, స్త్రీపుం, లింగసుశబ్దములు నిలుప లేస్సగు మొదలకై
వెంగలిబుద్ధి నపుంసక, లింగం బగుశబ్ద మిడిన లేవు సుఖంబుల్. 160

వ. అనియున్నది గనుకఁ జెలిసి ప్రయోగింపఁదగినది. 161

దేవతావాచకభద్రవాచకములు.

క. శుభవిజయదేవతా శ్రీ, విభవాయురభిష్టకుశలవిధుముఖ్యములౌ
శుభశబ్దంబులు మొదలకై, బ్రభువులపైఁ జెప్పవలయు రంగవృషాలా. 162

వ. పద్యాదిని మంగళీకరముగా నుండుశబ్దములు నిలుపఁదగు ననుట. 163

ఇందుకు లక్ష్యము, కవికంఠపాశంబున:—

“దేవతావాచకా శ్చబ్దా యేచ భద్రాదివాచకాః,
తే సర్వే నైవ నింద్యా స్యుర్గణితో లిపితోఽపి వా.” 164

సాహిత్యచూడామణియందు:—

“అధనీద్ధి ప్రణవాదిశ్చ చంద్రనూర్యదీర్ఘాయుః,
లరోగ్యకుశలవాణీసాగరమేఘాదిమంగళాశ్చక్తాః” 165

కవినర్పగారుడమున:—

క. తరణిందుభద్ర సాగర, గిరికుశలారోగ్యమేఘగీమృత్యాయా
స్ఫురదమలకీర్తిసుమనో, త్కరాదివాచకము లిడఁగఁ దగుఁ బద్యాదికై. 166

మఱియును, —

గీ. దేవతావాచకముల వర్తిల్లె నేని, భద్రవాచకములఁ గూడి పరగెనేని
నగణసంపర్కలబ్ధితోఁ దగియెనేని, గూరసంయు క్తలిపు లైనఁ గూడుమొదల.

మఱియును, కావ్యచింతామణియందు. —

క. నిరుపమకావ్యాదిని సుర, వరభద్రాదిప్రళస్తవాచకపదముల్
చెరసినఁ దద్దుష్టగణా, త్కరదోషము లుజ్జగించి సంపద లిచ్చుకై. 168

మఱియు, ననంతచ్ఛందంబున. —

క. తనరఁగ శుభవాచకములు, ఘనతరముగ దేవవాచకంబులు నై పే
ర్చినగణములు వర్ణంబులు, ననింద్యములు గృతుల మొదల నహిపతిశయనా! (1-28)

పృథివ్యాదిపంచతత్త్వములు.

గీ. ఎనిమిదియు వాలు గా తైదు నేడుగ డెలు, పంచతత్త్వంబు లుండు రేపగలు వరుస
నందు గురుశుక్రశమలవ్యోమాది యగుచు, నడుచునపహాహానాంగ! యానందరంగ!

తా. పృథ్వీతత్త్వమున కెనిమిది గడియలు, జలతత్త్వమునకు నాలుగుగడియలు, అగ్నితత్త్వమునకు నాఱుగడియలు, వాయుతత్త్వమున కైదుగడియలు, నాకాశతత్త్వమునకు నేడుగడియలు. మొత్తము 30 గడియలు. అదివారము మొదలు బుధవారమువఱకుఁ బృథివ్యాదిగాఁ జరించును. గురుశుక్రశనివాసరముల నాకాశము మొదలుగాఁ జరించును. ఈయెదును వరుసగా సంపద, శుభము, అర్ధి, రోగము, దారిద్ర్యము నిచ్చునవి గనుక నివి తెలిసి కవిత్వము చెప్పవది.

ఇందుకు లక్ష్యము, కవిసర్పగారుడమునః—

సీ. ఉర్వికి నెనిమిది యుదకంబునకు నాల్గు, గాడ్పునెచ్చెలి కాఱు గాలి కైదు
నాకాశమున కేడు నై తత్త్వముల కిట్లు, ముప్పదిగడియలు తప్పకుండు
రవిశశికుజబుధదివసంబులను భూజ,లాగ్ని వాయువులను నాది యగుచు
వరుసఁ బ్రవర్తిల్లు గురుశుక్రశనివలందు, నాకాశమున నాది యగుచు నడుమఁ
తే. గాన నిట్లుండు వారసంగతులు చెలిసి, తత్త్వ వేళల నాయెదుతత్త్వములకుఁ
బ్రమదశుభమృతిరుద్ధరిత్రత్వములగు, ఫలముల నెఱింగి కవిత్వ చెప్పంగవలయు. 171
నుజీయును.

క. కలిమి శుభ మార్తి రోగము, తిలకింపఁ దరిద్ర తయఁ బృథివ్యస్త్రీజో
నిలగగనవేళలక గవి,తలు చెప్పిన నొదవు గంగధరణీనాథా ! 172

బాలాదిపంచస్వరములు.

సీ. మొనసి కకారంబుమొదలు ఉకారంబు, వఱకును గల్గినవర్ణసమితి
ముప్పదైదక్షరంబులకు బాలకుమార, రాజ్యవృద్ధమృతస్వరంబు అనఁగఁ
బరగుచు నొక్కొక్కస్వరమున కొఱేసి, గడియ లేదేసి యక్షరము లొప్పు
గ్రమముగా నది యింద్రయమవరుణకుబేర, భర్గదిక్కులరేయఁ బగలు వెలుగు
తే. నెట స్వరములాండె దానికి నెదురుకొనుచు, గుళలధనుధాన్యపీఠార్థులొనఁగువాని
ఫలముల నెఱింగి కవి కవిత్వంబు పలుకు, నాయకుని జేరు లక్షి యానందరంగ !

తా. కకారము మొదలు ఉకారమువఱకుఁ గలిగిన 32 అక్షరములకు, బాలస్వరము, కుమారస్వరము, రాజ్యస్వరము వృద్ధస్వరము, మృతస్వరము నన 5 విధంబుల స్వరములు చెలఁగు నందొక్కొక్కస్వరమునకు వరుసఁగ నేదేసియక్షరములనంతునఁ జెల్లును. ఒక్కొక్కస్వరమున కొఱేసిగడియలచొప్పున గలుగుటఁజేసి, బాలస్వరము తూర్పువను, కుమారస్వరము దక్షిణమునను రాజ్యస్వరము పడమరను, వృద్ధస్వరము త్రైవరమునను మృతస్వర మిశాన్యమునను రేయంబనలు వెలుగుచు, సంతోషము ధనలాభము, రాజ్యలాభము, శరీరపీడ, యధికిశ్లేశము ననునీయైద ఫలముల నిచ్చును గనుక

లక్షణకవి యగువాఁడు స్వరనిర్ణయమెఱింగి యేదిక్కున స్వరమున్నదో యాదిక్కున కెదురుగాఁగూర్చుండి కవిత్వము రచించినఁ గృతిపతి కాయురారోగ్యభాగ్యములు గలుగును.

ఇందుకు లక్ష్యము, కవినర్పగాఁపడమునఁ—

క. అసదృశకాదితౌంత్రార్థసమూహంబునకుఁ దగు స్వరంబులు వరుసకా
పాసఁగంగను నేడింటికి, వెన బాలకుమారరాజ్యవృద్ధామృతముల్.

174

మఱియును.

చ. ప్రమదవిధిజ్ఞులైనకవిరాజులు బాలకుమారరాజ్యవృ
ద్ధామృతము లింద్రుదిక్కునఁ గృతాంతుఁడు కాపుర మున్నచోటఁ బ
శ్చిమమున నుత్తరంబునను శ్రీగళు దిక్కున నుండుఁగానఁ బ
ద్యము నిడ దత్ఫలం బెఱిగి యాముఖమై రచియింపఁగాఁదగుకా.

175

కా. బాలాదిస్వరపంచకంబునకు నాభానూదయం బాదిగాఁ
గాలంబు ల్విభజించి యాటుగడియల్ గాఁ జేసి యొండొంటికికా
వాలాయంబుగఁ బంచివేసి ఘనకావ్యంబుల్ కవిశ్రేష్ఠు లా
వేళకా దత్ఫలనిర్ణయంబుకొలఁదుల్ పీఠించి చెప్పందగుకా.

176

క. బాలస్వర పఠితాధిమ, పాఠికపఠ గమ రరాజ్యములు ధనరాజ్య
శ్రీలరజాధ్యము వృద్ధి, బాలఁబనఁ గిడవుపఠి దాగృతకర్తకా.

177

చ. అనియొన్నది గమక లెస్సగాఁ జెలిసి కవిత్వముం జెప్పునది.

178

రసమైత్రి.

క. వరకరుణాహాస్యము లుర్వరపీఠభయానకములు రాద్రాదృశముల్
మఱి బీభత్సము శృంగారరసముఁ గదియింపఁ దగదు రంగవృపాలా.

179

తా. కరుణారసమునకు హాస్యరసమునకు పీఠరసమునకు భయానకరసమునకు, రా
ద్రరసమునకు, అదృశ్యరసమునకు, బీభత్సరసమునకు, శృంగారరసమునకు నన్యోన్యవైర
ముగనుక రసమైత్రిఁ జెలిసి గణములలోఁ బ్రయోగించఁదగినది.

ఇందులకు, సులక్షణసారంబునఁ—

గీ. మున్ను శృంగారభీభత్సములకు నొంట, దరులు తమలోన పీఠభయానకములు
సమవిరోధంబు రాద్రాదృశముల కపుడఁహాస్యకరుణములకుఁబగయనుదినంబు.

జీవనిర్జీవవ్యాధిసఁ తక్షత్రములు.

వాస్తిత్వసంహితయందుఁ—

“నిర్జీవం స త్తముత్పాణి సజీవం ద్వాదశ స్త్రుతమ్,
వ్యాధితం న్నముత్పాణి మూర్ఖముత్సం సమారభేత్.”

181

సాహిత్యసూడామణియందు.—

“జీవము క్షే ఘనం భాగ్యం వ్యాధి ర్వాధి ను తేషు చ,
జీవహీనే తు మరణమ్” ఇతి.

182

క. సతచక్రము తగు నిర్మిత మహి పండ్రెండు జీవంతంబులు వ్యా
ధితములు దొమ్మిది రవివిల, సితనక్షత్రంబుమొదలు శ్రీరంగవృషా.

183

తా. సూర్యుడేనక్షత్రమున నున్నాడో యదిమొదలేదునక్షత్రములు నిర్మితము లనబడును. వానియందు సాహిత్యం బారంభింపరాదు. అవ్వలిపండ్రెండునక్షత్రములు సజీవము లనబడును అవి మంచివి. తఱువాతినక్షత్రములు వ్యాధితములు గనుక నవి కారావని తెలియునది.

ఇందుకు లక్ష్యము, అధర్వణచ్చందము:—

క. కమలహేతుఁ డున్న నక్షత్రము మొదలుగ నేడుదోషతమములు నడుమకా
బ్రమదవ్రదములు పండ్రెండవరంగ నశుభములు తొమ్మిదిడ బద్ధాదికా.

184

జీవపక్షిన్పుతపక్షిసక్షత్రములు.

కవికంఠపాశమున:—

“రాహుభుక్తాని ఋక్షాణి జీవపక్షేత్రయోదశ,
చతుర్దశకభాజ్యాని మృతపక్షేత్రక్షిత్తితాః”

185

గీ. రాహు పసియించినట్టితారకము మొదలు, నవలిపదునాల్గు మృతము లౌ నతనిభుక్తి
కమరపదుమూడు జీవయుక్తములు శ్రీక, రంబు అవి యగు నానందరంగభూప !

తా. రాహువు తలక్రిందుగా నక్షత్రములఁ జరించువాడుగనుక నాతఁ డున్న నక్షత్రముమొదలు పదునాలుగునక్షత్రములు మృతనక్షత్రములు. కాన వానియందుఁ బ్రబంధాదిపద్యముపక్రమించిన నశుభము. అతని భుక్తికిఁజెప్పిననక్షత్రములు పదుమూడు జీవనక్షత్రములు గనుక నవి మిక్కిలి శుభకరములని తెలియునది.

ఇందుకు లక్ష్యము, శ్రీధరచ్చందంబున:—

క. విదితముగ రాహుభుక్తికి, నొదవినపదుమూడు జీవయుక్తము లవియు

న్నదిమొదలు నెనుటితారలు పదునాలుగు మృతము లనఁగఁబడు నెల్లెడలకా.

187

కవిగజాంకుశమున:—

క. పతి మృతుఁ డగుఁ బద్మాదిని, మృతనక్షత్రంబులిడిన ; మేదురసౌఖ్యా
న్వితుఁ డగునమృతము లన నప్రతిమము లగుతారకములఁ బద్మాది నిడకా.

188

ప. అనియన్నదిగనుకఁ చెలియునది.

189

దగ్ధజ్వలితధూమితనక్షత్రములు.

సంహితాసారైః—

“క్రూరోన్ముక్షం దగ్ధంక్రూరయతం జ్వలితధూమితం పురతః,
శస్యర్కరాహుమాహేయ ఏతే పాపాః ప్రకీర్తితాః.”

190

క. ఇనశనికుజరాహువు లొయ్యన విడిచినయవియు నిలిచినవి యెడిచినవి

ఘనదగ్ధము లన జ్వలితము, లన ధూమితము లనతార లగు రంగవృషా! 191

తా. సూర్యుడు, శని, అంగారకుడు, రాహువు యీనలుగురు క్రూరగ్రహములు గనుక నాగ్రహము లనుభవించివిడిచిన నక్షత్రములు దగ్ధము అనియు, వాసమాచేయు నక్షత్రములుజ్వలితములనియు, బ్రహేళింపఁబోవు నక్షత్రములు ధూమితము అనియుఁ జెప్పఁబడును. కావునఁ బద్యాదిగణముయొక్కనక్షత్రము, ప్రబంధమారంభించిననాటి నక్షత్రము, ప్రభువునక్షత్రము ఏమూడును వైనుదాహరింపఁబడినమూడు తెగలలో చొఱకయిండువలెను.

ఇందుకు లక్ష్యము - గోకర్ణచ్ఛందంబునః—

క. క్రూరగ్రహభుక్తాః లగుతారలు దగ్ధములు; ధూమితంబులు వానిక్

జేరంగ నెదుర నున్నవి; క్రూరయతంబు లవి యెఱిగి నజ్వలితంబుల్. 192

అధర్వణచ్ఛందంబునః—

గీ. ధనముఁ గోలుపుచ్చు దగ్ధనక్షత్రంబు, చాలఁగిడుఁ దెచ్చు జ్వలితతార

ధూమితంబు మారితనిఁ జేయు మా న్నటు, గాన మొదట నిలుపఁగాదు వీని. 193

మఱియును, కవికంఠపాశంబునందు.

“ఏవం గజానాం నక్షత్రం కర్తృరన్తర కం తథా,

కర్తృర్నామాదివర్తం శోకస్యాద్యత్తరర కమ్.

194

అనుకూల్యం సమద్విత్యశ్లోకాచా రచయే వ్యుధా,

అన్యథా దోషబాహుళ్య మభయో స్స్వస్త్వ సంశయః”

195

కవినర్పగారుడమునః—

గీ. గణతారయుఁ బతితారకమును చెందు, జేమనిదికి వ్యాధినిర్దిష్టగతుల

జ్వలితధూమితదగ్ధప్రసంగములను, గ్రూరయతంబులు గాకుండఁ గూర్పవలయు. 196

మఱియును, గోకర్ణచ్ఛందంబునః—

క. పతితారకుఁ బద్యమొప్పి, పతితారకమునకుఁ జెలిమి తెలియక జడుఁడై

కృతిమొండెఁ బద్యమొండెను విదితంబుగఁ జెప్పనతఁడు వీరిఁడి కాఁడే. 197

అక్షరములకు నానునక్షత్రములఁ దేన్పుచిరము.

చూచేచోలా అక్షిని ఇత్యాదులు.

వ. ఈనాలు గక్షరములు నక్షత్రములకు నాలుగుపాదములుగాఁ దెలియఁగలది. 198

వస్తాప్తకములు.

గీ. మెఱ ముమీనతులలు మిఘనవృశ్చికములు, వృషభధను మకరమృగవరములు
ఘటసశీరములు గన్యకామేషముల్, చేరదగను రంగధారుశీంద్ర! 199

తా. మీనతులలకు, మిఘనవృశ్చికములకు, వృషభధనుస్సుతికు, మకరసింహములకు, వంభకటకములకు, కన్యామేషములకును, వస్తాప్తకములు. కావునఁ బద్యాద్యక్షరరాశికిని, ప్రభువు నక్షత్రరాశికిని ఇవి పరిహరించి చెప్పవలెను.

ఇందుకు లక్ష్యము, విశ్వేశ్వరచ్చందంబున.—

గీ. మీను తూని కోల మిఘనంబుఁ దేలును, ఏర్పు విల్లి మొసలి పెద్దమొకము
కుండ యొద్రకాయ గొట్టెయ నుగుననోఁ గూడేనేని మిగులఁ గూడ దండ్రు.

సత్త్వోజ సమో వేళాన్తి యము.

గీ. చంద్రగురుదినుల సత్త్వంబు నుజశుక్ర, దివసములను రజము రవి బుధార్క—
వాసరములఁ దనుము వరలు నాలుగు గల్గులగ్నముండు శనిక రంగభూష! 201

తా. సోమగురువారముల నుదయాది సత్త్వవేళ. అంగారక శుక్రవారముల నుదయాది రాజసవేళ. రవి బుధశనివారముల నుదయాది తామసవేళ. శనివారము తప్పతక్కినవారములయందు లగ్న మొకటికి మూడున్నాతిక గడియ. శనివారమునాడు లగ్న మొకటికి నాలుగు గడియలు.

ఇందుకు లక్ష్యము, సహితాసారమున.—

“సత్త్వవేళాచంద్రగురూ రాజసా కుజభార్గవౌ,
అర్కార్కసోమపుత్రాశ్చ తమోవేళా చతుర్థతీ”

202

విశ్వేశ్వరచ్చందంబున.—

గీ. శనిగురుదిసోదయంబుల సత్త్వ మొదవుల, గుజవిదిసోదయంబుల రజము పరగుఁ
దరణిబుధశనిదినులఁ దనుము వెఱము, నాలుగడియలు దనరు లగ్నంబు శనికి.

వ. ఇంక ఏమూడువేళలలో సాహిత్యము చెప్పటకు నిర్ణయము.

204

గీ. ఝషధను శ్రీకటకములు సత్త్వవేళ, అజతులావృశ్చికవృషముల్ రజమువేళ
మకరిహరిపురుగుము తమంబువేళ, రచనకు నయోగ్య ముండు శ్రీరంగధీర!

తా. మినము, ధనుస్సు, కన్య, కటకము యీనాల్గురాసులు కలవారిపేర సత్త్వవేళఁ బ్రబంధ మారంభింపరాదు. మేషము, తుల, వృశ్చికము, పుష్యము, యీనాల్గురాసులు కలవారిపేర రాజసవేళయం దారంభింపరాదు. మకరము, సింహము, కుంభము, మిథునము యీనాల్గురాసులు గలవారిపేర దామసవేళఁ బ్రబంధ మారంభింపరాదు.

ఇందుకు లక్ష్యము, కవినర్పగారుడమున.—

సీ. అంగనాచాపమత్స్యకుశీరరాసుల వెలయువారికి సత్త్వవేళలందు
పుష్యభతౌలీమేషవృశ్చికరాసుల వెలయువారికి రజోవేళలందు
మకరపంచాస్యయుగ్మకకుంభరాసుల వెలయువారికి దమోవేళలందుఁ
గూర్చుండి కబ్బంబుఁ గూర్చియిచ్చిన భర్త మట్ట మేఁడాదికి మట్టవడును
తే. గవియు నన్నిదినాలకే కర్తతోడ, గంటగొట్టినచందాన గంతువేయు
శిథిలమై కావ్యసరణి విచ్చిత్తిఁ జెందుఁ, గర్భకారసంస్కారసంగతులఁ గూడి.
ప. అనియున్నది కానఁ జెలిసి రచియించునది.

207

నక్షత్రములకు రాసు లేర్పడుక్రమము.—

అశ్విని భరణి కృత్తికాపాదః మేషమ్—ఇత్యాదులు.

రాశ్యధిపతులు.

గీ. రవిహరికి రాజాకర్మికి నననిజాఁ డజ, వృశ్చికములకు బుధుఁడు స్త్రీమిథునములకు
గురుఁడుర్భుధమవులకు శుక్రండువృషభ,తులలకార్మిమకరకుంభములకుఁబతులు.

తా. సూర్యుఁడు సింహమునకుఁ, జంద్రుఁడు కర్కాటకమునకు, నంగారకుఁడు మేషవృశ్చికములకు, బుధుఁడు కన్యామిథునములకు, బ్రహ్మస్పతి ధనుర్జీనములకు, శుక్రుఁడు పుష్యభతులకు, శని మకరకుంభములకు నధిపతు లని తెలియునది.

ఇందుకు లక్ష్యము కవినర్పగారుడమున.—

చ. దినపతికర్త కేసరి, కధీశుఁడు కర్మికిఁ జంద్రుఁ, డుర్వింశం
దనుఁ డజవృశ్చికంబులకు నాభుఁడు, సౌమ్యుఁడు రాజ యుగ్మకాం
గనలకుఁ, జాపమత్స్యములకర్త బ్రహ్మస్పతి, భార్గవుండు భ
ర్త నలిఁ దులావృషంబులకు, గ్రాహుటాప్రభుఁ డర్కజాం డగుకా.
209

గ్రహమైత్రి.

సీ. తరణికి శశికుజగురులు మిత్రులు శుక్రశనులు విద్యేషులు సముఁడు బుధుఁడు
చంద్రునకును సూర్యసౌమ్యులు మిత్రులు శనిశుక్రగురుసహిత సముహవారు

కుజనకుఁ జంద్రార్కగురులు హితులు శుక్రార్కజాల్మల్యులరాతి బుధుఁడు
బుధునకు నూర్యకౌవ్యలు హితు ల్మనిషజగురులును సములు చంద్రుఁడు వైరి
గురునకు రవిహిమకరకుజాల్ హితులు శత్రులు కవిబుధులు మందుండు సముఁడు
కవికి మిత్రులు బుధార్కజాలు తుల్యులు కుజగురువులు చంద్రభాస్కరులురిపులు
తే. మందునకు బుధశుక్రలు మైత్రివారు, సముఁడు ధిష్ణుఁడు కుజనూర్యచంద్రులరులు
గాఁగ సమమైత్రి వైరముల్ గ్రహముల కగు, రసికమణి విజయానందరంగకౌరి.

తా. నూర్యనకుఁ జంద్రాంగారకులు మిత్రులు, శుక్రశనైశ్చరులు శత్రులు,
బుధుఁడు సముఁడు ; చంద్రునకు నూర్యబుధులు మిత్రులు, శుక్రశనిబృహస్పతి
కుజాలు సములు; శత్రువులు లేరు. అంగారకునకుఁ జంద్రనూర్యబృహస్పతులు
మిత్రులు, శనిశుక్రలు సములు, బుధుఁడు శత్రువు; బుధునకు నూర్యశుక్రలు
మిత్రులు, శన్యంగారకబృహస్పతులు సములు, చంద్రుఁడు శత్రువు; బృహస్పతికి
నూర్యచంద్రాంగారకులు మిత్రులు, శని సముఁడు, బుధశుక్రలు శత్రువులు; శుక్ర
నికి శనిబుధులు మిత్రులు, అంగారకబృహస్పతులు సములు, నూర్యచంద్రులు శత్రు
వులు; శనికి బుధశుక్రలు మిత్రులు, బృహస్పతి సముఁడు, నూర్యచంద్రాంగారకులు
శత్రువులు గనుకఁ చెలియునది.

ఇందుకు లక్ష్యము, సులక్షణసారంబున. —

సీ. ఇనశశుల్ రవికుజు లినుగురు ల్గురుభూజా లుశనార్కజాల్ శుక్రశశితనూజా
లన్యోన్యమైత్రివారమరంగ బుధరవుల్ గురుసుధాధాములు కుజశశులును
మందసౌమ్యులు సమమైత్రివారలు గురుశనులును గవికుజాల్ సమమువారు
మార్తాండశుక్రలు మందప్రభాకరు లన్యోన్యకౌత్రివులైనవారు

తే. రాజసౌమ్యులు శత్రుమిత్రములవారు, గురుకవులు కుజసౌమ్యులు గురుబుధులును
శనికుజాలు భార్గవేందులు సౌరిశశులు, వరుస సమకౌత్రివంబుల వారు రామ. 211

మఱియును, కవిసర్వగారుడమున. —

గీ. మైత్రి యశ్శుక్రమము సమమైత్రి గలయ, మధ్యమం బగు సమ మధమంబుఁ దలఁచ
కౌత్రివము మారణమశత్రుమిత్ర యుతము, జగడమువిరోధ మగుసమకౌత్రివమున.

ప. అనియున్నదిగనుక నిది తెలిసి సాహిత్యము ఘటించునది.

218

గ్రహవర్ణనిర్ణయములు.

క. కవిచంద్రులు తెల్లనివా, రవనిజభాస్కరులు నెరుపు నాంగిరసబుధుల్
భువిఁ బడుపు రాహుపుంక, చ్చవి నల్లక యంద్రు రంగజగతీనాథా

214

క. నీతచంద్రుఁ డిచ్చు గుళల మ, నీతసోమఁడు తునుము రణము సేయును రక్త
ద్యుతివిధుఁడు పీతశశి ధీ, రత వార్ష మొసంగుఁ జాల రంగవృపాలా! 215

క. నలినారి యేగ్రహముతో, నలివడెఁ దద్వర్ణమై శుభాశుభఫలముల్
గలిగించు భగణ మట్లనె, చెలఁగుక బతి చంద్రుఁ డగుట శ్రీరంగవృపా! 216

తా. చంద్రశుక్రలు తెలుపు, సూర్యాంగారకు లెరుపు, బుధబృహస్పతులు పసుపు, శనిరాహులు నలుపు, చంద్రుఁ డేగ్రహముతోఁగూడిన నావర్ణమై యాఫలమునే యిచ్చును. తాను ప్రత్యేకముగ నుండినఁ దనఫలము నిచ్చును. శుక్రబుధ బృహస్పతులతోఁ జంద్రుఁడు కూడిననాఁడు, ప్రబంధ మారంభించిన శుభకరము, సూర్యాంగారక శనిరాహువులతోఁ జంద్రుఁడు కూడియున్న నక్షత్రమునఁ గృతి యారంభించిన నశుభకరము. అట్లే భగణమును జంద్రాధిదైవత్య మైనగణముగనుక స్వకీయమైనఫలము నీఁజాలదు. ఏగణమునుఁ గూడియుండిన నారీతిగ శుభాశుభఫలముల నిచ్చును.

ఇందుకు లక్ష్యము, సాహిత్యరత్నాకరమందు.—

“శ్లో. రక్తే చంద్రే భవే ద్యుద్ధం కృష్ణే మృత్యు ర్నసంశయః,
తజ్జయంతు విజానీయా త్పితే శుభకరం భవేత్.”

217

కనినర్పగారుడంబున.—

గీ. చంద్రుఁ డేగ్రహంబు సరస నిల్చిన దాని, వర్ణమై శుభాశుభంబు లిచ్చు
భగణ మేగణంబుఁ దగిలినఁ దత్ఫలం, లిచ్చుఁ దనకుఁ జంద్రుఁ డీశుఁ డగుట. 218

మఱియును.—

గీ. శశియు శుక్రుండు తెల్లనిచాయవారు, సవిత్య డునుమంగళుఁడుఁ గెంపుచాయవారు
సోమ్యుడునుజీవుఁడును బైఁడిచాయవారు, శనియు రాహువు నల్లనిచాయవారు.

గీ. ధవళ చంద్రువలనఁ దనరారుఁ గుళలంబు, సమరమగును శోణచంద్రువలన
నీలచంద్రువలన నిధనంబు సిద్ధించుఁ, బీతచంద్రుడైనఁ బ్రీతిఁజేయు. 220

వ. అనియున్నదిగనుక నిదితెలిసి పద్యాదిగణంబులకు వర్ణంబులకు గ్రహమైతి
కలుగఁ జెప్పవలెను. 221

కాలిదాసు, రఘువంశమున.—

“వాగర్థావివ సంపృక్తా”

222

వ. అన్నాడుగాన నందు మొదటివగణగణములకు బుధశనులు గ్రహములుగనుక
ను, వక రగణములకుఁ జంద్రాంగారకులు గ్రహములుగనుకను సమమైతి. 223

కిరాతార్జునీయమున.—

“శ్రియః కురూణా మధిపః”

224

వ. అని యెన్నది గనుక నందు మొదటి జగణతగణంబులకు సూర్యబృహస్పతులు గ్రహములు. వారి కన్యోన్యమైతి. శవర్ణయకారంబులకుఁ జంద్రుడే కర్త గనుక లెస్స.

225

ఆదిపర్వము మొదట, శబ్దశాసనుడు.—

“శ్రీవాణీగిరిజా”

226

వ. అనియెను గనుక నందలి లింగము లగు మగణసగణములకు బుధశనులు గ్రహములుగనుక వారికి సమమైతి. శవర్ణవకారములకుఁ జంద్రుడు గ్రహముగనుక లెస్స యని యిజాడఁ చెలిసికొనునది.

227

ఉచ్చసీచస్థాననిర్ణయము.—

గీ. మేషవృషభమకరయోషకటకమీన, తులలు సుచ్చగతులు తులయు వృశ్చికకటకర్షుషమకరకన్యాజములు గ్రహ, రాజసిచగతులు రంగశౌరి!

228

తా. సూర్యునకు మేషము ఉచ్చ, సీచము తుల; చంద్రునికి వృషభము ఉచ్చ, సీచము వృశ్చికము; అంగారకునికి ఉచ్చ మకరము, కర్కాటకము సీచము; బుధునకు కన్య యుచ్చము, మీనము సీచము; బృహస్పతి కుచ్చము కర్కాటకము, సీచము మకరము; శుక్రున కుచ్చము మీనము, సీచము కన్య; శని కుచ్చము తుల, సీచము మేషము.

ఇందుకు లక్ష్యము, బృహజ్జాతకమున.—

“అజవృషభమృగాంగనాకుశీరార్ఘవనణిశౌచ దివాకరాదితుంగాః”

229

అధర్వణఘండమున.—

క. స్థానచ్యుతి యగు సీచ, స్థానగ్రహయుక్త మగుచుఁ దాల్కిన్నయుదా సీనగణంబుల పతికి ను, ఖానందముఁ జేయు సుచ్చకలితగణంబుల్.

230

గీ. బ్రాహ్మణక్షత్రివిటూద్రవర్ణములకు, ఘనత గ్రహమైతి గణమైతి కన్యకాది దూరమును యోనిపొత్తువుల్ చేరవలయు, నరుసనానందరంగ భూవరపతంగ.

231

తా. బ్రాహ్మణులకు గ్రహమైతియును, క్షత్రియులకు గణమైతియును, వైశ్యులకుఁ గన్యాదూరమును, శూద్రులకు యోనిపొంతనమును ముఖ్యముగానుండవలెను.

ఇందుకు లక్ష్యము, సరిహితాసారమున.—

“గ్రహమైతి ర్ద్వితీనాం క్షత్రియాణాం గణోత్తమమ్,

కన్యాదూరంతు వైశ్యానాం కూద్రాణాం యోని శేవచ”.

282

అధర్వణచ్చందంబున.—

క. సారగ్రహమైత్రియు నొ, ప్పారగ గణమైత్రి మఱియు నమరగగన్యా
దూరము పొత్తువు యోనివి, చారముఁ దగు భూసురాదిజాతుల కెలమిన్.

283

గీ. గణము మైత్రికంటె గ్రహము ముఖ్యముగాన, మొదటిపద్యమునకుఁ గదిసినట్టి
గణయుగగ్రహంబు కర్తృగ్రహంబు జేరంగవలయుఁ గోరి రంగశౌరి!

284

తా. గ్రహమైత్రి ముఖ్యముగనుకఁ బ్రబంధాదిపద్యపు మొదటిరెండుగణ
ములయొక్క గ్రహములు, ప్రభువుగ్రహమును విరోధము లేకుండఁ జేరియుండ
వలెను.

ఇందుకు లక్ష్యము, కవినర్పగారుడమున.—

గీ. గణముసామికన్న గ్రహము సత్వముగాన, నాదిగణయుగగ్రహంబు లెనసి
కలియవలయుమఱియుఁగర్తృగ్రహంబును, మొదటిగణము గ్రహముబొసఁగవలయు.

క. కృతిమొదటిపద్యమునఁ గల, పతిపేరున కిరుదెసలను బరగులిపులకున్
జత గ్రహమైత్రియొ సోపే, న్నత మగు నానందరంగనరనాథమణి!

286

తా. ప్రబంధాదిపద్యమునందలి ప్రభువుపేరునకు రెండుపార్శ్వముల నుండు
నక్షరములకు గ్రహమైత్రి యుండిన సకలదోషములను హరించుననుట.

ఇందుకు లక్ష్యము, కవినర్పగారుడమున.—

క. విరచించుకృతులపొందున, సరసపుబద్ధంబుమొదల సత్కవివర్యుల్
పరికించి విభునిపేరిటి, కిరుదెసల శుభగ్రహంబు విడఁగా వలయున్.

287

గీ. ప్రభువుపేరిటఁ గృతయైనఁ బద్యమైనఁ, బూన్పిరేనియు మాతృకాపూజ లేక
లక్షణకవీం ద్రు లొసఁగదు దక్షు లగుట, రసికమణివిజయానందరంగధీర!

288

ఇందుకు లక్ష్యము, సాహిత్యరత్నాకరమున.—

“ప్రభు ముద్దిశ్య పద్యంవా ప్రబంధం వా కదాచన,
ననక్రవ్యం నవక్రవ్యం మాతృకాపూజనం వినా.”

289

దేవదైత్యమానుషగణనిర్ణయము.

సీ. శ్రవణపునర్వసుల్ స్వాతిపుష్కళిసుల్ శేవతిహస్తమైత్రిస్సుగశిర్ష
లమరగణంబు లై యమరు జ్యేష్ఠవిశాఖ కృత్తికశతతారచిత్రమాల
మఱిధనిహస్తమఖిలు దైత్యగణంబు లార్ద్రాయః బూర్వాత్రయంబు భరణి
రహి రోహిణియు నుత్తరాత్రయంబు మనుష్యగణము లై ధరలోన గణాతికెక్కు

తే. దేవదైత్యగణములు దెవులొసంగు, మనుజరాక్షసగణములు మడియఁజేయు
సమగణములు మనుజనిర్జరగణములు, ప్రమదమొనరించు నానందరంగకౌఠి! 240

తా. శ్రవణము, శ్రవణము, స్వాతి, పుష్పమి, అశ్వినీ, రేవతి, హస్త, అనూ
రాధ, మృగశిర్ష యీ ౯ నక్షత్రములు దేవగణములు. జ్యేష్ఠ, విశాఖ, కృత్తిక, శత
భిషం, చిత్త, మూల, ధనిష్ఠ, ఆశ్లేష, మఖి, యీ ౯ నక్షత్రములు రాక్షసగణములు.
ఆర్ద్ర, పుబ్బ, పూర్వాషాఢ, పూర్వాభాద్ర, భరణి, రోహిణి, ఉత్తర, ఉత్తరా
షాఢ, ఉత్తరాభాద్ర యీ ౯ నక్షత్రములు మనుష్యగణము. కాన నిందు దేవరాక్ష
సగణములు రాక్షసమానవగణములు కూడినయెడలఁ గారాదు. దేవమనుష్యగణములు
కూడినను, సమగణములు కూడినను మంచిదని తెలియునది.

యోనిపాఠనము.

విశ్వేశ్వరచ్చందమున.—

సీ. అశ్వినీకతకార లవిరెండు నశ్వముల్ స్వాతిహస్తంబు లచ్చపుటెనుములు
తనరుపూర్వాభాద్రయును ధనిష్ఠయు హరుల్ భరణిలేనతు లవి భద్రకరులు
అభిజిత్తు మఱియు తరాషాఢ మంగులు రోహిణి మృగశిరల్ రూఢిఘంటులు
గర్వితాశ్లేషపునర్వసు ల్పిల్లులు మఖపుబ్బ లవిరెండు మఱియెలుకలు
వినుతపూర్వాషాఢ విష్ణునామము కపుల్ పుష్పకృత్తిక లవి భువి నజములు
బడి నుత్తరోత్తరాభాద్రలు గోవులు వైశాఖచిత్తలు వఱులుపులులు
మూలయు నార్ద్రయు మేలైనశునకముల్ జ్యేష్ఠానురాధలు చెలఁగులేళ్లు
మున్న జెప్పినవెల్ల నెన్నఁగాఁ బోతులు పిదపఁ జెప్పినవెల్లఁ బెట్లు దలఁపఁ
పోతుఁబోతునైన బోరంగఁజొచ్చును నాతినాతియైన బ్రీతినేయుఁ

తే. బోతు నాతికైన నాతి పోతుకునైనఁ, గలహ మగుచునుండుఁ గాన నెఱిగి
స్వామిభృత్యపురుషునతులకు నాదిగా, నెంచి యోనిపాత్తు లెఱుంగవలయు. 241

తా. ఈచెప్పిననక్షత్రములలో మొదటచెప్పినవన్నియుఁ బురుషులను, వెను
కఁజెప్పినవన్నియు స్త్రీలునుగా నెంచవలెను. అశ్వమహిషములకు, నేనుగనింగము
లకు, ముంగిపాములకు, బిల్లియెలుకలకు, నానరములకు గొట్టెలకు, గోవులకుఁ బులులకు,
శునకములకు లేళ్లకు, నన్యోన్యవైరము గనుకఁ జెలిసి యుంచఁగలది.

ఇందుకు లక్ష్యము, విశ్వేశ్వరచ్చందమున.—

గీ. హరియు గరియును బులి ధేను వహియు ముంగి

సారమేయంబు మృగము నశ్వంబు మహిష.

మరయుఁ బిల్లియు నెలుక వానరము నజముఁ

జెలిమి యొండొంటి కెనయుక పొలిసివోవు.

242

అధర్వణఘండమున.—

గీ. ప్రభువుతారనుండి పద్మాదినిలిచిన, తారదాఁగ నెంచి దానిమీఁదఁ

బదియుమాఁడుగడచి పారిన స్త్రీదూర, పొత్తు వండు వైశ్యపుంగవులకు. 243

ఇఁక భూసురాదిచతుర్జాతులకుఁ బొంతనము.

లక్ష్యము.—

“గ్రహమైత్రి ర్ద్విజాతీనాం” అనుటకు సమృత్తి.

244

శృంగారనైషధమున.—

కా. శ్రీ రామాకుచమండలీమ్మగమదశ్రీ గంధసంవాసిత

స్సారోదారభుజాంతరుండు ధరణీసంక్లేషసంభావనా

పారీణుండు కృతార్థుఁ జేయుఁ గరుణాపాథోధి పద్మాక్షుఁ డిం

పారక్ మామిడిపెద్దమంత్రి సుతు సింగమాత్యమాదామణికా.

245

వ. పద్మాదినున్న మగణసగణములకు గ్రహములు బుధశనులుగనుక సమమైత్రి. అద్యక్ష
రము లైనశవర్ణరేఖలకు గ్రహము చంద్రుఁడేగనుక లెస్స. ప్రభువుపేరున కిరుపా
ర్శ్యముల నున్నతకార అకారములకు గ్రహములు గురుసూర్యులుగనుక నన్యోన్య
మైత్రి. ఇది యుత్తమము. శ్రీకారమే యాదినున్నదిగనుక సర్వదోషహరము. ఇది
గాక మగణసగణములకు రాక్షసగణముకాన శ్రీనాథుఁడు గణగ్రహమైత్రి
అక్షరగ్రహమైత్రి పార్శ్వక్షరగ్రహమైత్రి, పద్మాదిని శుభగణ ప్రయోగము
నాగణమైత్రి వీనిని బరికించి నిర్దోషముగాఁ జెప్పినాఁడు కనుక నిట్లే మహాకవు
లనేకులు సలక్షణముగాఁ బ్రబంధరచనచేసి ప్రభువులపేర నంకితముచేసినారు.
కనుక నాజాడ తెలియవలయును.

246

“క్షత్రియజాం గణోత్తమమ్”.

247

అనుటకు లక్ష్యము తిక్కన, ఉత్తర రామాయణమున.—

శ్రీరాస్తాం మనుమక్షితీశ్వరభుజాస్తంభే జగన్తండల

ప్రాసాదస్థితభారభాజి దధతి సా సాలభండీక్రియమ్

శుండాలోత్తమగండభిత్తిషు మదన్యాసంగవశ్యాత్తనాం

యా ముత్తేజయతేతరాం మధులిహ మానందసాంద్రాస్థితిః.

248

వ. అనియెరుగనుక మరుమరాజుకత్తము ముగగుక నని రాక్షసగణము రోపి. మగ
ణమును రాక్షసగణముగనుక శుభకరము. అతనిరాశి సింహము. అదిగణమైననుగ
ణముయొక్కరాశి వృశ్చికముగనుక రాశివిరోధములేదు. ప్రభువుపేరున కుభయపా
ర్వములనుండు నక్షరములుచెందును సంయుక్తాక్షరము లయిన స్తకారక్షకారము
లలో తొలి వర్ణమందలి సకారతకారములను జుద్రగురువులు గ్రహములుగనుక
సమమైతి. మలివర్ణమందలి కకారషకారములను నంగారకచంద్రులు గ్రహము
లు గనుక సమమైతి. సకారక్షకారములను జుద్రుడేగ్రహముగనుక విచా
రించి నిర్దోషముగా నాదిని శ్రీకార ముంచిచెప్పినాడు.

249

“కన్యాదూరంతువైశ్యానాం.”

250

భీమనధందమున (కవిజ్ఞానశ్రయం సంజ్ఞ 1).—

క. శ్రీకాంతాతిప్రియ వా, క్షీకాంతజగత్ప్రయోగసేవితనుతని

ద్యాకాంతదివ్యకావ్యస, దేకాంతనితాంతకాంతి యీవుతమానుజ్.

251

వ. అని చేచనమీద నంకితముగాఁ జెప్పినాడు కాన నాతనినక్షత్రము స్వాతి.
ప్రబంధాద్యక్షర మగుశవర్ణమునకు ఉత్తరాభాద్ర. స్వాతిమొర లుత్తరాభాద్ర
వతున నెంచఁగా నభిజిత్తుతోఁగూడఁ బదునూఁడునక్షత్రము లయ్యెను కాన శ్రీ
దూరముదొరకెను. కృతిపతిరాశి తుల. మగణరాశివృశ్చికము గనుక రెంటికిని వై
రములేదు. ఇట్లే కడవతులఁ జెలియునది.

252

“శూద్రాణాంయోనిరేవచ.”

253

శ్రీనాథుడు, కాశీఖండమున.—

కా. శ్రీకాశీనగరాధిరాజ్యపదవీసింహాసనముండు లో

కైకగ్రామణి విశ్వనాథుడు విశాలాక్షీమనోభర్త సు

శ్లోకుఁ దొడ్డయ్యుల్లభూవరతనూజుఁ వీరభద్రేశ్వర

క్షాకాంతుఁ జగనొబ్బగంఢని మహేశ్వర్యాన్నికుం జేయుతఁ.

254

వ. అని చెప్పియున్నాడు. ఇందుఁ బ్రభువునక్షత్రము రోహిణి. అహియోని. మొదటి
మగణము మృగ యోనిగనుక రెంటికి వైరములేదు. పద్యాదివర్ణము శవర్ణముగనుక
దాని నక్షత్రము ఉత్తరాభాద్ర. అది భేమయోని. అందుకు విరోధములేదు. కృతి
పతిరాశి వృషభము, గణరాశి వృశ్చికము గనుక రాశివిరోధములేదు. కృతిపతి
పేరున కుభయపార్వముల నుండు నకారకుకారములను గ్రహములు గురునూర్వ
లు గనుక ననోన్యమైతి. కావున లక్షణకవులైనవారు తమనుఁ గృతినామసునికి

నాతోగృభాగ్యములు గలుగుకట్టుగా నిర్దోషముగాఁ బ్రబంధరచన చేయుదురు.
కాన నీజాడఁ దెలియునది.

255

కవినర్పగారుడమున. —

గీ. వర్ణనక్షత్రయోనియు వరునితార
యోనియును గూడకుండిన నొప్ప చెందు
గణముయోనియుఁ గర్తనక్షత్రయోని
యును మిగులఁ బొత్తువునఁ గూడియుండవలయు.

256

నులక్షణసారమున. —

క. ధర్మైశు గుటగుటకవితల, నరసిన శుభలక్షణంబు లబ్బవు సుమీ
పరిపరిగతుల మహాకవి, వరులకవితృములనున్నవై ఖరి రామా !

257

కవిగజాంకుశమున. —

గీ. గ్రహము చులికి గణము గరి యక్షరము పింజ
పద్య మెసగుకొల చోద్యమైన
జిహ్వ విల్లు నలుక శింజిని లక్ష్యంబు
ధూర్తజనుఁడు సుకవినార్త జోడు.

258

మఱియును నులక్షణసారంబున. —

క. లక్షణ మెఱుంగనికవి యవలక్షణుఁడు తదీయకవిత లాఘవ మదిత్ర
తృక్షమనఁ గీడు చూపుఁ బ్రశోక్షంబున స్వర్గసౌఖ్య మమరదు రామా.

259

మఱియును. —

గీ. గుడ్డియొద్దు జొన్నఁ బడ్డట్లు సన్తాన, మెఱుంగలేక కవిత లెట్లుచెప్ప
నగును జెప్పెనేని హాస్యాస్పదముగాన, లాక్షణికుఁడె కావలయును రామ !

260

కవిగజాంకుశమున —

సీ. అవనిగజాలిగ జానలి కధిదేవతలును వన్నెలు గ్రహంబులును వాని
కులములు ఫలములు కూర్తులు పగలును చుక్కపొత్తువులు నచ్చుగ నెఱింగి
పిదప మహాధూతబీజబింతనమును వర్ణవర్ణగ్రహనిర్ణయంబు
నక్షత్రవేధయు నరిమి త్రోవనక్రమముఁ దత్ఫలవిచారమును తెలిసి

తే. తమమ నెదురులేక తప్పించి ధారుణీ

విభులసభల బుధులు వివిధగతులఁ

జలగి బాగడఁ గలితచెప్పెడువారు న

త్కవులు గాక యితరకవులు కవులే?

261

వ. అని యున్నది.

262

మఱియును సులక్షణసారంబున.—

సీ. వినుత పద్యాది నిల్వినవర్ణమునకు నాఘనివర్ణమున కరి తొడరకుండ

మొదటిరెండక్షరంబులు గణద్యంధ్యంబు గ్రహదైవములతోడఁ గలయకుండ

గృతినాఘపేరిటికిని బార్యవర్ణములో హ్రీరగ్రహస్రాస్తిఁ గూడకుండ

దగ్ధజ్వలితఘామితవ్యాధినిర్జీవతారకలాగులఁ జేరకుండ

తే. ¹గణగణజయామములు తత్త్వగతులు రగము

లాప్యఁగాఁ బొత్తువులు తప్పకుండఁ బలుకు

కబ్బ మొక్కటియే చాలు గంపెండేల

లక్షణవిహీనములో జగద్రక్షరామ !

263

మిత్రారిహోదశ చక్రము.

క. విధుపురహరనిధిద్యగ్వన, నిధిరవిదిక్ష్ణప్రదంతిన్య పమనుశ రథూ

నిధరదివన త్రయోదశ, పృథుగృహముల వ్రాయవలయు శ్రీరంగన్యపా ! 264

తా. చాకముగాఁ బమనాటిండ్లు వ్రాసికొని అందు నకారాది యేబదియక్షరములు—నిధి=౧, పుర=౩, హర=౧౧, నిధి=౯, ద్యక్=౨, వననిధి=౪, రవి=౧౨, దిక్=౧౦, శాస్త్ర=౬, దంతి=౮, నృప=౧౬, మను=౧౪, శర=౫, భూమిధర=౩, దివన=౧౫, త్రయోదశ=౧౩, యీరెక్కమేరకు పరుసగా నకారము మొదలైబదియక్షరములు వ్రాసినట్లయిన నదినిధము, సాధ్యము, సునిధము, అరి. అని నాలుగుచక్రములై చక్ర మొక్కటికి నాగేసియిండ్లైర్పడును. అందు మొదటిచక్రము నాల్గిండ్లకు నిధనిధము, నిధసాధ్యము, నిధసునిధము, నిధారి అనిపేరులు. రెండవచక్రము నాల్గిండ్లకు సాధ్యనిధము, సాధ్యసాధ్యము, సాధ్యసునిధము, సాధ్యారి అనిపేరులు. మూడవచక్రము నాల్గిండ్లకు సునిధనిధము, సునిధసాధ్యము, సునిధసునిధము, సునిధారి అనిపేరులు. నాల్గవచక్రము నాల్గిండ్లకు అరినిధము, అరిసాధ్యము, అరిసునిధము, అర్యారి అనుపేర్లు. కానఁ గృతినాయకునిపేరుయొక్క మొదటియక్షరము ప్రబంధపు మొదటి యక్షరము అరి యనుచక్రపుటిండ్లలో నుండక యుండవలెను. ఉండినఁ గారాదు.

| | | | |
|-------------|--------------|-------------|------------|
| 1. అకథవా | 2. ఉజవ | 3. అఖవశ | 4. ఉచవ |
| 5. ఓడవ | 6. అర్జుమ | 7. బౌధశ | 8. అఱియ |
| 9. ఈఘన | 10. ఋజభ | 11. ఇగధ | 12. ఋఘబ |
| 13. అఃతన | 14. ఐతల | 15. అంఠవ | 16. ఏటర |

ఇందుకు లక్ష్యము, సాహిత్యరత్నాకరమున,—

“అద్యగ్నిరుద్ర గ్రహశేత్రవేదరవిద్విశ్వుర్వసుషోడశాశ్చ,
మన్వంతరా బాణతురంగవాసరాస్త్రయోదశస్యః పదవర్ణమాహుః.”

265

లక్షణాదీపిక.—

మ. మొదటకా మూడిట రుద్రులకా నిధికరాంభోరాసులకా బంకవా
ప్రదికారిద్విపరాక్షుస్సప్రభృతులకా బాణాద్విఘ్నసంబులకా
బదుమూటకా గవి యేబదక్షరము లొప్పకా వ్రాసి తా వ్రాసిన
ట్లది భావింపఁగ సిద్ధసాధ్యకసుసిద్ధారుల్ తగకా శ్రీహరీ!

266

సీ. చదురమై పదియాఱుచాకపుటిండుల యదియే షోడశచక్ర మందులొన
మొదలింట మూటను బదునొకంటను దొమ్మిదింట రెంటను నాలుగింట బదియు
ఐంట బదింట నాటింట నెనిమిదింట నలిఁ బదాటిట బదునాలుగింట
సేనవతావున నేడింటను బదియేనింటను బదుమూట నెనసి నెలయు

తే. నక్షరంబులు గృహముల నైదుపదులు, నిలిపి పతికోవ్యమున నుండి కలయముగను
సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధారిచింతనంబు, నెలయఁ గావించి రిపులిపు ల్విడువవలయు. 267

ప. అని కవిగజాంకుశమున నున్నదిగనుక షిషోడశచక్ర మీత్రమంబున విమర్శించు
కొనునది. 268

మాతృకాపూజావిధానము.

విప్రమాతృకకు, సిద్ధ(సిద్ధి)ప్రదీపికయందు.—

గద్యము. అథ శుమద కుండకందుకపురందర కరికిరి గిరికందర శరదంబుదకంబు శశిబింబశు భ్రామ విభ్రాజమాన ముఖరాజీవ పరిమళ విలోలబాల మధుకర గరు దంచల పవనచలిత కుటిలకుంతలామ్, లతాంతబాణ ప్రాణబాణసహోదరీ నిజకృ పాపాంగ తరంగిత సుధాపూరపూరిత దిబ్బండలామ్, నిజకపోలతలదర్పణ ప్రతి బింబితరత్నకుండలామ్, అభినవ వికచకల్పార కరవీరకేసరమాలతీమాలాలలిత నిల వేణీమ్, వీణాపుస్తకపాణిపల్లవామ్, అచ్ఛేదనచందనర సేనధవళికృతతనుల తామ్, శుక సనకసనందనాది మునిబృందవందితామ్, ఆరవిందాసన కేశవాసవ ప్రముఖ మరనికర సన్నతామ్, శుకవిశుకఫలితపారిజాతలతామ్, మధుకత్తైల నిరాజన దేవధూప కదళిఫలచపక పరిపూరిత క్షీరోపహరప్రియామ్ విప్రమా తృకాంధ్యాయేత్. అనేనవాగీశ్వరీధ్యానము క్తమ్-మంత్ర రహస్యే. 269

అధర్వణచ్చందమున.—

చ. కలువల గొప్పఁ దీర్చి నీరిగఁద వలఁది మెఱుంగు ముక్తియం
బులతోడవుల్ బెడంగడరఁ బూని దుకూలముఁ గట్టి చేతులం
బొలు పగురత్నవీణియయఁ బుక్తమున్ విలసిల్లఁ గుండకు
ట్టలరుచి నొప్ప విప్ర లతమాతృక సత్కవితాప్రదాయి యే.

270

క్షత్రియమాతృకకు, సిద్ధప్రదీపికయందు.—

చూర్ణిక. విదళితకురుదండపురందరగోపసిందూరసంధ్యాభ్రబంధూకబంధురప్రభాబం
ధుశోణామ్ శోణార్కమాణిక్యతాటంకకంకణకేయూరహారనూపుర భద్రముద్రి
కాది విభూషణభూషితాం కదంబకుసుమకందుక విడంబితకుచకుంభభారావనప్ర
మధ్యాం విద్యాధరీనికరచికురకుసుమపరా గపరిమళపరంపరార్చితమృదలపల్లవామ్,
ఉత్పల్లముల్లికాశోకపున్నాగ చంపకకేతకీజాతీప్రసూన మాలాబద్ధసున్నిగవేణీం
లతాంతబాణ మధురకోదండమండితకర సరోజయుగళామ్, మృగమదాగురుఘన
సారచందనానుజీవీనీమ్, నవవికచదాడిమీకుసుమరుచిరగైరికాంబరామ్, రాజమనో
హరధూపకాలాగరు (స్నేహ) దీపకనకచపకపరిపూరిత ఘృతోపహరప్రియామ్,
రాజమాతృకాంధ్యాయేత్.

271

ఇతి ధ్యానము క్తమ్.

అనేన వశ్యమాభిధ్యానము క్తమ్-తత్కథమ్.

“సంధాయ సుమనోబాణాన్ కర్ణంతింభైశ్చవంధునః,

జగజ్జైత్రాం జపారక్తాం దేవీం వశ్యముఖం భజే.”

272

అధర్వణచ్చందంబున.—

చ. అలవడ సంపెంగల్ తురిమి యచ్చపుగస్తురి మేనఁ బూసి కెం

పులతోడవు ల్వహించి మఱి పుష్పశరంబును దీయవెల్లఁ జే

తుల విలసిల్లఁ గావిజగి దూకొనుపుట్టముఁ గట్టి దీపకు

ట్టలరుచిఁ బొల్పురాజులమాతృక భూజనవశ్యకారియై.

273

వ. అనియున్నది గనుకఁ గవి పూర్వోక్తప్రకారమున నుపక్రమింపఁదగినది.

274

వైశ్యకులమాతృకకు, సిద్ధప్రదీపికయందు.—

చూర్ణిక. అథ దినకరతరణకరనికర వికసితకనకమలహరితావిసీలజలధరాంతరనటత్త

టిల్లతాపుల్లత్కర్ణికారకొరకనిభప్రభాభాగమానామ్, అనమాన ఘుస్మణకుంకుమ

సంకుమదపంకభూషితవిపులకుచకలశశోభిసీమ్, కనత్కనకమయమంజుమంజీరహార

కేయూరమనోహరామ్, ననవికచనవమాళికాకుందశతపత్రిమల్లికాస్తంబక విలసిత

కబరీమ్, ఆమందసౌందర్యరసవదనారవిందకందళితమందస్థితచంద్రికాపానగ

ర్వీతపరివారగీర్వాణపురంద్రీలోచనచకోరీమ్, ఉన్నిద్రపలాశకుసుమపరాగపరి

వళిత హరిద్రారజితాఽంబుమ్, శంబరాదిహరకుంఁడిసీమ్, అంబురుమాముఖశహ

స్థామ్ బస్తాజ్యదీప, మాహేశ్వరధూప, కలధాతచపక పరిపూరితమధురసోపహర

ప్రియాం వైశ్యమాతృకాంధ్యాయేత్. ఇతి.

275

అనేన సిద్ధలక్ష్మీధ్యానముక్తమ్. తథా.

మంత్రమహర్ణవే.—

“పీతాంబరా మంబుజయుగ్ధహస్తాం శాతోదరీం నూతనమేమగోరీమ్,

శీతాంశుబింబోపమచారుమక్త్రం నేవే సదా చైతసి సిద్ధలక్ష్మీమ్.”

276

శ్రీధరచ్చందంబున.—

చ. వెలయఁగ బొండుమల్లియలు వేనలి నంగమునక విభూషణా

వళులు ధరించి లేబుసుపువన్నియపుట్టముఁ గట్టి కంకుమం

బలఁది పసిండితామరలు హస్తములక వెలుఁగొంద భర్తని

ర్మలరుచిఁ బొల్పు వైశ్యకులమాతృక భూరిధనప్రదాయియై.

277

వ. ఇవ్విధంబున మాతృకాధ్యానపూజలు గావించి కవి పూర్వోక్తప్రకారంబున నుప

క్రమింపవలెను.

278

శూద్రమాతృకకు, సిద్ధప్రదీపికయందు.—

చూర్ణిక. అథ తరణతరహరితరణగరదహరిశకలమరకతమణిపురందరసీలశ్యావలామ్,

కోమలకనకకదళీదళాంకురశ్యావల కర్పూరకేశసాశామ్, అభినవతామణ్యవిధన

వితానలీలాలలితవిలాసమండితామ్, ఇందిరానందనసుందరహరినిలకందుకప్రస్థం
దకతిననుచుటవిలసన్తంజుగుంజాహారలతామ్, నితాంతసుభగయాధికానువిధను
స్నిగ్ధగుండలాం,దంతావళదంతకర్పూరగోళోచనానులేపితస్వాంగీమ్,అనంగమో
హనశరయాపితమేదురగ(ర)ళసోదరసుమారకజ్జలరేఖామనోహర విచక్షణేక్ష
ణాంచలచలితకర్ణావతంసితకీరకాబామ్, ఆకలంకశకాంకధవళదంతతాటంకవిలసి
తామ్, అసదృశహరిచందనతరుణిసలయరచితాంశుకామ్,మల్లికావిచిత్రబద్ధిగరు
దందితకాంచనపుంఖనిశితశరవైణవబాణాసన లలితపాణిపల్లవామ్, సుమమార
కరధూపపూతైరండతలదీపకాంస్యచపకపరిపూరితహాలారసోపహరప్రియామ్,శూ
ద్రమాతృకాంధ్యాయేత్.

279

అనేన త్వరితాధ్యానము క్తమ్, తథా.

మంత్రదర్పణే.—

“పర్ణాంశుకాం పరుషమందితకేశపాశాం కర్ణావతంసపరికల్పితకీరకాబామ్,
వేదండదానమృగనాభివిలిప్తగాత్రీం తోదండకాండవిదుషీంప్రణమేన్ని మదీమ్.”

వ. అనియన్నది గనుక గవి పూర్వోక్తప్రకారంబున నుపక్రమింపవలెను. 281

గీ. అద్దమున గరి కాన్పించినట్టిపగిది, నంచితంబుగఁ గవితాప్రపంచలక్ష
ణంబు లన్నియు నించె యున్నది గణించి, తెలియఘటనాఘటనశక్తి గలుగురామ.

మఱియును.

గీ. ఇన్నిలక్షణములు పల్క నీశ్వరునకు, దరము గాదని కవు లాత్మ దలంచెనేని
ప్రకటశుభలక్షణములుండియొకటిచెండు, చాలవండినఁడమయేసదయహృదయ.

వ. కావున కృచ్ఛిద్దోషముక్తమైనను, శుభబాహుళ్యమైనయెడల నది దోషరహితమని
యెఱింగి రచనసేయునది. ఇది లక్షణప్రకరణము. దీని నామాలాగ్రంథుగఁ
జేటపఱచితి నింక యతిప్రాసప్రకరణంబు వివరించెద.

284

ఆశ్వాసాంతము.

చారుమతి.—

రంగదతి సత్వర మరంగమరాజితతురంగమమదప్రయతసా
రంగచయముఖ్యచతురంగబలరమ్య రణరంగరిపుగర్వహృత పా
రంగతమహాగుణతరంగ కమలానటనరంగ సదపాంగకలితా
రంగనగరీనిలయ రంగవిభుభక్తమణి రంగవరనాథసోమా!

285

పంచచామరము —

గరిష్ఠబాహుగర్వమత్త కర్మశద్విషద్యసుం
ధరావరా సదృగ్యశఃప్రతాపచంద్రమోదివా

కరగ్రస్క్రియోగ్రసింహికాతనూభవాయమా

నరౌద్రకాతమండలాగ్ర నందవంశభూషణా!

286

భుజంగప్రయాతము.—

నిశాధీశమందారసిహారతారా, మశాబ్జాయనాభ్రాభ్రగోగోమణిగీ

ర్దిశాదంతిదంతద్యుతిస్వచ్ఛలీలా, యశోవైభవోత్తుంగ యానందరంగా! 287

గద్యము. ఇది శ్రీమదుమారమణ కరుణాకటాక్ష లబ్ధసాహితీవిభవ ధర్మవెచ్చకులజల
ధికుముదమిత్ర శ్రీవత్సగోత్రపవిత్ర వేంకటకృష్ణార్యపుత్ర విద్యజ్ఞనమిత్ర మక
విజనతాలవిత్ర యార్వేల కమ్మ నియోగిపతీన లక్షణకవి కస్తురిరంగ నామధేయ
ప్రణీతం బైన యానందరంగచ్ఛందం బను లక్షణమాడామణియందు ద్వితీయా
శ్వాసము.

తృతీయాశ్వాసము.



విష్ణుచరణసారస
సేవామితహృదయ రూపజితవాసవితా
రావల్లభనలకూబర
భావజ యానందరంగ పార్థివముఖ్యా !

1

- గీ. అవధరింపుము నీ పేర నంకితముగ, సకలలక్షణగ్రంథవిస్తారసార
పటము లన్నియు నొకటిగా గుటనపఱచి, లక్షణగ్రంథ మొనరింతు రంగన్యపతి.
- నీ. అవిమళవిభీమనార్యముఖ్యులు పల్కుచంద్రులను గల్గుచంద్రులును
లక్షణగ్రంథములను గల్గుభేదముల్ పూని విమర్శించి వానిలోన
యతిభేదములు ప్రాసగతిభేదములు చూచి యొనరఁ బూర్వకవిప్రయోగములను
వెదకి యన్నింటికి వేత్త్యేతి లక్షణలక్ష్యముల్ సత్కవిరాజు లెన్న
తే. సకలజనముల కుపకారసరణిగాఁగఁ, జెలఁగి వినరించెదను వేడ్కఁ జిత్తగింపు
రసికమూర్తి వజారతరాయవిజయ, విక్రమానందరంగేంద్ర! వినయసాంద్ర! 3
- క. క్షీతిః గవిత యసుమః జెప్పిన, యతులును వ్రాసములు వలయు నన్నిటి కవి నే
జతకూర్చి వ్రాసెద వజారతవిజయానందరంగరాయబిడౌజా ! 4
- ప. తద్విధం బెట్లనిన నాదిమకవిభీమనచ్చందంబును, గవిరాక్షసచ్చందంబును, నధర్వ
ణభాస్కరచ్చందంబులును, సుత్తమగండచ్చందంబును, ననంతచ్చందంబును, హ
నుమచ్చందంబును, జయదేవిచ్చందంబును, శ్రీధరచ్చందంబును, గోకర్ణచ్చందంబు
ను, నీలకంఠచ్చందంబును, విశ్వేశ్వరచ్చందంబును, నన్నయభట్టు లక్షణసారంబును,
విన్నకోటపెద్దిరాజు¹ శలంకౌరకాస్త్రంబును, రఘునాథయలక్షణదీపికయును, గవి
సర్పగారుడంబును, గవిగజాంశుకంబును, మల్లన² పాదాంగదమాదామణియును
మొదలుగాఁగలఁచఁ దక్కాస్త్రంబులు లక్షణకాన్యంబులు విమర్శించి యందు మహా
కవివగుల వివరించు తెలింగంశయు నెఱింగి యెల్లరకుఁ చెలియునట్లులు తేటపఱచి
చెద నవధరింపుము.

5

1 కౌవ్యాలంకారమాదామణి. 2 పాదాంగమాదా; వాదాంగమాదా.

నీ. అయహాలకును గియ్యలగును కచటతపవర్గుల నాల్గేసేవర్ణములుగ
 నొకటొకటికి యతి యొప్పును చాచులుశ్శసలు తమలోన ట్టాకుఁ జెల్లు
 లశలను గిల్మ క్రారయు రేఫకుఁ జెలంగుఁ పభబభౌ వామను బరగు నణలు
 పొల్లక్షరములకుఁ బొసఁగు పవర్గు బిందూ క్త మైనను మాకు నొనరుచుండు
 తే. పుపుబుభులకు మూకారంబుఁ బూన్పవచ్చు
 మఱి ఋకారంబు రేఫకు విరతియగును
 వాడుకగ నుండుయతు లివి వరుసతోడ
 శ్రీమహానందరంగ పాఠి వపతంగ.

6

తా. అకారముకారకూకారములును, గియ్యముడికలయత్నరములు నొండొంటికి
 యతిచెల్లును. కఖగఘ, చఛజఝ, టతడధ, తథదధ, పఫబభ యాయైదువర్ణములలో
 నాయావర్ణములోని నాల్గక్షరము లొండొంటికి యతిఁజెల్లును. చఛజఝశ్శసత్త యా
 యోమిదియత్నరములు నొండొంటికి యతిచెల్లును. త్తకారము కవర్ణముతోఁ జెల్లును.
 లకారమును, శకారమును, వెలుపలగిలకగలయత్నరములును, క్రారవడిగలయత్నరములు
 నొండొంటికి యతిచెప్పవచ్చును. పభబభవ యాయైదత్తరములు నొకటికొకటి యతి
 చెల్లును. నకారణకారములను, నకారపొల్లు గలిగినయత్నరములును నొకటికొకటి యతి
 చెల్లును. పభబభ యానాల్గక్షరములకు దాఁపలనున్న లండినచో మకారమానకు యతి
 చెల్లును. పుపుబుభు యానాల్గక్షరములును ముకారమును బరస్పరము యతిచెల్లును.
 స్వరములలోని ఋకారమునకును రేఫకును యతిచెల్లును. ఇదియంతయుఁ జాల వాడు
 కగా బహుజనులు చెప్పెదరు కావున నివియు, మహాకవిరాజులుప్రబంధములయందుఁ
 బ్రయోగించుయతులును, బ్రాసభేదములును వివరించెద.

ప్రాసములకు నాదియకవి భీమనచ్చందమున (సంక్ష-76):—

క. భాసురము లగుచు సుకర, ప్రా సాను ప్రా సదుష్కర ప్రా సాంత్య
 ప్రా సద్విప్రా సత్రి, ప్రా సము లన పడ్విధములఁ బ్రా సము లమరుక్.

7

మఱియు, ననంతచ్చందమున (1-20):—

క. సమనామప్రాసము ప్రా, సమైత్రి ఋత్రియును బ్రాదిసమలఘువు విక

ల్పము బిందు వర్ధబింద్యాఃఖ్య ముభయసంయుక్తసంధిగతసంజ్ఞికముక్.

8

తా. అని యివిధంబున సుకరప్రాసము, దుష్కరప్రాసము, అంత్య ప్రాసము,
 అను ప్రాసము, ద్విప్రాసము, త్రిప్రాసము, చతుష్ప్రాసము, సమనామ ప్రాసము, ప్రాస
 మైత్రి, ఋత్రిప్రాసము, త్రివిధప్రాసము, ప్రాదిప్రాసము, వికల్పప్రాసము, బిందుప్రా
 సము, అర్ధ బిందు ప్రాసము, ఉభయ ప్రాసము, సంయుక్తప్రాసము, సంధిగత ప్రాసము,
 సమలఘుప్రాసము అనగా ౧౯ విధముల ప్రాసములు వివరించినారు.

ఇతను యతులకు ఆదిమకవి భీమనచ్చందమున (సంక్ష-62):—

క. స్వరవర్గాఖండ ప్రా, ద్యురుచిందుప్లుతములును బ్రయుక్తాక్షరముల్

పరువడి నెక్కటి పోలిక, సరస అనన్ బదివిధములఁ జను వట్లు మహిన్.

9

అని పది యతులున్ను,

పెద్దిరాజు అలంకారంబున:—

గీ. యతులు స్వరవర్గసరసగుణితవిభాగ

చిందుకౌసుస్వరాఖండ భిన్నవృద్ధి

దేశ్యములు ప్రాదియెక్కటాదేశములును

పోల్కిగూఢస్వర మన నొప్పును బదాఱు.

10

అని పదాఱుయతులున్ను జెప్పి ఉన్నది. మఱిన్ని,

అధర్వణచ్చందంబున:—

సీ. స్వరయతుల్ ప్లుతయతుల్ సంయుక్తయతులును వర్ణయతులు చిందువడి యఖండ

విరతి పోల్కినడి యభేదయతి సరసయతి చక్కఁబెక్కటియతులు మఱియుఁ

బ్రభునామయతియును బ్రాయలు వృద్ధులు మయతియు నిత్యసమాసయతియు

నాదేశయతులు రియతి ఋయతి వికల్పయతులు విభాగపుయతులు దేశ్య

తే. యతులు భిన్నయతులును గుణితయతులును

ప్రాదినిత్యసమాసవిరహితయతులు

ఘట్టయతులు శకంధుయతులు నక్షయతు అన

ల నసమాసయతు లిరువదెనిమిదొకటి.

11

అని యతులు ౨౯ విధములుగాఁ జెప్పి ఉన్నది. మఱిన్ని,

కవిరాక్షసచ్చందంబున:—

శా. శ్రీదైతాయతు లిర్వదొక్కటియగున్ ఋ ప్రాదినిత్యజ్ఞాన్

క్వాదేశంబులు వృద్ధి ఘట్టసరసనామాఖండవర్ణప్లుత

ప్రామల్ చిందువిభాగముల్ స్వరజముల్ మాసుస్వరంబుల్ విక

ల్పాయుల్ చక్కటిపోల్కియొక్కటియుఁ గావ్యాశిన్ బ్రసిద్ధంబగున్.

12

అని ౨౧ విధములుగా చెప్పినన్నది. మఱియు,

నన్నయభట్టు లక్షణసారంబున:—

మ. స్వరవర్ణప్లుతముల్ శకంధుగణయుత్వ ప్రావ్యభేదోర్వసు

స్వరభిన్నప్రభుకౌసునిత్యములు దేశ్యజ్ఞోభయాఖండముల్

1 సరసలు నాఁ బదియు వట్లు చను నిద్ధాత్రిన్.

సరసాదేశవిభాగవృద్ధులునుమాసంయు క్తజైకల్పముల్
గరిమంబోలికచక్కచెక్కటియనంగా నిర్వదేదాయతుల్.

13

న. అనివిధములుగాజెప్పివున్నవి. ఇదిగాక జయదేవచ్ఛందంబునలోమిదియతులున్ను,
కవిలోకసంజేవనియందు పండ్రెండుయతులున్ను, అనంతచ్ఛందంబున ఇరువది నాలుగు
యతులున్ను, నీలకంఠచ్ఛందంబున ఇరువదియైదు యతులున్ను, శ్రీధరచ్ఛందంబు
న షోష్యదియతులున్ను ఉత్తమగండచ్ఛందంబున పదునెనిమిదియతులును గా వా
రువారు వేఱువేఱువిధంబుల నేర్పరిచి యుండుదురు. వాని నన్నిటిని బరికించి
యిందు స్వరయతియు, గూఢస్వరయతియు, కాశుస్వరయతియు, నాహ్వనపుత
యతియు, రోదనపుతయతియు, సంశయపుతయతియు, గానపుతయతియు, పృథ్వి
యతియు, నఖే సమాసయతియు, భిన్నయతియు, నిత్యసమాసయతియు, దేశ్యయ
తియు, మకారయతియు, వికల్పయతియు, బిందుయతియు, ప్రాదియతియు, నర్థ
బిందుయతియు, నాదేశయతియు, బ్రభునామాఖండయతియు, ఘట్ యతియు,
శకంధయతియు, సంయు క్తయతియు, విభాగయతియు, చక్కటియతియు, సరస
యతియు, నభేదయతియు, నెక్కటియతియు, ఋయతియు, ప్రాకృతాదేశయతి
యు, బోలికయతియు, సఖండయతియు, సవలఘుప్రాసయతియు, రియతియు,
గుణితపుయతియు, ప్రాసయతియు నివిమొదలుగాఁగలయతిభేదంబులును ప్రాసః
న్యాసంబులును వివరించి యన్నియు నొకటిగా సంఘటించి దానిదానికీ బూర్వ
కవిప్రయోగములు లక్షణలక్ష్యంబులు నిలిపి యేయేజాతిలక్షణంబులు వివరించిన
నందుకు భవదీయనామాంకితంబులుగా బద్యంబులు రచియించి యనంతరంబు
లక్ష్యంబులు లిఖియించి భవదీయదయావిశేషసంపాదితమదీయమనీపాచమత్కా
రంబుఁ దేటపఱచెద. పామరులు పండితు లగురీతిఁ బండితులు సంతసిల్లుభాతిగా
నాయేర్పరిచిన యాయానందరంగచ్ఛందంబున ముందుగాఁ బ్రాసంబులు వివరించె
ద నందు.

14

సుకరప్రాసలక్షణము.

పెద్దిరాజు నలంకారంబున (7-74):—

క. సుకుమారము శ్రుతిసుఖదమా, నకలంకము నైసర్గ మాద్యత్నరస్సు

ప్రీతి రెండవవ్రాయునుమీ, సుకరప్రాసం బనంగ సులభము కృతులకా.

15

తా. అలితమై చెవికింపుగానుండే అత్తరము ప్రాసస్థానమునందంచితే అ
సుకరప్రాసము.

క. పరకవులపాలిపెన్నిధి, సరసుం దానందరంగజనపతి గాక

మఱి యెప్పు రనుచుఁ బలికిన, ధర సుకరప్రాస మనఁగఁ దగుఁ గృతులందకా. 16

మఱిన్ని, భీమనచ్చందంబున (సంజ్ఞ-78):—

క. పరమోపకార ధరణీ, మరనరసురభూజ సుగుణసుందర తరుణీ

స్తరనిభ సుకరప్రాసం, బరుదుగఁ గృతులందు నొప్పు నభిమతచరితా.

17

దుష్కరప్రాసము.

పెద్దిరాజు నలంకారచూడామణీయందు (7-78):—

క. పరుషణి బాదాదుల నుచ్చరణాసహృత్తరముల సమకూర్చిన దు

ష్కర మనియెడు ప్రాసం బగు, సరసాలంకారమగుచుఁ జనుసత్కృతులన్.

18

తా. చెవికింపుగాక, నోటమెదుగక, చు స్తరముగా నుండేఅత్తరములు ప్రాస చెప్పితే నది దుష్కరప్రాస మనబడును.

లక్ష్యము:—

క. నిష్కపటజనులకెల్లను, నిష్కపటంబులను రంగవృషమణి యెంతో

నిష్కర్ష నొసఁగు ననఁగా, దుష్కర మనుప్రాస మై కృతులఁ జేర్చిందున్.

19

అనంతచ్చందంబున (1-70):—

క. దోఃకీలితమణికటక యురఃకలితరమావినోద రంజితసుజనాం

తఃకరణ ఖండితారికి, రఃకందుక యనిన దుష్కరప్రాస మగున్.

20

అంత్యప్రాసము.

పెద్దిరాజు నలంకారచూడామణీయందు (7-80):—

క. మొదలిచరణంబుకడ శుభ, పద మయ్యెడివ్రాయి యన్ని పాదంబులకున్

దుదలందు నుండఁ జెప్పిన, నది యంత్యప్రాస మనఁగ నమరుం గృతులన్.

21

తా. మొదటిచరణముకడపట మన్నయత్తర మేదో ఆఅత్తరముచొప్పు గానే నాలుచరణాలయందు వంతమున నుండఁ జెప్పిన నది యంత్యప్రాస మగును అని యమమనఁ బద్యమునకుఁ బ్రాసాత్తరమెద్దియో యదియ యంత్యమందందునట్లు చెప్పిన మఱియు లెస్సఁగా నుండు ననియందురు.

లక్ష్యము:—

క. శ్రీ జయక్తిరిసమాజా, రాజిలునానందరంగరాయబిడౌజా

ధీజనకల్పకభూజా, నాఁ జనుఁ బ్రాసాంత్యమై యినస్ఫుటలేజా!

22

మఱియు, భీమనచ్చందంబున (సంజ్ఞ-80):—

క. జననతభీమతనూజా, సునయార్జిత విభవలేజ సుభగమనోజా

వినుతవిశిష్టసమాజా, యన నంత్యప్రాస మిది యహర్పతిలేజా!

23

ద్వంద్వత్రిప్రాసములు.

పెద్దిరాజు నలంకారచూహణియందు (7-87):—

క. క్రమమున బాదాదుల యం, దమలము లై రెండుమూడు నక్కరములు చె
న్మమరిన ద్వంద్వత్రిప్రాసము లనఁగాఁ బరగు వానిఁ జనుఁ దెలియంగఁ. 24

తా. చరణాదిని మొదటి అక్షరముగాక అనంతలిరెండక్షరములు చెప్పిన అక్ష
రములే నాలుగు చరణాలకు ప్రాసములువస్తే అది ద్వంద్వప్రాస మగును అదేతిగా
మూడేసి అక్షరములు వస్తే అది త్రిప్రాస మగును.

ద్వంద్వప్రాసమునకు లక్ష్యము:—

క. శ్రీరంగరమణసేవా,పారంగతుఁ డైనరంగపాళివమణి యా
పారంగ మెక్కి తగుఁ జను,దేరంగని పొగడి రనఁగ ద్విప్రాస మగుఁ. 25

భీమనచ్చందంబున (సంజ్ఞ-82):—

క. దోసంబు లేక వస్తుని,వాసంబై పరగఁ జెప్పవలయును ద్వంద్వ
ప్రాసం బుచితాక్షరవి, న్యాసంబుగఁ గృతుల లేచ యభినవచరితా. 26

త్రిప్రాసమునకు లక్ష్యము:—

క. కొమ్మెనెరా బాళిసి నిను, రమ్మ నెరా తనదుమేను రంగాధిప. ఏ
సొమ్మ నెరా విడిదికిఁ దో, తెమ్మ నెరా యనుచుఁ బల్కుఁ ద్రిప్రాస మగుఁ. 27

భీమనచ్చందంబున (సంజ్ఞ-84):—

క. దానమున సత్యమున నభి,మానమునం బోల్ప నీసమానము ధరణిఁ
గాన మనం ద్రిప్రాసము, దాన మనోహర మగును బుధస్తుతచరితా. 28

చతుష్ప్రాసము.

ఉత్తమగండచ్చందంబున:—

గీ. మొదటివ్రాయి గాక కొదవ నాల్గక్షరములను నాల్గచరణములను గలఁగఁ
జెప్ప నదియె కృతుల నొప్పు జతుష్ప్రాస, మనఁగ నుకవు లెన్న నాదిదేవ! 29
తా. చరణమున మొదటియక్షరము గాక తక్కిననాల్గక్షరములు చరణచరణా
నకు జెప్పితే అది చతుష్ప్రాసము.

లక్ష్యము:—

క. నిరతనముచిహ్న (ఘ్న)విభవత, నెరతనమును గాంచి రంగవృషమణి యెనరీ
ధరతనముం గలయని బల్ల,దొరతనమును బూనె ననఁ జతుష్ప్రాస మగుఁ. 30

అనంతచ్ఛందంబున (1-73):—

క. వారణవరద నిశాటవి, దారణ వీరావతార ధరణీవలయో

ధారణ నరమునిసత యని, ధోరణిగాఁ జెప్ప నది చతుష్పాస మగున్. 31

తా. ఈయాఁబిధము లగుష్ట్రాగములు నిండావాడుక అయినందుచేత అత్యైలు ప్రబంధాదులనుండేవి యొత్తవ్రాయలేదు. లక్ష్మీనప్రాసములకు వ్రాయవలెను గనుక వ్రాస్తున్నాను.

ఋకారప్రాసము.

క. ఆరయ రేఫలు మూడు ఋకార మొకటి ప్రాసముగను గదియించినచో

మీఱు ఋకారప్రాసము, పేరన నానందరంగ పృథ్వీరమణా ! 32

తా. స్వరములలో ఉండే ఋకారము ౧, రేఫలు ౩ గాని, ఋకారములు ౩, రేఫ ౧ గాని కూర్చి నాలుగుచరణములకు ప్రాసములుగా వుంచుకొని పద్యము చెప్పవచ్చును.

లక్ష్యము; అధర్వణచ్ఛందంబున:—

క. ఆరయ స్వరగణ మయ్య ఋకారము ఋప్రాస మగుచుఁ గదియును రేఫక

జేరి తనయురముఁ దన్నిన, యఋషిపాదములు పిసికె నచ్యుతుడనగన్. 33

భారతము, ఆరణ్యపర్వమున.—

క. అఋషికోమరుఁడు గట్టిస, చీరలు మృదులములు నన్యశ్రీములు మనో

హరులు నాతనిపుథుకటి, భారమున నొక్కకనకపట్టము పెరసెన్. 34

ప్రాదిప్రాసము.

గీ. పొది యైననకారశబ్దములు మూటి, తొకనకారంబు రేఫసంయుక్త మగు న

కార మొక్కటి మూడునకారములకుఁ, బ్రాసములు చెల్లు నానందరంగధీర ! 35

తా. ప్ర అనే ఉపసర్గయఁగా గలనకారశబ్దము “పొది” అనుశబ్ద మయ్యెను గనుక అశబ్దములు మూటికి ఒకనకారప్రాసము చెల్లును. నకారములు మూటికి రేఫతో చేరిన నకార మొకటి చెల్లును.

అనంతచ్ఛందంబున (1-48).—

గీ. పొది యైననకారంబు ప్రాణవ గుట, పరగ నణలకు నొండొంటఁ బ్రాసశ్రీ

తోఁజిగరుఁ డెత్తె నేనుఁగ పొణవ నగ, దానవారాత్రి వేతలప్రాణ వనగ. 36

1 హరము లాలసి; హరిము లలసి. 2 యనశబ్దంబు. 3 వచ్చెనుఁ బ్రాసమయ్యె.

బృందానంభవము, ¹ వరాంతం అప్పన్న:—

క. పో నుద్యోగముచేసిన, పొణంబా యిదియె నీకుఁ బాధేయం బా
మానిని మందస్మితమగు, రాననచంద్రికలఁ గోలి యరుగుము పిదపక్ష. 37

వరాహాపురాణమున:—

క. శ్రీనారాయణ నిష్ఠుఁడ, బ్రాణముగాఁ జాచుకొని... 38
అని వున్నది గనుక తెలియవ్రాసినాను.

బిందుప్రాసము.

గీ. రహిని వ్రాసాక్షరాదివర్ణంబు గిలుక, నమరియుండిన నది బిందు వగుచు బిందు
వర్ణములఁ జేరి ప్రాసమై వన్నె కెన్ను, సుందరీమోహనాంగ యానందరంగ ! 39

తా. మూఁడుచరణముల పాసాక్షరములకు మొదటియక్షరములకు సున్నలుండి ఒకయక్షరానకు వలపలిగిలక వుంటే అదిన్ని సున్నగలయక్షరమై పాసము చెల్లును.

లక్ష్యము, అనంతద్భందమున (1-5):—

గీ. పేర్చి పొల్లనకారంబు ¹బిందు వగుచు
²మోడి సున్న భకారంబు నూడఁ బ్రాస
బంధ మగుఁ గృష్ణుఁ డుదయించినట్ భరిత్రి
ఁజుంతయును నిరుపద్రవం బయ్యె ననఁగ. 40

మఱిన్ని, సారంగధరచరిత్రమున:—

క. కక్షదోయి చల్లగా నిటు, కందోయి నృపాలు లెస్సగా నింకొకమా
అందఱిముందఱ నీవని, చిందఱవందఱయు గుట్టు చిట్టాడంగళ్. 41

హరికథాసారము, చతుర్థాశ్వాసము, అల్లసాని పెద్దన:—

క. అంబరము వసుల నార్చి ప్రళంబాసురుఁ డాగ్రహమా వెలయఁ గదిగిన వే
భం బలరాముఁడు చేమున్నలంబున వానితలఁ ద్రుంచె లావు మెఱయఁగళ్. 42

భారతము, ఆరణ్యవర్షమున:—

మత్త. అమునిం ద్రునివానక క్షిం దదంగ రాజ్యములందు మే
భుము లెల్ల కెల్లంపులం గడుఁ గ్రమ్మి సర్వజనప్ర మో

1 బృందావనసారంబున (ఈపద్యము అప్పకవీయములో మధుసేవనమునందు అని ఇచ్చి ఉన్నది). 2 బిందునగుట. 3 మోడ సున్నభకారంబు నూడఁ బ్రాస.

దమ్ముగాఁ బ్రచలద్భవజలధార లొప్పగ వృష్టిఁ జే
సె మ్మహానదులుకొను హాసరసీచయములు నిండఁగాక.

43

భారతము, ఆదిపర్వమున.—

లయగ్రాహి. కమ్మనిలతాంతములకు మొనసి వచ్చు మధుపము...

44

అని వున్నది గనుక జాడ తెలుసుకోగలది.

అర్థవిచదుప్రాసము.

అనంతచ్ఛందంబున (1. 52).—

గీ. సార్థ బిందువులై తేలివట్టిటవల, కరయఁ జ్రాసంబు నిర్బిందువై నఁ జెల్లు
వీఁపు మూఁపును మఱి తలమోపు నయ్యె, మాట లేటికి మేటి తాఁచేటికనిన.

45

నన్నయభట్టు లక్షణసారంబున:—

గీ. ఒకటి కరసున్న గలిగి మూఁటి కవి లేక
ప్రాసములు లఘుపదము లై పైనిజెల్లుఁ
గృతుల నొక్కొక్కచో నది యెట్టులనిన
నికను నెఱిగింతుఁ జెప్పడి సుకవులనఁగ.

46

తా. కచటతప వర్ణాక్షరములలో అరసున్నగలయక్షరములు మూఁడు, సున్న
లేనియక్షర మొకటిగాని, సున్న లేనియక్షరములుమూఁడు, అరసున్నగలయక్షర మొ
కటిగాని వున్నట్లయితే ప్రాసము చెల్లును.

లక్ష్యము.—

గీ. వీర నానందరంగమహీకళత్రుఁ, డాటల విధంబు రిపులను వేఱులాడి
దాపురం బైనవైరంబు వాపుకొనియె, జూచినవజీరు లొగిఁ దలలూచగాను.

47

మఱియు, భారతము, విరాటపర్వమున (2-271):—

క. నాకొఱతఁ దీర్చి వచ్చితి, నొకొఱతయె యింక నూతునిం దెగఁజూడక
లోకము నందింపం దగుఁ, జీకటి రేయొదవ నేమిచేయుదో చెపుమా.

48

మఱిన్ని, భారతము, ఆదిపర్వమున (2-42):—

క. ఆపన్నగముఖ్యులఁ దనఁకొనఁ బట్టుకొని పజవి విపినములు మహా
ద్రీవంబులు గిరు లలఘుది, పాలపురములు చూపెఁ జని వారలకుక

49

భారతము, ఉద్యోగపర్వమున. (1-107):—

క. మేటు లగురథికులను నొక, నాఁటికి వేపుర పథింతు నరుశరములనో
నాటి పడవైచునంతకు, వేటాడెదఁ బ్రతిబలంబుమీయల నెల్లక.

50

వరాహపురాణమున.—

క. ఆదింతామణి ముని తన, పీచమణిచుదాక నీక పృథులోభముచే
దాచుకొనుంగాక నాచే, నీచే నిక మోసపోవునే నరనాథా !

51

ప. అనివున్నది గనుక నూచనగా వ్రాసినాను.

అభేదప్రాసము.

కవిరాక్షసచ్ఛందమున.—

క. లళలకు లడలకు నొకటొక, టలవుగఁ బ్రాసంబు యతియు నౌ వపలకు న
వ్వలఁ దడలకు రళలకు యతి, వెలయున్ బ్రాసంబు తగ దభేద మిది యగున్.

ఉత్తమగండచ్ఛందమున.—

క. లడలు లళలు సొండొంటికి, వడి ప్లాసము చెల్లు రలలు వపలును దడలున్
వడిఁ జెల్లుఁ బ్రాస మమరదు, కడు నరయ నభేదసంజ్ఞఁ గను నివియొల్లన్.

53

తా. లకారడకారములకు, లకారళకారములకుఁ బ్రాసములు యతులు చెప్పవచ్చును. వకారమునకు పవర్గమునకున్న, దకారడకారములకున్న, రకారలకారములకున్న యతిమాత్రము చెప్పవచ్చును. ప్లాసము లుండవు.

ఇందుకు లక్ష్యము.—

క. వీరదావకు లలసగతిన్, వేడుక నానందరంగవిభుసముఖమునన్
జోడుగ నటియింతురు పట్టుతాళివిభేదముల నద్భుతాభినయములన్.

54

నందిసింగన వరాహపురాణమున.—

క. దాడింబబీజముల మగ, రాలన్ గురువిందములను రహి వరుసగ నా
బాలామణి దంతద్యుతి, రాలించును మూల నుంచుఁ ద్రాసున నుంచున్.

55

నృసింహపురాణమున.—

సీ. ఈశాపు నీలంపు గోడను దను వింత, దనుపట్టు తీవంచు కంబములను...

56

అధర్వణాచార్యులు భారతమున.—

క. తాలాంకుతుములనమర, క్రీడకుఁ దాళగలవాఁడు క్షీతిలోపల నె
వ్వాఁడును లేడని యుండకు, సిడగ్గర నున్నవాఁడ నే నెల విమ్మా.

57

శతమఖరామాయణమున.—

సీ. చూడు మంచును సప్తతాళమాల దెగలేయ, వీక్షించి రవిపట్టి విస్తువోయె...

58

1 ప్రబంధరాజమున.—

క. వీరి డావతు లయ్యెడ నీ, లీలక బుష్పపచయకలితఘనకేళిక
లాలితజనిత శ్రమ లై, యాలో జలకేళికాంక్ష నటచన నెదుటక. 59

వ. అని యిట్లు బహుప్రబంధములయం దున్నదిగనుక దేలియగలది. 60

వర్గప్రాసము.

నన్నయభట్టు లక్షణసారంబున.—

గీ. కనదవర్గద్వితీయధకారమునకుఁ, బ్రాస మొకచోఁ జతుర్థధవర్గ మైన
గాకను దకారమునకు ధకారమైన, నమరినదియు వర్గప్రాస మం డు గృతుల. 61

కవిరాక్షసచ్చందంబున.—

క. తిలకింపఁ దవర్గములొ, పలినలువర్గము ద్వితీయవర్గ మదియుఁ గా
కలఁతిగ వర్గము నాలన, దలరినవర్గంపుఁ బ్రాసమం డు కవీం డుల్. 62

తా. తవర్గధకారమునకును ధకారమునకును దకారమునకును ధకారమునకును
ప్రాసము చెల్లును.

లక్ష్యము.—

గీ. ప్రాది నానందరంగభూనాథుకీర్తి, యీధరిత్రి సిద్ధిరంబుగాఁ బాదుకొనియె
సాధురక్షణుఁ డతనిదే మేధగాని, మేధయే యన్యులది వట్టిగాధ గాని. 63

మఱిన్ని, పుత్రేటి రామభద్రయ రామాభ్యుదయమున.—

క. గాధేయోక్తపురాతన, గాథానిరవద్యపద్యగద్యగ్రహణా
సాధారణానివారణ, మేధానిధు లైనయట్టిమిత్రమలేంద్రుల్. 64

ఎఱ్ఱావర్గడ, సంక్షేపరామాయణమున:—

క. ఆదశరథనూతుండు పయోధిజలం బింకజేసి యొకశరమునఁ గ
వ్యాదవిభుఁ దునిమి నీతను, మోదంబునఁ జేకొనె సురపుంగవు లెన్నక. 65

అల్లసాని పెద్దన, హరికథాసారమున.—

క. ఆదేవోత్తముఁడు సుధాంబోధి వలైకొగ్గి మదశమున బాలుండై
చేదోయిచేత దక్షిణ, పాదముఁ గొని నోటఁ జేపఁ బకపకనగుచుక. 66

భారతము, ఆదిపర్వము (2-200): —

ఉ. కాదన కిట్టిపాటియపకారము తక్షకుఁ డేకవిప్రసం
బోధనఁజేసి చేపె బుధపుంగవ నీవు ననేకభూసురా

1 ప్రబంధరాజవిజయ వేంకటేశ్వరవిలాసము.

పాదితసర్వయాగమున భస్మమునేయుము తక్షకాదికా
కోదరసంహతిక్ హుతవహోగ్ర సమగ్ర శిఖాచయములక్.
అనియున్నదిగాన బాడ తెలియునది.

67

త్రివర్ణప్రాసము.

శ్రీధరచ్ఛందంబున.—

గీ. కృతులఁ ద్ర త్వత్రయమును దత్వ మొకటి, యటులుగాక తవర్ణత్రయముఁ ద్రకార
మొకటి ప్రాసంబులుగ నిల్ప సుకవచంద్రు, లవనిలోఁ ద్రివర్ణప్రాస మంద్రు శాది.

ఇంకను అనంతచ్ఛందంబున (1. 45):—

గీ. సంధిబల్కు-త్రికారంబు చనుఁ దకార, సదృశ మై త్రికారప్రాససంజ్ఞఁగలిగి
అత్రివిక్రముఁ డభయప్రదాత యనఁగ, వాక్తిపథగోజ్జ్వలులు విష్ణుభక్తు లనఁగ.

తా. త్రికారములుగావుండే అక్షరములు మూటికిన్ని ఒక్కతకారమైనా,
తకారములు మూటికిన్ని ఒక్కతకారమైనా ప్రాసములుగా వుంచి చెప్పవచ్చును.

క. దాతలదాత యనంగా, రీతిగ నానందరంగస్వపమణి గనె వి

ఖ్యాతి నెరయోధ యతఁడే, యీ త్రిభువనమునను గలుగుస్వపతులలోనక్. 70

మఱిన్ని, నంది సింగన బలరామవిజయమున.—

క. త్తత్రియధర్మంబున మాం,ధాతృఁడు రాజ్యంబు నీతి దగఁ బాలించెక్

శాత్రవరహితంబుగ నీజ, గోత్రము వెలయంగఁ బ్రజలు గొనియాడంగక్. 71

నాచనసోముని హరివంశమున.—

శా. నాతో మాహ్నినలేరు నిర్జరమరున్నా గేంద్రబృందారకా

రాతు ల్లున్నుగ దేవసంఘములె పోరక్ లేవు సాంగ్రామికుం

డీత్రైలోక్యమునందుఁ గానము రణం బెచ్చోట లేకుండఁగాఁ

జేతు లేవయు వృధాభర మ్మగుచుఁ దోచెం దేవ యిష్టేనికిక్. 72

అల్లసాని పెద్దన హరికథాసారమున:—

సీ. అత్రినేత్రుఁడు వనజాతదళాతుని, గూరిచి తపముఁ గైకొనినచోటు...

73

వ. అని యీరీతి ఆయాప్రబంధములం దున్నది గనుక దెలియఁ గలదు.

74

సంధిగతప్రాసము.

అనంతచ్ఛందంబున (1. 59):—

క. ధృవముగ సంధిజనితరూ, పవిత్రేషప్రాస మగుచుఁ బరగుఁ బకారం

1 సంఖ్య. 2 ఈపద్యము హరివంశమునఁ గానరాదు గాని అప్పకవీయము
లో కూడా ఉదాహృతము. (చూ. 3-320).

బవిరళవకార మగు వ,య్య వదాబవపేరెఱుంగు ననగ ముకుందా.

75

అధర్వణచ్చందమునః—

గీ. అరయఁ గన్గవ చన్గవ యనెడిరెండు, నుడులపొల్లులు బిందుతను గని పొగ్గిన
సంగతిని సంగిత మగుఁ గంగవ యన, చంగవ యన బిందుయతి యెసంగనెందు.

కవిలోకసంజీవనియందు.—

క. ప్రథమాంతవిభక్తులపై, కథితము లగుకచటతపలు గనడదవ లగుక

పృథివినవి గజడదబ లగు, ప్రథమపునున్న లగు నాంతపదములమీఁదకా. 77

తా. ప్రథమాంతవిభక్తిగావుండే తెనుఁగుశబ్దముమీద కచటతప ఈ గ్రా అక్షరములు ఆదినుండే శబ్దములు నిలిచినట్లయితే కకారము గకారమగును. చకారము సకారమగును. టకారము డకారమగును. తకారము దకారమగును. పకారము వకారమగును. మఱియొకప్పు డాచకారము జకారమగును. షకారము బకారమగును. ఈ గజడదబలు నలవలిగిలక కలిగినయక్షరములతోఁ జేరివుంటే అనలవలిగిలకలు శున్నలగును.

ఇందుకు లక్ష్యము.—

గీ. అవని భవదీయకీర్తిలక్ష్మి నరమేశ్వరిం గడిసి మించి యతనితురంగ మతని

మంజునిలయంబుఁ గేరి వెనుం జెలంగె, నార యానంద రంగరాయగ్రగణ్య! 78

మఱిన్ని, భారతము, ఉద్యోగపర్వమున.—

క. కావలియై సురరాజ్య, శ్రీ వాలింపం దగుకా.....

79

వసుచరిత్రమునః—

మ. వివిధోర్విపతులకా జగన్నతుల ముకా వీక్షింపమో వారిపెం

పు వరీక్షింపమొ నింపమో చెలిమి యేభూపాలునందైన నీ

భువనప్రాణపరాయణు...

80

భారతము, విరాటపర్వమున.—

కా. సింగం బాఁకటితో గుహంతరమునకా జేట్పూటుమై నుండి మా

తంగమ్మార్జితయూధదర్శనసముద్యతోక్తిధ మై వచ్చునో

జం గాంతారనివాసజిన్నమతి నస్త త్సేనపై వీఁడె వ

చ్చెం గుంతీసుతమధ్యమందు సమరస్తేమాభిరామాకృతిన్.

81

1 వదాబవసాలె. 2 ఈపద్యము అనంతచ్చందములో గ్రంథకర్తపద్యమువలె ఉన్నది. (చూ. 1-61.)

భారతము, భీష్మపర్వమున.—

శా. గంగానందసుఁ గూల్చి ద్రోణుపని చక్కఁ జేసి ఘోరారి శా
ర్యాంగారంబుల నొక్కపెట్టఁ గొని బాహుటోప మేపారని
త్తుం గొంతేయుల కిమ్మహీవలయుముకా...

82

భారతము, కర్ణపర్వమున.—

క. సంజయ మురభంజనుని ధృవంజయునిం జీరికింగొనఁడు కర్ణుం డిం

ద్రుం జెనకె యైన గెలుతు ననుం జచ్చెనె యట్టివాఁడునుం గయ్యమునకా. 83

వ. అని మహాకవులప్రయోగము లున్నవి గనుక జాడ తెలుసుకొనేది.

84

ప్రాసమైతి.

అనంతచృందమున:—

గీ. లశలు చెండునునొండొంటిఁగలసివచ్చు, నమరునన్యోన్యముగఁ బుయుతాయుతములు
బిందుపూర్వమై తమలోనఁ బొందుబులు, ప్లాసమైతి కినిది స్వరూపంబుగృతుల.

మఱిన్ని, గోకర్ణచృందమున.—

గీ. తగఁబుకారాన్నితఁబు ద్విత్వంబుగాఁగఁ

బరఁగు నచ్చపుజడ్డతోఁ బ్రాసమైతి

యక్కపానిధి హరిఁ గని మ్రొక్కె ననఁగ

సంభృతాశ్రితుఁ డతియశోజ్ఞుంభి యనఁగ.

86

శా. లకారరకారములు ప్లాసములున్నా వట్టువసుడి లేనియక్షరము ప్లాస
మున్నా సున్నలుగలిగినబకారము మకారము ప్లాసములున్నా అది ప్లాసమైతి.

అనంతచృందమున (1-41):—

గీ. లాలితానందరంగరాజౌళి చాల, నెమ్మితో రాయసింహాసనంబు నెక్కి

సకలరాజన్యపూజితసుకృతి యగుచు, శాశ్వతఖ్యాతిఁ జెందు నీవిశ్వమునను. 87

గీ. నీలవల్లగర్భగోళంబునందు లోకంబులెల్ల నుండు నెమ్మితోడ

శ్రీకి నొడయఁ దుజ్జ్వలాకృతి యితఁడన్న, ప్లాసమైతి యెసఁగు వాసుదేవ! 88

భారతము, ఆనుశాసనీకపర్వమున.—

క. భ్రాతృన్నేహము గలిగి య, రాతులు భయమందఁగా ధరాభ్యుము సం

ప్రీతి ననుభవించిరి జను, లాతతహర్షమునఁ బొంది రందఱు నెమ్మికా.

89

1 కారవ్యభి, రాంగమ్ముల నులుమాడె తత్ప్రబల సైన్యంబెల్ల మాయించి
యి, త్తం. 2 వ్రాతప్రతులలో ఇది ఉత్తమగండచృందములోని దని ఉన్నది.

3 ప్రాసమైతి యిట్లు పరఁగుఁ గృష్ణ.

రాఘవపాండవీయమున. —

కా. లోకత్రాణరతిక దదాదిమమహీలోకప్రవేశోత్స-భా

షాక్షప్రప్రథమద్వితీయపదగుంజన్తంజమంజీరగ

ర్జాకల్పమల రామభారతకథాసర్గంబుల నిర్మించువా

ల్లీకివ్యాసులఁ గొల్పెదక దదుభయశ్లేషార్థసంసిధికిక.

90

భాన్వరరామాయణము, యుద్ధకాండమున. —

క. నా కింకను దిక్ష్మవ్యరు, శోకాంబుధిఁ గడచుటెట్లు సూరతమై భూ

లోకాధిపసుతు ననిలో, నేక్రియ నిర్జించువాడె నెట్టిది వెరవో.

91

క. అకృతాస్త్రుడ బాలుడఁ గార్చుకవిద్యాప్రేధిమై నిరూఢు లయినయా

శనుని జయద్రథ దుర్ముఖ, వికర్ణకర్ణాదియోధవీరుల కెదురే.

92

అనివున్నది. దీనినే కొందఱు సమలఘుపాస్రసమందురు.

ఇందుకు అనంతచ్ఛందంబున (1-4). —

. ఓలి రేఫతోఁ గూడియు నూదబడక, తేలి తెనుఁగునఁ దమయట్టివ్రాలతోన

సమలఘుపాస్ర సమ రెక్కలమరఁబట్టి, విఱచెఁగృష్ణఁ డసురదిక్కులర్చువ నవఁగ.

వ. అనియున్నది గనుక బాడ తెలిసికొనునది.

94

లాటానుప్రాసము.

పెద్దిరాజు నలంకారమున (6-17). —

క. పాటిగఁ జెప్పినశబ్దమే, చాటగతిక సారిడి బల్కుచక్కటి నర్థా

ఘాటోత్కర్షము చేసిన, లాటానుపాస్ర మనఁగ లలితం బయ్యెక.

95

తా. అనుకరణముగా చెప్పినశబ్దమే యర్థము వేఱువేఱుగావుంటే అది లాటానుపాస్రము.

ఇందుకు లక్ష్యము. —

క. రంగలరంగల దానికు, రంగటఁ జేరంగఁ దగునె రంగ నృపతి సా

రంగ యెనరంగ మగుణత, రంగ జితారిచతురంగ రంగపతి నమా!

96

వ్రబంధరాజమున. —

క. నినుఁ గనుకన్నులు కన్నులు, నినుఁ బేర్కొనుపలుకు పలుకు నీపుణ్యకథలో

వినియెడువీనులు వీనులు, నినుఁ దలఁచుతలంపు తలఁపు నీరజనాభా!

97

మఱియును పెద్దిరాజు నలంకారమున (6-14). —

క. కందర్పదర్పదము లగు, సుందరదరహాసరుచుల సుందరిచందం

బందం బెందును లేదని, వందారూదారు విశ్వవరు నర్పించెక.

98

భీమనచ్చందమున (సంజ్ఞ. 86).—

- క. విత్రస్తాఘపవిత్రచరిత్ర జితత్రిదశవర ధరిత్రీసుతస
స్త్రిత్రాంబుజమిత్రగుణా, మత్ర యనుప్రాస మిదియే మల్లియరేచా! 99
- ప. అనియున్నది గనుక కొందఱు ఇదే ఛేకానుప్రాసమనిన్ని లాటానుప్రాసమనిన్ని
గొందఱునుప్రాస మనిన్ని వాడుకొందురు గనుక జాడతెలుసుకొనేది. 100

శకారపాసలక్షణము.

అధర్వణచ్చందంబున:—

- క. తొలుత శకారములు తిగ, గలిగి సకార మొక్కటైన గాక సకార
ములు తిగ శకార మొక్కటి, గలిగిన శప్రాస మండ్రు కంజదశాత్మ! 101
- తా. శకారములుమాఁడు ఒకసకారమయినా సకారములు మాఁడు ఒకశపల్ల
మయినా ప్రాసము లుంచి పద్యములు చెప్పవచ్చు ననుట.

లక్ష్యము.—

- క. వసునగసమధీదుండై, పాసఁగినయానందరంగ భూపతి సభ నిం
పెసఁగినతారలనడుమక, శశి భాసిలురీతి వెలయు జనులు నుతింపక. 102

మఱిన్ని, నన్నయభట్టు ఇంద్ర విజయమున. —

- క. ఆసరసిజాక్షికానును, గా సరి యొక్కింతపోలుకతమునఁ గద యా
కాశ మనంతావ్యయమునఁ, గేసరి హరినామమునఁ దగెక విను మింద్ర! 103

అప్పన్న ఆంధ్రోపదప్రయోగమున.—

- క. పసలేని పనికిఁ బోయిన, రసభంగము గాక మేలు రానేర్చునె యెం
తసహాయకూరుఁ డైనను, దశ దప్పిన నేమి నేయు దశరథరామా 104

పరమభాగవతచరిత్రమున.—

- క. ఆశీర్వదించి శుమఁ దుచితానీసం డగుచు రాజు నంద నునిచి యా
వేశకృపామతి శాప, శేశవిషాదాత్మఁ డగుటఁ గృతనిశ్చయఁ డై. 105

భాస్కరరామాయణము, యుద్ధకాండమున. —

- ఉ. వేసియుఁ జీరియుక బాడిచి వేసియుఁ గ్రుచ్చియుఁ జించి త్రుంచి చి
ట్టేసియుఁ గూల్చియుక బగుల నెమ్ములు రాల్చియుఁ గ్రుచ్చి మగ్గుగాఁ
జేసియుఁ గంతముల్ దునిమి చిందఱనందఱగుఁ గాఁగ మోదినక
గీతులు భీతిఁ జెంది దమకించుచు రాఘవుమర్దు చొచ్చినక. 106

జానకీనాయకశతకమున: —

మ. కనుమాలం బగుచేహిపుట్టువు(ను)ల నీకష్టంబులం బాపి ది
వ్యుళరీరం బొనరింతు వెప్పుడు నిను న్వాత్మచ్చినక యోగిమా
ననగేహంబుల నుండి లోహము మువర్ణ చ్ఛాయలం జేయఁగా
రసవాదంబుల నేర్పికొంటె రఘువీరాజానకీనాయకా.

107

వ. ఈరీతిని అనేకకవులు చెప్పినారుగనుక తెలియగలదు.

108

వికల్పప్రాసము. —

శ్రీధరచ్ఛందమున. —

గీ. ¹సానునానీకతనువర్ణహల్లులవి తృ,తీయలుగ వికల్పప్రాసమై యెలర్చు
ప్రాజ్ఞుగంబునరవిదోచెనగ్నిబోలి, ప్రాజ్ఞుఖండయినుతియించెవాగ్ని యనఁగ.

తా. అనునానీకసంయోగ మైనయత్నరములు సమాససంధిచేత వికల్పమవును.
ప్రాజ్ఞ + ముఖము = ప్రాజ్ఞుఖము. ఈ ప్రాజ్ఞుఖశబ్దము 'గ్' ప్రాసమునకు చెప్ప
వచ్చును. దిక్ + ముఖము = దిక్షుఖము. ఈ దిక్షుఖశబ్దము, 'గ్' ప్రాసమునకు చెప్ప
వచ్చును. ఉద్యోత్ + మోదము = ఉద్యోతోదము ఈ ఉద్యోతోదశబ్దము 'ద' ప్రాస
మునకు చెప్పవచ్చును.

లక్ష్యము, అనంతచ్ఛందమున: —

²క. పద్మాసమాన యగుమన, పద్మావతిఁ జూచి ధరణిపాలకసుతుఁడు
ద్యస్తోదంబున దనముఖి, పద్మ మొ నలరించె ననుచుఁ బరిజను లలరక.

110

కావ్యచింతామణియందు. —

గీ. తిగ్గ దీధితి వెలిగించు దిక్షుఖముల, దిక్ష హీతలనాథుండు వాగ్ని యనఁగ... 111

వ. అని యిద్విధంబున మహాకవిప్రయోగము లుదాహరణము లున్నవి గనుక నూచన
గా వ్రాయడమయినది.

112

ఇక యతిప్రకరణము.

స్వరయతి: భీమనచ్ఛందమున (సంజ్ఞ. 64). —

క. స్వరగణము కకారాద్యక్షరములతో సంధిచేసి కదియించిన ద
త్వరము కొని చెప్పనవి వ, శ్లోరవిందజనదృశ కవిజనాశ్రయకృతులక.

113

మఱియును. —

క. ఆలై టెలకు మఱి, ఇఈలు ఋకారసహిత మెవలకు నా
ఉడి త్తమలో నొడబడి, ఒఓలకు వల్లగు న్నయొన్నతచరితా!

114

- 1 ఈపద్యము అనంతచ్ఛందమున గ్రంథకర్తపద్యముగా ఇచ్చివున్నది. (1-50).
- 2 ఇది అనంతచ్ఛందమున కనబడదు.

వ. ఈచెండు నొకటొకటికి యతిచెల్లును. ఇది స్వరము లైనఅచ్చులకున్న వ్యంజనము లైనహల్లులకున్న కూడా నిర్ణయముగనుక తెలియగలది. 115

గీ. ఆమితధీరత్వమానఁ గనకాద్రిఁగేరి, యుజ్జ్వలాకృతి మాధవు నోహటించి
యొన్నఁ దగువిక్రమమున మృగేంద్రుఁ డెగడి, ప్రబలితౌరార యానందరంగధీర!
మఱిన్ని, పెద్దిరాజు నలంకారంబున (7-33).—

గీ. అవనిధత్తజాఁబోలు నిత్యార్యచర్య, నాదిరాజులఁ దొరయు నిత్యేంద్రభూతి
నరుల నిర్జించు ¹భజశక్తి నతిశయిల్లి, విఘ్నహరణి చాళుక్యవిశ్వవిఘ్నడు. 117

వ. అనివున్నది గనుక ఈజాడను అన్నిటికీ తెలుసుకొనేది. 118

గూఢస్వరయతి.

అధర్వణచ్చందంబున:—

గీ. అరయ నన్యోన్యశబ్దపరోక్షములకు, న్యోరువర్ణంబు లగు సుర్వి సుతచరిత్ర
వినుము గూఢస్వరములగు పీనియందు, నచ్చులకు హల్లులకు యతు లమరు నంద్రు.

తా. అన్యోన్య పరోక్ష దాసోఽహ శబ్దములయందు గూఢస్వరములుండుట చేత నవి యచ్చులకు హల్లులకు యతులుచెల్లును.

లక్ష్యము:—

గీ. ఒనరవై భవవిజితవిడౌజ నీకు, నహితనికరంబు మ్రొక్కు దాసోఽహ మనుచు
నమరఁ గవిరాజవిసుత యశోఽభివగుట, నవ్యకవితాప్రసంగ యానందరంగ. 120

మఱియును, నన్నయ లక్షణసారంబున:—

గీ. స్వరముతుద నుండు లుప్తవిసర్గకోత్ప, మైనగూఢస్వరయతి దాసోఽహ మనఁగ
నచ్చుతాళితు లుర్వి నన్యోన్యమి త్రు, లనఁగ నవ్వాధవుండు యశోఽభియనఁగ.

వ. అని వున్నదిగనుక తక్కిన అన్నింటికిని తెలియగలది. 122

కాకుస్వరయతి.

¹అధర్వణచ్చందంబున:—

క. కాకుస్వరయతిదగు నితఁడే కదలక జలధిఁ బవ్వలించె ననఁగ ²బు
జ్యాకలిత దీర్ఘముగ నితఁడే కవ్వడి రథము గడపె నిమ్మల ననఁగ. 123

1 బాహుదండాగ్ర్యమునను.

2 ఈపద్యము ఆనంతచ్చందములో అనంతుఁడే చెప్పినట్లున్నది (చూ. 1-95)
అప్పకవీయములో ఆనంతచ్చందమునందు అని ఉన్నది. (చూ. 3-94.)

3 పృ, శ్నాకలిత (అనంతచ్చందములోను, అప్పకవీయములోను ఉన్నది).

తా. చరణము మొదటియత్తురమయినా విశ్రమస్థానాత్తుర మైనా స్వరముండఁ జెప్పి యందును విశ్రమాత్తురము హల్లువుంచితే అది కాకుస్వరయతిగాఁ జెప్పట.

లక్ష్యము:—

క. వసుమతి రసికాగ్రణి యై, యెసఁగిన నానందరంగఁడే పోవు సుధీ

విసరముల నామహాత్ముని, యసమతరభ్యాతి వింటిరా కవులారా!

124

భారతము, విరాటపర్వమున.—

ఉ. చూచుచుఁ జేరి వేల్చి డుచుచుం దలయాచుచు నిర్విదగ్ధయై

యా దపలాక్షి ముక్కుపయి నంగుళముం గదియించి దీనికై

కీచక యింతచేసితి సుఖిత్వముఁ బొందుదుగాక యింక న

ఘేచిన నిట్లు కాకుడుగునే యనుచున్ వెఱఁ గొందు చుండఁగన్.

125

భారతము, ఉద్యోగపర్వమున.—

క. నీచెప్పెడిపెద్దలు ద్రో, జాచార్యులు మొదలుగాఁగ ననికొల్లనివా

రై చన్న వారలంగొని, యేచక్కంబెట్టువాడ నేఁ బొండవులన్.

126

మనుచరిత్రమున:—

ఉ. అక్కట! గంధవాహతగవా హరిణాంకునిగూడిపాంథులక, బొక్కఁగఁజేయ...

భాస్కరరామాయణము, ఆరణ్యకాండమున.—

క. ఓనారీమణి! యీమొక, మే నిష్ఠుడు తెచ్చియుంతునే నీ మ్రొలక

గానుక గా నని రాముడు, చే నమ్ములు విల్లుఁ దాలిచి యొకం డె తమిన్.

128

వ. అనియున్నది గనుక ఈజాడను అన్ని తెలుసుకొనేది.

పుత్రయతి.

క. దూరాహ్వనమునందు మహారోదనగానసంశయార్థములతుదన్

నారక జనియించిన పుత్ర, మారయ వడిఁబ్బఁజెల్లు నచ్చులతోడన్.

129

వ. అని భీమనచ్చందంబున నున్నది (చూ. సంజ్ఞ. 70) గనుక పుత్రయతులు నాలుగు విధాలు. అందు పృత్యక్షముగా మాట్లాడినట్లు చెప్పట ఆహ్వానపుత్రము. శోకరస యుక్తముగాఁ జెప్పట రోదనపుత్రము. సంశయార్థముగా చెప్పట సంశయపుత్రము. స్వరసంగతిని గానముచేసినట్లుచెప్పట గానపుత్రము గానపుత్రము మాత్రము పృబంధాదులయందు అపూర్వము గనుక దక్కినమూడుపుత్రములకు లక్ష్యములు.

1 చేరనివారింగొని. 2 జేరువఁదగ నాద్యచ్ఛుల; జేరువతో—జేరువఁ దగునాద్యచ్ఛుల. 3 నారూఢిగఁ బుత్రమువడి మహత్త్వముమీఱున్ ; తోరూఢిగఁ బుత్రమువడి యెదుర్కొనినిలుచున్.

అహ్వనస్తుతము.

మల్లికార్జున పండితారాధ్యుల శివతత్త్వసారంబున.—

*క. ఆయతీఁ ద్రిపురాంతకదేవా యనిపిల్చుటయు నధిక మంతయు వినంగా...180

శరణాగతవజ్రపంజరశతకమున.—

*చ. గృహగతు లేమి నేయు...

యిహపరసాధనా రఘుపతీ! శరణాగతవజ్రపంజరా.

181

క. ఆనందరంగపతిమో, వానంజూచెదవు దొరకునా నీకు వధూ

టీనవసుదనుం డోసగుట, యేనాతితో కాని దానిదే భాగ్యమితఁ.

182

పారిజాతాపహరణమున.—

చ. ...ఇదె చనుచెంచి వత్తుననుమీ శతమస్యనితోడ సంయమీ!

183

శృంగారనైషధమున:—

కా. ...ఏలా! నాపయి దక్షిణానిలము పక్షి నేయు దాక్షిణ్యముఁ.

184

ఆముక్తమాల్యదయందు, నాల్గవచరణము.—

క.....గా కాకోదరనగోదయనపతంగా!

185

అని యున్నది.

రోదనస్తుతము.

భాస్కరరామాయణము, ఆరణ్యకాండమున.—

ఉ. ఏ జనకాత్మజఁ దశరథేశ్వరుతోడల రాముభార్యఁ జం

డోజనులార! యడ్డపడరో సురలార! సురారి కంచునంభోజదళాక్షి...

186

కిళాపూర్ణోదయమున.—

మ. అకటా! యేమని దూరుదాన మిము నాథా! వేగుజామయ్యె...

187

బ్రహ్మాండపురాణమున.—

నీ. రోపంబునను గావరో మునీశ్వరులార యనిపల్కు ననవీధి నరుగువేళ...

188

అని యున్నది.

సంశయస్తుతము.

విజయసేనమున.—

ఉ. ...ఉల్లమ నీకు నిట్లు తగునో తగదో పరికించి చూడుమా!

189

భారతము, ఉద్యోగపర్వమున.—

ఉ. ...ఎక్కినపార్శ్వపై గవిసేనే పసి నాతఁడు గ్రస్తురింపఁగాఁ.

940

* కొన్ని పోతులతో లేవు.

భాస్కరరామాయణము, యుద్ధకాండమున.—

గీ. ఆన్న నీవు బుద్ధు లన్నకుఁ జెప్పుచు, నున్నమాట లెల్ల విన్నగోలెఁ
బోగులుచున్నదాన మొగ మెప్పుకున్నది, యెత్తెఱంగి చెప్పవే పుమార 141

మనుచరిత్రమున.—

కా. ఈపాండిత్యము నీకుఁ దక్క మఱి యెందఁ గంటిమే కామకా
స్త్రోపాధ్యాయవి నా వచించెదవు... 142

శృంగారనైషధమున.—

ఉ. హింసయ నీకు వేడ్క యగునేని కృపాశ్రయ మైనయీసరో
హంసముఁ జంపనేల కఱవా తరువాత వసుంధరాధిపా, త్తంస... 143

మఱియు, శృంగారనైషధమున.—

చ. ...చారిహయఁ డేమియయ్యెనొ కదా మదనానలతాపవేదనకా. 144

భారతము, ఉద్యోగపర్వమున:—

క. సభ నీకయి యేఁ బలికితి, నిభపురమున మాటపుట్టదే నీవు ననుకా... 145

భాస్కరరామాయణమున.—

ఉ. ఆరఘవీరుతోడఁ బగ యందుట యల్పమె తద్వధూటిమా
యాదుచిఁ జెచ్చి నిల్పఁ దరమా యతఁ డస్త్రము నారీ గూర్చినకా
వారిధి లుండునో విసినవర్గము లుండునొ... 146

పృథ్వియతి.

కావ్యాలంకారచూడామణియందు (7.72).—

క. ఏకైకపదమ్మనకుకా, నాకాకశ్యబ్దమునకు నచ్చులువడిగాఁ
గాకోకారంబులు నికఁ, గైకొనఁజను పృథ్విస్థల కవు లొడబడుటకా 147

మఱిన్ని, నన్నయభట్లు లక్షణసారంబున.—

గీ. కృతులలో శబ్దకాస్త్రజ్ఞమతముచేరి, పృథ్వియొందును రూఢిగా నెసఁగియుండె
నట్టియొడఁ బ్రకృతివికృతుల ననుసరించి, యుభయమును జెల్లు పల్లకు శుభచరిత్ర.

తా. ఏకైక, నాకాక, రనైక, అక్షిహిణి మొదలయినశబ్దములయందలి అచ్చులకు హల్లులకు రెంటికి యతిచెల్లననుట.

*ఈపద్యము పెదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు సంప్రదించిన కావ్యాలంకారచూడామణిప్రతిలో కొంచెము భిన్నముగా ఉన్నది

లక్ష్యములు:—

గీ. అనఘ! యానందరంగ లోకైకమిత్ర, యెలమి నీనూక్తి యమృతరసైక మయ్యె
నిండుని హసించునట్టి భోగైకపటిమ, నొనరు నినుఁ బొగడుదురు దివౌకులెల్ల.

అధర్వణచ్చందమున:—

గీ. హరియె పరమాత్ముఁడును ద్రిలోకైకనాథుఁ, డిందిరాదేవి సకలలోకైకజనని
యుష్ణకరనూనుఁ డయ్యెనతైహణీశుఁ, డట్లశల్యుఁడు నాథుఁ డతైహిణులకు. 150

విష్ణుపురాణమున:—

క. ఉర్వీశతిలక నాపే, రూర్వశి నొకపనికిఁగా దివౌకులమహిమల్
సర్వంబు విడిచి వచ్చితి, సుర్వర నొకకొంతకాల ముండెడుకొఱకున్. 151

భారతము, విరాటపర్వమున.—

ఉ. ఆకమలాక్షిరూపమహిమాతిశయంబు మనోహరంబు భో
గైకపరాయణుల్ పురుషు లంగజుఁ డప్రతీకారచేష్టిత
స్వీకృతలోకుఁ డట్లగుటఁ జేటు పురమునవారి కెఘైయిన్
రా కెటులుండు నిట్టియపరాధపుఁబొత్తు మనంగ వచ్చునే? 152

భాస్కరరామాయణము, యుద్ధకాండమున.—

కా. నీకంతార్పితకాలపాశము శిరోనిర్ఘాతపాతంబు లం
కాకస్పంచయకాశరాత్రి గళబద్ధోదగ్రకాలాహిక
న్యాకారాగతమృత్యు వాజనకకన్యక వేగ యెప్పించి లో
కైకత్రాణుని రామునిం గనుము నీకీ బుద్ధిగాకుండినన్. 153

*విజయవిలాసమున.—

క.ర, సైకము నెఘైగము దీనిమృదుమధురోక్తుల్. 154
చ. ఇట్లు అనేక ప్రబంధాలలో ఉన్నది గనుక తెలియ దగినది. 155

నక్షో సమానయతి.

ఉత్తమగండచ్చందంబున.—

క. నసమాసనక్షో సమాసమా, అసమముగ నచ్చుహల్లులన్ యతితగుఁ దా
పసమాససక్రితమానస, రసజలవిహరణవిలోల రాజమరాళా! 156

* వ్రాత ప్రతులలో సుభద్రాపరిణయ మని ఉన్నది. విజయవిలాసమునకు అది
రెండవ పేరు.

తా. అనుపమ, అనంత, అనేక, అనన్యయ, అనవద్య మొదలైన ననుమాన నభోసమాసశబ్దములయందలియచ్చులకును యతి చెల్లుననుట.

గీ. ఇలఁ గుటుంబప్రతిష్ఠ లనేకములు ననంతగుణనిధి యైనయానందరంగఁ

డమరఁ గావించి కాంచె ననంతకీర్తి, నూత్నమా యెన్న నతనియనుపమమహిమ.

భారతము, ఆదిపర్వమున:—

ఉ. ఆశ్రితపోషణంబున ననంతవిలాసమునకా నీషివిమ

ద్యాశ్రమతత్త్వవిత్తమున...

158

భారతము, కర్ణ పర్వమున:—

ఉ. మొగ్గుడు వాహనంబులును మోములు ద్రిప్పక పాటుదంతులుకా

నెగ్గితొలంగు నైనుకు లనేకులు...

159

వ. అని మఱిన్ని బహుప్రబంధములయందు చెప్పియున్నది గనుక జాడ తెలుసుకోగలది.

భిన్నయతి.

ఆనంతచ్ఛందమున (1. 123).—

గీ. అట ఇకారాంతపదముమీఁదటిదికార, మది యనంగ నవ్యలిఖిన్నయతికిఁ జెల్లు

దివిజవిభవంబు శౌరిచేతిది యనంగ, నసురనాశంబు హరిచేతి యది యనంగ. 161

*మఱిన్ని, పెద్దిరాజు అలంకారంబున.—

క. అంచితతిలకము శౌరి ధరించె ననంగ జగణమధ్యరేఖవీరతి యా

నంచితతిలకము హరి ధరియించె ననంగ భిన్నవీరతి నిత్యము వచ్చుకా.

162

తా. ధరించె-ధరియించె, వరించె-వరియించె, భరించె-భరియించె, అను నీ మొదలైన శబ్దములున్న; చేతిది-చేతియది, వానిది-వానియది, ఊరిది-ఊరియది, అను నీ మొదలయిన శబ్దములున్న మధ్యాక్షరవిరళములగును గనుక అచ్చుకు హల్లుకు యతిచెల్లు ననుట.

క. ఆనందరంగస్యపతి యహీనధరాభారముకా భరించుటచే ని

హ్లానపతినికా సారెక, హీనప్రముఖు లానర న్ను తింతురు ప్రేమకా

163

అధర్వణచ్ఛందమున.—

క. ...ముంచుకొనుతాటజడికి భరించెద గోవర్ధనాద్రి యెలచే గృహా.

164

రాజశేఖరచరిత్రమున.—

ఉ. చొచ్చిన బోకు పోకు మనుచు న్నృపకేసరి తేరు డిగ్గి ని

వెచ్చటి కేగినకా విడుతునే పటుబాణపరంపరాహతికా

*ఇది ఆనంతచ్ఛందములో ఆనంతుఁడు చెప్పినపద్యముగా ఉన్నది. (చూ1-122).

1 ముద్రించు.

బచ్చడి నేయువాడ నని ఫాలనటస్థుక్కుటికరాశుఁ డై
యిచ్చ నొకింతయేనియుఁ జలింపక తద్బిలవీధిఁ దూఱుగఁ

165

హరికఠాసారమున.—

క. తెంపరియై మది యింత చ,లింపక ననిలోనఁ దెగియె నెవ్వఁ డతఁడు నై
లింపసభనుండు ననుడుఁ బ,దంపడి యార్జులు పచింపఁ దా ని ట్లనియెన్.

166

భారతము, అరణ్యకాండమున.—

క. వంచనయు మాయయుమదిఁ గు,టించి పరాక్రాంతి నయ్యుమేకా స్త్రమునన్
గొంచక నంతకుపురి కే,గించితి పోలోమకాలకేయాసురులన్.

167

వ. అని యిట్లు బహుప్ర బంధములయందు నున్నది గనుక జూడఁ తెలియగలదు.

168

నిత్యసమాసయతి.

అనంతనిచ్చందమున (1. 103).—

గీ. ఏని యనుపదముతో నాదిపదమూది, సంది నిత్యయతులు జరుగు రెంట
నెట్టిక్రూరకర్తుఁ డేని సద్గతిఁ జెందు, నిన్ను నాత్మఁ దలఁచెనేని కృష్ణ.

169

మఱిన్ని, ఉత్తమగండచ్చందమున.—

క. చను నాపోశన వాతా,యనము లలరసాయనము పరాయణనారా

యణ శుద్ధాంతైకాంతము, లనునిత్యసమాసములకు యతు లిరు తెఱగుల్.

170

తా. “ఏని” యను తెనుఁగుపదము నిత్యసమాసపద మైనపుడు ‘కనెనేని, విసె
నేని, ఎవ్వఁడేని’ యని బహువిధములుగా విస్తరిల్లినది కావున వానియందచ్చుకు
హల్లుకు రెంటికి యతిచెల్లును. మఱియు సంస్కృతమున ఆపోశన వాతాయన రసా
యన పరాయణ నారాయణ శుద్ధాంతైకాంతాది నిత్యసమాసశబ్దముల నచ్చునకు హల్లు
నకుఁ గూడ చెల్లు ననుట.

క. అనందరంగరాయమ,హినాయకచంద్రుఁ డెన్నఁడేని దురాశల్

దా నొడువఁడు సుకవుల కనె, నేనియు నాత్మణమె యొసఁగు నెమ్మది తనియన్.

మఱిన్ని, నంది సింగన వామనపురాణమున.—

గీ. సరసచిత్రాన్న ములును రసాయనములు,భక్ష్యములు నూరుఁబిండ్లును బాలుజున్ను...

బ్రహ్మాండపురాణమున.—

గీ. అంబుధిశయన నారాయణ విగ్రహ యంబుజనాభ వేదాంతవేద్య...

173

మనుచరిత్రమున —

ఉ. ఇంతలు యే

కాంతమునందు సున్నజవరాండ్ర నెపంబిడి పల్కరించు...

174

నంది సింగన వామనపురాణమున. —

క. కాంతాలలామ నీ కే, కాంతంబునఁ బల్కరింతుఁ గల్గినకార్యం

బంతయు ముదమలరంగ విను, మంతట నీమదికిఁ చెలివిడై యుండు సుమీ! 175

వరాహ(వామన)పురాణమున. —

గీ. ...త త్తరమున నాపోశన మెత్తఁబోయి, భూసురుం డెత్తె నుత్తరాపోశనంబు.

భారతము, ఆదిపర్వమున. —

గీ. కామభోగములకు నేకాంతగృహము, పాలుపుమీఱిన ధర్మార్థములకు నిదియె

యాస్పదంబును పర్వత యానిరుద్ధ, లయినజనుల నెంతయు నొప్పు నప్పురంబు.

వ. అని మఱిన్ని అనేకప్ర బంధముల సున్నదిగనుక జాడతెలియునది.

178

దేశ్యయతి.

కావ్యాలంకారచూడామణి (7. 39). —

చ. కఱకరి కల్గడంబు కడుఁ గట్టిడి తెఱ్ఱెర యోలమాస గ్ర

చ్చుట యెసలారజుఁ బెఱుపలారడి వీటిఁడి రజ్జలొడు క్రి

క్కిటియుట నాఁ దెనుంగునకు నీయుభయంబు యతిప్ర కాశమై

మొలయుఁ గవిప్రయోగముల మేర లెఱింగి రచింపనేర్చినకా.

179

మఱియు నధర్వణాచ్చందంబున. —

గీ. దేశ్యతెలుఁగులందుఁ చెలియ నొక్కొకవోట, హల్లులొన నచ్చు లఱంగియుండు

నట్టివోట రెండు నమరు వళ్లకుఁ జెప్ప, నాదిసుకవివరులయనుమతమున. 180

తా. తెఱ్ఱెర, ఓలమాస, క్రచ్చుట, అఱిడి, వీటిఁడి, క్రిక్కిఱిసె అనునీ మొద

లుగాఁగల దేశ్యతెనుగుశబ్దములయందు హల్లులలో నచ్చులైన స్వరము లిమిడియుం

డుటచేత అచ్చుకు హల్లుకు ఆయత్తరమునే యతిగా జెప్పనగు ననుట.

క. దొరలదొర యనఁగ విని గ్రచ్చుట విజయానందరంగ హంపీరునియ

బ్బరపునగరవాకిటఁ గ్రిక్కిఱిసి కవుల్ కాచినా రహీనప్రాధికా.

181

భారతము, ఆనుశాసనీకపర్వమున. —

క. అతిథి నిను వచ్చి వేడిన, మఱి గింకిరి వడక యోలమాసగొనక స, మృతితో... 182

1 ప్రజ్ఞదంబు. 2 రులులులులలాడెడి.

ముక్కుతిమ్మన వాణివిలాసమున.—

క. తెఱవా తరువాతను గ్ర, చ్చట నీ నాయకుడు వశ్యుడగు నెట్లంటే
మఱువక విను కలఁగాంచిన, తెఱఁగెల్ల నటంచుఁ దేటతెల్లమిగాఁగెన్. 188

భారతము, విరాటవర్షమున.—

క. మఱిముఱి చీకటియప్పడు, నఱిముఱి సుభటులు గడంగి యనిసేయంగా
మెఱసి తమ మెల్లవోఁ గ్రీ, క్కిటిసిన మఱి పాఱి నిలిచి రింతను నంతన్. 184

ప. అని మఱిన్ని అనేక ప్రబంధములయం దున్నది గనుక తెలుసుకొగలది. 185

మకారయతి.

*గోకర్ణ చ్చందంబున.—

గీ. యరలవశసహర్షము లాదిబిందు, యుతము లై మవర్ణవిరామయుక్తి నలరు
మారుతాత్మజుఁ డరిదినంఁమమి యనంగ, మదనజనకుడు దీతిజసంహరుఁ డనంగ.

మఱిన్ని, గావ్యచింతామణియందు.—

క. సున్న యనంగ మకారము, పన్నుగ శషసహలమీదఁ బ్రభవించిన యా
సున్న మకారంబునకున్, గొన్నిట మవడియని చెప్పకొందురు నుకవుల్. 187

తా. యరలవశసహలకు దాపలసున్నలు కలిగి మకారమునకు యతిగాఁ జెప్పవచ్చును. ఎటువలెనంటే సంయమి, సంరావము, సంవాసము, సంశయము, సంసారము, సంహరణము ఇవి మొదలయినశబ్దములయందలి దాఁపలసున్నగలయక్షరములు మకారముతో యతిచెప్పవచ్చును.

గీ. మహితభక్తవత్సలత సంయమాలఁ బ్రోచు, మాధవునివలె విగతసంశయతత్త్వముల
మనువుచు నరాతిదంతినింహమయి మించె, మహిమరంగేందుఁడర్థసంసక్తిగొనక.

అదిమకవి భీమన చాటుధార.—

చ. గరళపుముద్దలోహ మవగాఢమహాశనికొట్టు సమైటల్
హరునిబలాగ్నికొల్పి యురగాధిపుత్రుల పట్టుఁగార్లు ది
క్కురటికింబు దాయి లయకారుఁడు కప్పురి వైదిపీరసం
హరణరణాభిరామఁ డగు మైలముభీమనఖిడసృష్టికిన్. 189

*ఈపద్యము అనంతచ్ఛందములో అనంతుడు చెప్పినట్లున్నది. (చూ. 1-117)
అప్పకవీయములో అనంతునిఛందమునందు అని ఉన్నది (చూ. 3-77). సులక్షణ
పారములో పెద్దిరాట్ఛందమున అని ఉన్నది.

బ్రహ్మాండపురాణమున. —

క. ఓ సంయుమిశేఖర ! సం,వాసమ్మనకు భవదాశ్రమము లెస్స యనం
గా నెలవి నగవు చెచ్చుక, యాసురవల్లభుని జూచి యతఁ డిట్లనియెన్. 190

నాచనసోముని హరివిలాసమున. —

క. జయమగుటకు నీమది సంశయ మేటికి వినుమనుచు సమంచితకరుణా
లయుఁడగుమునీం ద్రుఁడెంతయుఁ, బ్రియమగుమంత్రంబుచెప్పె నృపతికినెలమిన్.
ప. అని తరుచుగాఁ బ్రబంధములతో వ్రాసి ఉన్నది గనుక జాడ తెలుసుకొగలది. 192
వికల్పముతి

అనంతచ్ఛందమున. —

గీ. నలివెఁగకారహ లిత్తరానునానికొల్మఁ, గదిసి తత్త్వంచమముగా వికల్పవిరతి
గలుగుఁజక్రివల్లపీసుదృష్టాభుడనఁగఁ, గమలనే త్రుండునకలదిజు హితుడనఁగ.
కవిరాక్షసచ్ఛందమున. —

గీ. హయతవర్గ హల్లువికల్పయతికిఁ జెల్లు, దేవకీనందనుఁడు జగద్గురుఁ డనంగ
హరికుమారాగ్రజుండు వాగ్ధరుఁ డనంగ, నవనిఁ దాల్చినయవి కకుబ్ధున్లు అనఁగ.
తా. వాక్చబ్దము, కకుబ్ధబ్దము, దిక్చబ్దము, దృక్చబ్దము, జగచ్ఛబ్దము యీ
మొదలైనశబ్దములు సమాససంధిచేత వికల్పము లగును. గనుక వాటికి యతి చెప్పితే
వికల్పయతి అనిపేరు.

గీ. అవని భవదీయవిక్రమోద్ధతికి వెఱచి, దెసలకును బాటె విద్విషున్నికర మెల్లఁ
గడఁక నీవిక్రమం బవాప్తనన గోచరంబుగా మన్న దానందరంగనృపతి. 195

నాచన సోముని ఉత్తరహరివంశమున. —

ప. ఓకనాఁ డిందుధరుండుఁ బార్వతియు లీలోద్యానకేళీసరి
న్నికటానేకవిహారదేశముల చైతేయేంద్రకన్యాప్సరో
నికురుంబంబులు,.... 196

బేతాళపంచవింశతీయందు. —

కా. చోరాగ్రాహ్యగజాంకుశంబు నలిపిశుంభన్త దేభింబు ది
క్షాన్తహక్తికదర్పణంబు రజనీకాంతామనోహరి పి
స్తారాంభోధితరంగకారి గిరిజా ప్రాణేశభాస్వజ్జటా
శ్రీరమ్యాభరణంబు చంద్రుఁ డుదయించెన్ సుప్రభాభాసి యై. 197

మనుచరిత్ర, వంశావళియందు. —

సీ. అరివీరభటమహాద్ధతి నర్థిగంపింప దురమునఁ గదిసి తద్దోహుఁ దునిమి... 198

బ్రహ్మాండపురాణమున.—

మ. అవసీనాథ! తదాహవాంతరమునం దస్తత్కారాకృష్టకా

ర్ణవినిర్మితనికాతసాయకశతాగ్రచ్ఛిన్నమై...

199

వ. అని యిట్లు పెక్కుప్రబంధముల నున్నదిగనుకఁ దెలియవది.

200

బిందుయతి.

కావ్యాలంకారచూడామణియందు.—

గీ. టతపవర్గాక్షరములకు దాపలించి, యొనరనూడిన బిందువు లుండెనేని

వరుస నణములు యతులగు వానికెల్ల, నవనిఁ గొందలు సుకపులయనుమతమున.

తా. టతడధ తధదగ పభుబధ యీపండ్రెండక్షరములకు దాపల నున్నలుండే
ణకారనకారమకారములకు వరుసగా యతులు చెల్లును. ఇదిగాక యేయక్షరము వలప
లగిలుకతో గూడియున్నదో ఆయక్షరములన్నీ నకారణకారములకు యతి చెల్లును.

లక్ష్మీము.—

గీ. మహిఁ గు బేరునివంటిసంపదలఁ బొదలి, నిఖలదిక్కులఁ గీర్తిచంద్రిక లవార

ణసీతీ వెలుంగ సుకవితండములఁ బ్రోచి, తొర యానందరంగధరాధివాధ. 202

మనుచరిత్రమున.—

శా. శీలంబుక గులముక...

...

...

సాలగ్రామముమున్నుగాఁ గొనఁడు మాన్యక్షేత్రముల్ పెక్కుచం

దాలం బండు నొకప్పుడుం దలుంగ దింటం బాడియుం బంటయుక.

203

విజయవీలాసమున.—

శా. చెండ్లాగుబృలు యీజన్మనిక

బెండ్లాడంగలవాడు చేసినది సుమ్మి భాగ్య మాహింపఁగాక.

204

మనుచరిత్రమున —

మ. అకలంకపథ... ... మంచుకొం

డను రాఁజెల్ల నె బుద్ధిజాడ్యజనితో న్నాడు ల్లిదా శ్రోత్రీయుల్.

205

రుక్మాంగదచరిత్రమున.—

మ. ధరఁ బాలించె బురూరపుక సగరునిక వ్రైశంకునిక హైహయక

బురుకుత్సుక నరు నంబరీషు శశిబిందుక రంతి నంగుక మరు

త్తు రఘూత్తంసు భగీరథుక బృథు సుహౌతుక నాహుషుక భార్గవుక

ధీరతత్సాధిపునిక దిలీపు గయు మాంధాతక శిబిం బోలుచుక.

206

కళాపూర్ణోదయమున.—

ఉ. కావునఁ జంద్రుఁ గింద్రుఁ జిలుకక గిలుకక చికముక గికంబునుం

గావు మటంచు వేడకుడు నాబ్రదు జీరపుజాతికిఁ బ్రియం

బే వివరింప మీకుఁ బలెఁ బెంచినజాతికి ముద్దుగాక పె

బావుదబిల్లికిఁ గలుగునా మొకమోట మొకింత చిల్కపైకె.

207

మల్లన కూర్మపురాణము; మలయమారుతమున.—

క. తలరాకుఁబోడినిడుక, నెలఁతులఁ గర్ణాగ్ర పాశి నీలాంబురుహం

బలరె నది యెట్టలన దృక్కుల కిది తులగామిఁ జేరి కొలుచువిధమునక.

208

భారతము; అశ్వమేధపర్వమున(1).—

చ. అనుమతి యింక వేతె పడయక గత మెయ్యది కారవేంద్ర నక

బనువుము వాజిమేధకరణంబున కెయ్యది సేయువాడె నీయసుజాలు...

209

వ. అని యున్నది గనుక నీవాడెఁ దెలిసి యతులు చెప్పవచ్చును.

210

ప్రాదియతి.

*కవిరాక్షసచ్ఛందమున.—

గీ. పా్రిదినిత్యసమాసశబ్దములుగాక, పెంపదంబులపై యచ్చు బెరసినప్పు

డన్నియును స్వరయతులగుసాంబళివుడు, శ్రీ శుడమరాన్వయాద్ధిపూర్ణేందుడనఁగ.

తా. సాష్టాంగము, సాహంకారము, సాంబళివుడు, సాంగోపాంగము, సా
టోపము యివి మొదలైనవానియందు అదృక్షరహితులతో అచ్చుకూడి ఉన్నందున
హల్లనకైనను, అచ్చునకైనను యతియఁడ జెప్పితే పా్రిదియతియగును గనుక రెంటికి
లక్ష్యము.

గీ. అమలభక్తితోడ సాష్టాంగముగఁ బూని, సాంబమూర్తి దివ్యచరణములకు

దాసులెల్ల మ్రొక్కుదారి మ్రొక్కిరి నీకుఁ, బ్రబల లై వరిపులు రంగవృషతి! 212

మఱియు, కేతన-కాదంబరియందు.—

గీ. జనవరేణ్యుఁ గాంచి సాష్టాంగ మెఱచిన, నావిభుండు వాని లేవనెత్తి

కాగిలించి వానిఁ గనుఁగొని కేయూర, కాభిధాన మొసఁగెఁ గౌతుకమున. 213

నాచనసోముని హరివిలాసమున.—

క. శంబరవైరివిభంజన, సాంబళివా యంధక ప్రకాశక గజచ

ర్రాంబరధర యని నీదుపదంబులు పూజించువాడు ధన్యుడునుమీ!

214

* ప్రతులలో ఇట్లేఉన్నది గాని ఈపద్యము ఆనంతచ్ఛందములో ఆనంతుడు
చెప్పినట్లున్నది (చూ. 1=92). 1 కడుముదమున.

కాశీఖండమున.—

క. అంగీకరించు మనుజుఁడు, సాంగోపాంగాధ్వరక్రియాఫలము వియ
ద్ధంగాపులినంబున శివ,లింగార్చన మాచరింప లెస్సగ శాఁ! 215

మనుచరిత్రమున.—

కా. సాహంకారత శంకరుం డటిగి నేత్రాన్నిం బయిం బంచినక
స్వాహాకాముకుఁ డాట... 216

అధర్వణాచార్యులు.—

గీ. ఆనవరతమును బూజించి సాంబశివునిఁ
దలఁపఁ దలఁపులు ఫలియించుఁ గలుష. మణఁగు.... 217

వ. అని యనేకప్రబంధములయందుఁ జాలా చెప్పియున్నది గనుక నూచనవ్రాసినాను.

ఆదేశయతి.—

కవిరాక్షసద్బంధంబున.—

గీ. ద్వీప నా కాంతరీప ప్రతీపశబ్దములకు నచ్చుహల్లులకు యతులు చెలంగు
నితఁడు పటుశక్తి జాంబవద్వీప మేలి, నాకవాసులచే నుతు లందె ననఁగ. 219

తా. ద్వీప నాక అంతరీప ప్రతీప ఈశబ్దముల హల్లులలో అచ్చు లిమిడి
యుండుటచేత రెంటికిని యతులు చెల్లును.

లక్ష్యము.—

గీ. ఎలమి సత్కీర్తి జాంబవద్వీపమునకు, భర్త యగుపాదుషాచేతఁ బ్రణుతులంది
నాకపతివైభవముఁ బూని యమరి తార, రసికమందార! యానందరంగధీర! 220

మఱిన్ని, పెద్దిరాజు అలంకారమున (7-65).—

ఉ. ద్వీపులఁ ద్రుంచు విశ్వజగతీపతి యుత్తమశక్తి జాంబవ
ద్వీపమునందు గోవులకు నిమ్మగఁ జేయుటచేఁ బ్రసన్నయై
గోపతిభేను వర్విభునకుఁ దనవైభవ మిచ్చెఁగాక యే
భూపతు లీవదాన్యగుణబుద్ధిఁ బ్రసిద్ధిపఱించి రుర్వరక. 221

మఱిన్ని, అందే.—

క. నీకరవాలముపాలై, నాకంబున కేగి రాజి నారాయణ యా
భూకాంతు లెట్టి చనవో, నాకవిటోత్తములఁ దూల నడుతురులీలక. 222

భాస్కర రామాయణమున. —

క. నాకులజుఁ డైనరాముఁడు, శ్రీకంఠునివిల్లు విజీచి సీతను బ్రేమకా
గ్రహింప రే పని చెప్పగ, నాకమునకు నయగువిధమునకా రవి గ్రుంకెకా. 223

రంగ నాథ రామాయణమున. —

ద్వి. నాకీశ మొదలకున్నాడఁ బల్కితివి. 224

వ. అని చాలాదిక్కుల నుదాహరణములున్నవి గనుక నూచన తెలుసుకోగలది. 225

ప్రభునామాఖండయతి.

ఆనంతచ్ఛందంబున (1-120). —

గీ. ఒరుల నన్ను మునుచోట నుండబడక, ద్వివిధమగుప్రభునామాంతవిరమణంబు
మహి నయోధ్యకు రాజు రామన యనంగ, నతనిపట్టపుడేవి సీతను యనంగ. 226

మఱిన్ని, నీలకంఠచ్ఛందంబున. —

క. తెనుఁగున నామాంతరములఁ, గనుపట్టెడి స్వరముఁ జెప్పఁగాఁ దగుహల్లుకా
జనువల్లకు రంగన సింగన యనఁగక వరుసతో నుదాహరణంబుల్. 227

తా. రామన, రామయ, సీతక, సీతను అని యొకరిపేరితోకూడి తేలికగా బలు
కఁబడినశబ్దముల యచ్చులకు హల్లులకు యతి చెల్లును.

లక్ష్యము. —

గీ. ఆననిలా నలమేలుమంగమకు సాటి, యాదిలక్షి యానందరంగనకు సాటి
విష్ణు వటుగాన నోములు వేయు నోచి, మహిమ నాతనిఁ గన్నలక్ష్యమచెక్షి. 228

కాశీఖండమున. —

మ. అనవేమాధిపురాజ్యభారభరణవ్యాపారదక్షుండుఁ బె
ద్దనమంత్రిశుఁడు మామిడన్న సుతుఁడేతన్నా తుఁడే చూడఁగక. 229

ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ హరివంశమున. —

చ. నగినగియేనియుకా విను జనార్దన యెన్నఁడు బొంతు వల్క ము
త్యగజితవిక్ర మోరుబలధైర్యసమ గ్రుల మల్లుగాక కా
లగతిఁ దొలంగఁద్రోవఁగఁ దలం బగునే యగుగాక నిమ మె
చ్చుగ నిచె పాణ మిచ్చెదము ముక్కము చావున కాత్త నేమియుకా. 230

వ. అని యనేక ప్రబంధములయం దున్నది. 231

ఘంఠోయతి.

నన్నయభట్టలక్షణసారమున. —

గీ. అచ్చు హల్లును లాపశబ్దాదివర్ణములకుఁ జెప్పిన ఘంఠోయతు లనఁగఁ దనర
నంబురుహగహిని మధురాలాప యనఁగ, లక్షి వాగ్జితకోకిలాలాప యనఁగ. 232

తా. అలాపశబ్దమధ్యవర్ణ మగులకారమునందు స్వరముమాడా గలనియుండుట చేత అలకారము యతివచ్చుతావున అచ్చుకు హల్లుకు యతి చెల్లును.

లక్ష్యము.—

క. శ్రీపరిధవిల్ల సత్యా,లాపవిలాసి యగుకృష్ణ నటువలె రంగ

క్షాపతి శ్రీకరసత్యా,లాపవిలాసమునఁ బ్రజల లాలన సేయుకా.

288

పింగళి సూరన గిరిజాకల్యాణమును.—

క. తోపాటోపంబున ధర,ణీపాలకచంద్రముఁడు మునిశిఖామణులకా

ద్రోపించిన వారు దురా,లాపము లాడుచును బోయి రాసమయమునకా.

284

ఆముక్తమాల్యదయందు.—

ఉ. గోపురకందరాళికడకుకా శశిపుష్కరిణీకణార్ద్రసం

తాపహరానిలంబులు పతాకరణన ణికింకిణీకలా

లాపములకా సుఖంబడుగనాటిట బొచ్చి యకాండగామానా

చాపలకృత్తురుద్గణముఁ జండుఁడు దోలెనులోనివాటికా.

285

ప్రబంధరాజమున.—

సీ. రమ్యతరాదినారాయణవిగ్రహహరివై ణికకలాలాపహృదయ....

286

నాచన సోముని హరివంశమున.—

గీ. అగ్రజన్త నాతోన్ముదాలాప మిప్పు, డాడినందుకు ఫలము జిహ్వించలంబుఁ

గత్తరించెద నీమూరకత్తిచేత, ననుచు డగ్గర జేరిన యసురఁ జూచి.

287

వ. అని యచ్చులైనస్వరముల కుండఁజెప్పినది కాన హల్లుకు నిస్సంశయ మని తెలి

యఁగలది.

288

శకంధుయతి.

కవిలోకసంజీవనియందు.—

గీ. స్వాంత వేదండ మార్తాండ శబ్దములకు

యతుల సుఖయంబు నగు బుధస్వాంతమునకు

నతిసుఖావహుఁ డెపుడు వేదండవరదుఁ

డనఁగ హరి చైత్యమిరమాార్తాండుఁ డనఁగ.

289

తా. “క్షుబ్ధ స్వాంతధ్వాంత” అనేనూత్రాన నిపాతయైనప్పటికిన్ని లింగాభిప్రాయమున భిన్నముగా వ్యాఖ్యానము చేసినందువల్లమన్న, పూర్వమహాకవి ప్రయోగ సరణిచేతమన్న శకంధు, కర్కంధు, కులటా, నీమంథ, మనీషా, హలీషా, లాంగలిషా, పతంజలి, సారంగ శబ్దములకు నచ్చు హల్లు ఈరెండుయతులు చెల్లును.

1 ప్రబంధరాజవిజయ వేంకటేశ్వరవిలాసము.

లక్ష్యము.—

గీ. అనఘ! యానందరంగ! మార్తాండతేజ', యమర సింహార్యమునకు వేదండజైరి
స్వాంతమున భీతిఁ జెంది మహాగుహాంత్రమున దాఁగెను మిగులఁ జిత్రంబుగాను,

భారతము, ఆదిపర్వమున.—

మత్త. దండితాపితవీర నూరినిదాన దానవిసోద లో
దండపార్థ పరాక్రమప్రియ ధామదిక్పరిపూరితా
ఖండపాండుయశోనిధి పరగండభైరవ వైరివే
దండతుండవిదారిభూరతరాసి భాసినిజాంగుళా'. 241

భారతము, భీష్మపర్వమున.—

ఉ. పాండునృపాలనందనుల పావని మున్నుగ నేచి యపు భీ
ష్టుండు కడంకమై నడుచుచోటికిఁ జక్కటిగాఁగఁ ద్రోచి యొం
డొండఁ గడంగి నేన తమయుబ్బున కుబ్బుగ నన్యనైన్యవే
దండముఖాంగముల్ దృణవితానముగాఁ గొని నిర్వికారులై. 242

భారతము, విరాటపర్వమున.—

ఉ. స్వాంతము బాహుగర్వఘనసంతమసాంధముగాఁగ శంక యా, వంతయు లేక...

శృంగారనైషధమున.—

గీ. ఆధికలోపకషాయితస్వాంతుఁడైన, నరపతికి విన్నవించకు నాయనస్థ... 244

భారతము, ద్రోణపర్వమున.—

మ. ధరణీచక్రము దిగిరం దిగిగె మార్తాండుండు కుంతీభవ
త్కిరణుండయ్యె దికావితానమునడంకె... 245

సారంగధరచరిత్రమున.—

ఉ....సా,రంగధరా యనక గువలయప్రమదం బగు... 246

బహుళాశ్వచరిత్రమున.—

ఉ. ఇందతి మించి పల్కెడు మసివె... 247

వ. అని యారీతి వారువారు మహాకవులు చెప్పిరి గనుక లెస్సగాఁ జెలియగలది. 248

సరియు క్తయితి.

భీమనచ్చందమున (సంజ్ఞ. 71).—

క. వెలియఁగ సంయుక్తాక్షరములలో నెద్దాని నైన మునుకొని వడిగా
నిలుపఁగ నగు బాదముల, నలఘుపరాక్రముడ లేచనా! వినయనిధి! 249

తా. అక్షరానికి సావత్తు, సావత్తు, మావత్తు, వలపలగిలుక, క్రారవడి యివి మొదలైనవర్ణము లేవి కూడియుండినా అజాతియక్షరములకు కూడా యతులు చెప్పవచ్చును.

లక్ష్యము.—

గీ. ప్రకటమతి విజయానందరంగవృత్తి,క్షణములోఁ దృణమును మేరుసముచేయు
క్షణములో మేరువుఁ దృణముఁగాఁ జేయుఁ, దనసుచూపులనిదిచిత్రంబుగాదె.

ఆముక్తమాల్యదయందు.—

గీ. ఆతఁ డెఘుమర్షణస్నాన ముత్తురుద్ధృతి,దాంబువుల నాడి మాధ్యాహ్నికంబు దీర్చి
స్నాతయు నలంకృతయు నాతనయను దోడి,కొనుచు వైష్ణవపరిపత్తు కొలువ నరిగి.

భీమన నృసింహపురాణమున.—

క. మానవసాధుఁడు గంగా,స్నానానంతరము సకలదానములు మహా

దీను లగువిక్రమోటికి, నేనాదయతోడ నిచ్చి శివు నేవించెన్.

252

వ. దీనినే కొందఱు తక్కారయతి యందురు. కడమ సంయుక్తముతులు నిట్లే యని యెఱుంగునది.

253

విభాగయతి.

*కవిరాక్షనచ్చందమున.—

గీ. సంఖ్యకును బరిణామసంజ్ఞకుఁ దనర్చు

శబ్దములపై విభాగోక్తిసంఘటింపు

నప్పుడు యతులు రెండేనియగు నుపేంద్రుఁ

డిచ్చుచుం డర్థమును మోపెడేని యనఁగ.

254

తా. రెండవది, మూడవది, నాలవది యనిపలుకఁబడు సంఖ్యాపరమైనశబ్దము లకున్న గంపెడేని, మోపెడేని, చేరెడేని, పట్టెడేని యనిపలుకఁబడు ప్రమాణ పరమైనశబ్దములకును అచ్చుహల్లులకురెంటికిని యతి చెల్లెను.

లక్ష్యము.—

గీ. అతులవైభవపటిమ రెండవనురేంద్రుఁ, డీతఁడే యనఁ దగి పెట్టెడేనిసాము

లింపుతో నధులకు మోపెడేనివలువ, లిచ్చునానందరంగేంద్రు నెన్నవశమె?

భారతమున.—

గీ. ఆయంబునందు నాలవభాగమొండె మూడవభాగమొండె దదర్థమొండె...

*ఈపద్యము అనంతచ్చందములో అనంతుఁడు చెప్పిన ట్లున్నది. (1-121).

మనుచరిత్రమున.—

మ. గవిలో... రెండుకాండంబున నార్తియుక గినుక దాయక వచ్చి కాక్షేయక
ప్రవిభిన్నం బయి యోలిఁ గూలెఁ బవిధారాక్షీర్ణకై లాకృతిక. 257

కాశీఖండమున.—

మ. ... రెండుకైలాసముఁబోలె నున్నయది బ్రహ్మాండంబుతో రాయుచుక. 258

*అనంతచ్ఛందమున.—

గీ. కృష్ణుఁడీచ్చె నాలుగేసికోకలు కూర్చి, యింతులకును నాలుగేసిమణులు
తీవితోడ దోసెఁ డేసిరూకల కడు, నింపెనంగ గంపెఁ డేసిసాము. 259

వ. అని వున్నది గనుక నూచన తెలియ వ్రాసినాను. 260

చక్కటియతి.

నన్నయభట్టు లక్షణసారంబున.—

గీ. పుపుబుభులకు ముకారంబు పూర్వమునను

గాని పైగాని చెప్పఁ జక్కటియతియగు

ముప్పిఁ గొని కృష్ణుఁ డురమునఁ బొడిచె ననంగ

బుధుల వినుతులఁ దగె వ్యాసముని యనంగ. 261

తా. పు, పు, బు, భు యీనాలుగక్షరములు ముందుగావున్నా పెనుకను
న్నా యతిచెల్లును.

లక్ష్యము.—

గీ. మొనసి యానందరంగభూభుజానికీర్తి, భువనముల నాక్రమించిన మరహరుండుఁ
బురహరుండును దమగీము లరయలేక, నధివసించిరి యతనిచిత్తాబ్జమునను. 262

భాస్కరరామాయణమున.—

మ. అనుచుక జేరఁగ వచ్చి లక్ష్యుఁ డృఢాయాసంబు నీకేల వే

చను మెచ్చోటికి నైన నీతరమె దోస్సారంబునక బోరఁగా

నను మున్నీవు నెఱుంగు దారయఁగ నానాగాస్త్రపాశంబు లే

పున బంధించినవన్నియుక మఱచితే మోహంబునం గల్గునే. 263

శ్రీరంగమహాత్మ్యమున.—

క. అనుటయు నాగంధర్వుఁడు, మునివర! శ్రీకృష్ణుఁ డభిలభూతావళియం

దును బాయకుండు నేనియుఁ, గనరామి యదేమి యనినఁ గాశ్యపుఁ డనియొక.

*ఈపద్యము అనంతచ్ఛందమున లేదు. అప్పకవీయములో కావ్యచింతామణి
యందు అని ఉన్నది (చూ. 8-230).

హరిశ్చంద్ర ద్విపద:—

భూతేశుఁ డప్పుడు ముప్పిని బాడిచె.

265

వ. అని యిట్లున్నది గనుక తెలియఁదగినది.

266

సరసయతి.

*గోకర్ణచ్ఛందంబున.—

క. వెలయఁగ వర్ణవు శషసలు, గలసిన సరసపడి యండు కవివరు లెల్ల

కలికావర్ణవు ఊతోఁ, గలుపందగు వళ్ల కట్ల కందర్పనిభా !

267

భీమనచ్ఛందంబున.—

క. అయహలుచఛజర్గుశషసలు, నయసన్నతనగాలురేచనాసరసగుణా

శ్రయ! యివి యొండొంటికి ని, శ్చయముగవల్లయ్యె సర్వకాన్త్రవిధిజ్ఞా!

268

తా. అకారయకారహకారములకున్న నకారణకారములకున్న చఛజర్గుశషస యా? అక్షరములకున్న ఒకటొకటికి యతులుచెప్పితే అది సరసయతి యనఁబడును.

లక్ష్యము.—

గీ. సరసకవిచకోరములకు శశివి వీవె, జగతిలో నెన్న నీశ్వరాంశజుడ వీవె

యఖిలజగములఁ బోయె నాయకుడ వీవె, నవ్యకవితాప్రసంగ ! అనందరంగ!

రాఘవపాండవీయమున.—

నీ. గంభీరవేదిలక్షణలక్షితంబు లై...

270

వ. అని యీరీతి సకలకవులు విస్తారముగా చెప్పటచేతను ఇందుకు పూర్వకవిప్రయో

గము వ్రాయవలసినది అక్కరలేదు గనుక తెలియగలది.

271

అభేదయతి.

జయ దేవచ్ఛందంబున.—

గీ. రహిగ లళలకు లడలకుఁ బ్రాసయత్ లా, నరుప నవి యభేదప్రాసవిరతు లగును

గళల విలసిల్లు నీనిండునెల యనంగ, జుడ నేనె రాముఁడు సప్తతాళము లన. 272

తా. అకారశకారములకున్న అకారడకారములకున్న ప్రాసములు యతులు చెల్లును. అకారరేఫలకు అకారమునకున్న డకారడకారములకున్న యతులు మాత్రము చెల్లును.

లక్ష్యము.—

గీ. రంగనరపాల విఘ్నకళావిలాస, దీనజనపారిజాత పాటించి నిన్ను

డాయువానికి లేము లేదారిఁ గలుగు, సకలసామ్రాజ్యగరిమ పొసంగుఁ గాక. 273

* ఈపద్యము కొన్ని ప్రతులయందుఁ గాన్పింపదు.

మఱియు, శ్రీనాథుని సునందనచరిత్రమున.—

సీ. కాశ్యపవిశ్వవిశ్వంభరాచక్ర మీ, రాజకుమారుఁ డేలంగఁ గలఁడు. 274

ధూర్జటివారి కాళహస్తీశ్వరశతకమున.—

కా. నీకుం గాక కవిత్వ మెవ్వరికి నే నీనంచు మీఁజె త్తితిన్

జేకొంటిన్ బిరుదంబుఁ గంకణము ముంజేఁ గట్టితిన్ బట్టితిన్

లోకు లైచ్చు వ్రతంబు నాతలఁపు తీరున్ భీరునిగాదు ఛీ

ఛీ కాలంబున రీతితప్పడు సుమీ శ్రీ కాళహస్తీశ్వరా ! 275

అల్లసాని పెద్దన.—

ఉ. ఏపునఁ గృష్ణరాయజగతీశ్వరుభిద్రము మింటిమార్గమున్

జూపిన భానుమండలముఁ జొచ్చి హుటాహుటి శత్రు లేగువో

రేపటిబాపనయ్య పగలింటిమహా గ్రపుజంగమయ్య యో

మాపటిదాసరయ్య మము మన్నన నేయు మటందు రెంతయున్. 276

భారతము, ద్రోణపర్వమున.—

క. అభిముఖసంస్కృతము లగు, నిభతురగన్యందనంబు లిలఁ గూలఁగ సం

క్షుభితుం డగు వృష సేనుఁడు, రభసంబున నతని శరమాలను గడు నొంచెన్. 277

నన్నయభట్టు ఇంద్రవిజయమున.—

చ. ఒకపలువాతఁ గొన్న కిటియుం దలలో నిడువూర్తభర్త నా

లిక లిరు గన్న సీదిరపుఁజేడు పయోధరధారఁ బొట్టఁబెం

చుమలనగాలి యాడు ప్రతి వో డెన యెంచనఁ గూడ దేరి కె

న్నికగ యయాతియొండె ధరణిన్ భరియించి చెలంగు వానికిన్. 278

భాస్కరరామాయణమున.—

క. దానవసుందరు లత్తతీ, జానకి నందలమామిడ సప్తద మొదవం

గా నునిచి కారదా భ్రమి, లీనత నేపారుచంద్ర రేఖయఁ బోలెన్ 279

రాఘవపాండవీయమున.—

రగడ. లులిత మగులవలీకుడుంగముల లుంగముల...

280

భాస్కరరామాయణమున.—

ఉ. గొబ్బున నానతిమ్మ రఘుకుంజర! నీకరుణాసముద్ధతిన్

దెబ్బదిరెండువెల్లువల దేవరలిత్యులు లంకఁ జేర్తునో

గబ్బిగ రావణాసురుని గర్వముడంచి...

281

కేతన కాదంబరియందు.—

కా.డాచే యంకతలంబుఁ జేర్చి నలచేతఁ మాలికఁ దాల్చి... 282

జై మినిభారతమున.—

కా.డిండిరో తరవీమలం దరసి యుద్రేకించి కూలంకషల్
మండుూకీపరిణీయమానవిలసన్నాచార్యమున్... 283

ఆము క్తమాల్యదయందు.—

చ. ఇలఁగలవస్తువంతతుల నెల్లను గెల్చెడుమత్స్యజాతపా
టలరుచి యింక వేటె యొకదారికి వచ్చునె?... 284

మఱిన్ని, ఈయభేదయతికి నన్నయభట్టు లక్షణసారంబున.—

క. వపయోరభేద మనియెడు, నెపమునఁ బభుభలు వాకు నిలిచినయెడలం
దుపమింప వచ్చుఁ గృతులం, దుపవిషదుచితార్థనూక్తి యొనరుట వలనన్. 285
తా. వపబభ యీనాలుగక్షరములకు వకారమునకు యతిచెల్లును.

భారతము, ద్రోణపర్వమున.—

క. తురగము తురగము కరి కరి, నరుడు నరుడు తేరు తేరు నలిఁ దాఁకినయ
ప్పరుసుడన మేమి చెప్పదుఁ, బొరి మిణుఁగురు లెగనెఁ గైదువులపాడి రాలెన్. 286

భారతము, ఆదిపర్వమున.—

క. వీరం డగునరుఁ డేయున,పారశ.రావళుల నడుమ వారింపంగా
నేరక యే టుడిగి మహా,కూరుడు రాధేయఁ డింద్రజాన కి ట్లనియెన్. 287

భారతము, ఆదిపర్వమున.—

చ. నుతజలపూరితంబు లగునూతులు నూటిటికన్న నూన్పత
వ్రత యొకబావి మేలు మఱి బావులు నూటిటికన్న నొక్కస
త్కృతి మదిమేలు గత్కృతిశతంబునకంటె సుతుండు మేలు త
త్సతశతకంబుకంటె నొకనూన్పతవాక్యము మేలు చూడఁగన్. 288
ఎక్కటియతి.

భీమనచ్చందమున (సంజ్ఞ 72).—

క. ధరజుల్ల లనుసరెండ్రక్షరములు విన్నయది లేదు శబ్దము మొదలక
మరవణల లనెడియొద్రక్షరములు తమతమకె చెల్లుఁ గమలాధీశ! 289

అనంతచ్చందమున (1-118).—

క. ధర నెక్కటివ లై చను, లరమణులలు వానిలోఁ దొలంగక శాకున్
నడిలా యని విశ్రమవే, శరమాధిప! రెండునంగలసి వర్తిల్లన్. 290

తా. మకారమునకు మకారమున్ను, రేఫకు రేఫయున్ను, వకారమునకు వకారమున్ను, లకారమునకు లకారశకారమున్ను తాకు తాయున్ను యతిగా నుండునట్లు చెప్పిన నెక్కటియతి యగును.
 వ. వీనికిఁ బ్రయోగములు సముద్రతరంగములవలెఁ బ్రబంధాదులయందుగలవు గనుక ఇట్లవ్రాయ లేదు. 291

ఋయతి.

అనంతచ్ఛందంబున (1-87).—

గీ. క్షీతి ఋకారరూపస్వరయతులు పరంగు, ఋగ్యజుస్సామవినుతుండు కృష్ణుడనంగ
 వృష్టికులజుండు కరుణాసమృద్ధుఁ డనంగ, హేమచేలుండు దేవతాఋషభుఁ డనంగ.

తా. స్వరములలోని ఋకారమునకు హల్లులతోఁ గూడినఋకార మగునట్లును నుడికిని, ఇకార రూప మైనకారమునకు, రేఫ చెప్పితే అది ఋయతి యగును.

లక్ష్యము.—

క. క్షీతి ధనదుమించుకలిమియు, ఋతురాజును మించురూపరేఖావిభవో
 న్నతి రంగపతికిఁ జెల్లును, గృతిశతముల కతఁడె కర్త శ్రీకరుఁ డగుటకా. 298

అధర్వణభారతమున.—

కా. తృణైతంతనిబద్ధబుద్ధు లగురాధేయాదులుకా గూడి శ్రీ
 కృష్ణుం గేవలమర్త్యగాఁ దలఁచి మర్ధింపంగ నుత్సాహన
 ర్ధిష్ణుం డయ్యె సుయోధనుం డకట! ధాత్రీనాథ! యూహింపుమా
 యుష్టివంబునఁ గట్టవచ్చునె మదవ్యూధోగ్ర శుండాలుముకా. 294

వరాహపురాణమున.—

క. కావున మీరు రచించిన, శ్రీవారాహంబు మంచితకృతి నాశేరకా
 గావింపుఁ డనుచు సుముఖుం, డై పిడెముఁ గప్పవరంబు నర్పించుటయుకా. 295

మనుచరిత్రమున.—

గీ. ప్రతిఘటించుచిగ్గలపై నెఱివారిన, రీతి నున్నవి వీనిమృదుపదములు... 296
 వ. అని యిట్లు బహుప్రబంధములయందుఁ జెప్పఁబడి యున్నదిగానఁ చెలియునది. 297

ప్రాకృతాదేశయతి.

నన్నయభట్టు లక్షణసారంబున.—

గీ. తొలుతఁ బ్రాకృతమాత్రంబునలన జ్ఞాకు, నార్జ మౌదేశముగ వచ్చి యమరుకతనఁ
 బ్రాకృతాదేశసరవిరామ మై తనర్పుఁ గృతుల శుమండు సుజ్ఞాని యనంగ. 298

1 హేమపీతాంబరండు దేవవృషభుఁ డనంగ.

అనంతచ్ఛందమున(1-114).—

గీ. యజ్ఞమునకు జన్మ మాజ్ఞ ప్తి కానతి, యజ్ఞ కాన సంజ్ఞ కరయ నన్న
విన్న పంబు వెండి విజ్ఞాపనమునకు, జ్ఞానుఁ దద్భవంబు నా ధరిత్రి. 299

తా. జ్ఞాను దద్భవపదముగా నకారము వచ్చును గనుక నారెంటికి యతి చెప్పి
తే అది యాదేశయతి యనఁబడును.

లక్ష్యము, వరాహపురాణమున.—

మ. ... నాహర్షి నం, దనమే లాత్తఁ దలంచి దేవరకు విజ్ఞాపింప నేవచ్చితిక. 300

పావులూరు మల్లన గణితమున.—

ఉ. ... సత్యభారతీ, జ్ఞానులు పద్మగర్భవదనంబులు నాలుగు... 301

ప్రబంధ రాజవిజయ వేంక టేశ్వరవిలాసమున.—

సీ. తాపకనగజలస్తాతపాపహరాయ నతిమాత్ర సాధన జ్ఞాయదాయ... 302

వ. అని వున్నదిగనుక తెలియునది. 303

పోలికయతి.

భీమనచ్ఛందమున (సంజ్ఞ. 73).—

క. పోలుక పుపుబుభులకు మూ, పోలికనడి శీలముల్లమున కెన యనఁగా

శీలం బుల్లం బనఁగా, భూలోకం బమరలోకమున కెన యనఁగక. 304

తా. శీలము, శీలంబు; లోకము, లోకంబు; చిత్తము, చిత్తంబు; కరము, కరంబు; అని రెండువిధములుగా పలుకఁబడిన ముకారము తుదనుం డేశబద్ధములకు పుపు
బుభులు యతి చెప్పవచ్చును.

లక్ష్యము.—

క. అనందరంగనరపతి, భూసుతగుణశాలి లోకమున నతనికి సా

తైనదొర లేడు కావునఁ, బూనిక నిక రాయపట్టమున కర్హుఁ డగుక. 305

భారతము, శాంతిపర్వమున.—

క. దారుణకల్పాంతమరు, త్రేప్తిరితహవ్యవహశిఖిపె ల్లిది యన బృం

దారకమునిబృందస్తుతి, పో రనఁగా నగ్నిమాక్తములతో నెగసెక. 306

వ. అని బహుప్రబంధాదుల విస్తరించి చెప్పియుండుటచేత సుదాహరణములు మెం
డుగ నిట వ్రాయలేదు. 307

అఖండయతి.

భీమనచ్ఛందమున (సంజ్ఞ. 74).—

ఉ. మానుగ విశ్రమాక్షరసమన్వితమై స్వర మూడినక దదీ

య్యాచుగ జాక్షరంబె కొనియైరసు శెప్పఁగవచ్చు నీక్రియక

భాసుసహస్రభాసి వ్యవభాధిభుఁ డన్నటు లరయుక్తమై

పూనినచో నఖండయతి పొల్పగు నాదికవి ప్రణీత మై.

308

తా. హల్లుగా నిల్చియున్న విశ్రమాక్షరమందు స్వరము కూడియున్నను నాయ
క్షరమునే యతిగాఁ జెప్పినట్లే తే అది యఖండయతి యనఁబడును.

లక్ష్యము.—

క. ఆనందరంగవృపతి జ, నానందతసేయునొక్కనాటి నెలపు పా

చ్చానగరున నెలకట్టడ, మాసుగ లెక్కింపఁ దుల్య మందురు పేర్చిక్.

309

భారతము, అశ్వమేధపర్వమున.—

క. నీవును దల్లులు బంధుజనావళి పురజనులు మా నైనాపురమునకు

రావలయు ధర్మజుని సంభాషనయుక్ బడయు డెసఁగుఁ బరమసుఖంబుల్.

310

భారతము, ద్రోణపర్వమున.—

ఉ. తేరులయొప్పు మోటువడఁ దేకువ దప్పి పదాతికోటి ను

గై రుధిరములో మునుగఁ గ్రమ్మినయేనుఁగుపిండు వక్షముల్

ఘోరముగాఁగ...

311

భారతము, ఆదిపర్వమున.—

క. నావచనమున నపత్యముఁ గావించుకొ గుంతి నీకుఁ గడు నెయ్యముతో

నీ వడిగినయూయరము, నూవె మనంబునను దలఁచుచుండును నేనుకొ.

312

భారతము, ఉద్యోగపర్వమున.—

క. తమతండ్రి భంగి నీకును, సముచితముగ భక్తిఁ జేసి సజ్జనమత మా

ర్గమునఁ జరిపంగా విమలమతీ నీకొడును నట్లు లరయంగ నగుకొ.

313

అష్టమహిషీకల్యాణమున.—

ద్వి. ఉన్నాఁడు తడవుగా నున్నాఁ డతండు, మన్నాఁడు మమ్ముఁ బెమ్మన్నాఁ డటన్న.

వ. ఋషిపర్యాయమున అచ్చు కద్దని పూర్వకవిప్రయోగముగలదు.

315

రంగనాథరామాయణమున.—

ద్వి. ఎక్కడ గురుడని యెఱుఁగనినీకు, నక్కటా! గురుఁడు విశ్వామిత్రుఁ డయ్యె.

అల్లనాని పెద్దన హరికథాసారమున.—

క. శతకోపయతికి ఖలతరు, మతారరూపమతికి శతగురుమతహృత్

ర్షనిరతికిఁ జతురాగమ, పతనాయతనియతికి యజపాధికభృతికికొ.

317

భాస్కరరామాయణమున.—

క. రమణీయరత్నములరుచి, నమరెడునది పంక్తికంఠునగరు నృపాలా

త్తము! ఇది దశ మోజనవృత్తము వింశతి మోజనానుకమునై యొప్పుకొ.

318

వ. దీనిని గొండ తాదేశయినికి ఉదాహరణమందురు. అది కాదు.

319

భాస్కరరామాయణమున.—

ఉ. అన్నపు తండ్రియట్ల విను మతియగా దటుమీఁద రాజ వే
మన్నను లెస్సయాను మణిమండనముఖ్యము లైనకానుకల్
మున్నుగ నీత నిచ్చి జనలోకపతిఁ గని సంధిసేయు మీ
సన్నపుఁ గార్యము ల్వలదు సంధియె మే లటుగాక తక్కినఁ.

320

పారిజాతాపహరణమున.—

చ. వనిత యొకర్తు ముక్కొని గవాక్షతలంబున నిల్చి యుండుటఁ
గనుఁగొనఁ బోయి...

321

రాఘవపాండవీయమున.—

గీ. గలితహరిశుంజరక తాంగముల ధృత్రిఁ, గవ్వచు యథామనోరథగతిఁ జరించె
నవనిజారూఢమదవారణ క్రియలకు, నిలువలేక పార్థబలయోధులు తొలంగె.

322

వ. అని యిట్లనేక ప్రబంధములయందు విస్తారముగా సుదాహరణ యోగ్యముగా లక్షణ
కవులైన మహాత్ములు చెప్పియున్నారు గనుక ఇది జాడ యని తెలిసి యతుల నిలు
పునది.

323

ప్రాదియతులు.

భీమనచ్చందమున (సంజ్ఞ. 67).—

క. ప్రపరాపసనును ప్రత్యపినిద్దరధిస్య పాభ్యుదాబ్జ్య త్వవప
య్యపసర్గవింశతికివ, పు పరస్పరవర్ణము క్తి సుభయముఁ జెల్లుఁ.

324

తా. ప్ర, పర, అప, సు, అను, సు, ప్రతి, అపి, ని, దు, అధి, ని, ఉప,
అభి, ఉత్, క్, ని, అతి, ఆవ, పరి, అని ఇరువదివిధముల సుపసర్గములు కలవు,
వీనికి స్వరము లున్నచో నచ్చులకును, హల్లులకును యతిచెల్లననుట. ఇంకొక్కొక్క
దానికిఁ బ్రత్యేకముగాఁ బూర్వకవిప్రయోగములు వ్రాయుచున్నాడను.

1. 'ప్ర' అను సుపసర్గయందలి యచ్చుకు ఉత్తరహరివంశమున.—

కా. ప్రారంభం బగుశక్తి కుట్టలితహస్తాంభోజ యై యిట్లనుఁ.

325

హల్లుకు పాండురంగమాహాత్మ్యమున.—

కా. ప్రారంభించిన వేదపాఠములకుఁ బ్రత్యాహవా నంచు నో...

326

2. 'పర' అను సుపసర్గయందలి యచ్చుకు శ్రీరంగమాహాత్మ్యమున.—

క. పరమ మిది యొకరహస్యం, బరవింశజ వినుము శుభ్రరాయణు లెందుఁ
దురితములు వెక్కిరింపియు, నరుగరు పటుఘోరనారకాఘాతములకు.

327

హల్లుకు భారతము, ద్రోణవర్షమున.—

చ. అమరనదీతనూజు సమరావని గోల్పడి నాదుయోధవ

ర్గము మఱి యెవ్వరికొ గొని పరాక్రమమర్దమహండుపుత్త్రు సై
న్యమలను మార్కొనం గడంగె నక్కట! కారవు లేమి సేసికో...

628

3. 'అవ' అను నుపసర్గయందలి యచ్చుకు భారతము, అనుశాననీకపర్వమున.—

క. నాయంగమ్ముల నెల్లెక్క, బాయస మతిభక్తి బూసి పాదతలమునకై

బూయపు కౌపున గలుగు న, పాయం బరకాల నికు నవిలంఘ్యుం బై.

329

హల్లుకు భారతము, ఆదివర్షమున.—

క. భారతవంశాచార్యుడు, భారద్వాజుండు నా కపాయము సేనెక

ఘోరాజి నతనిసోర్పు న, పారపరాక్రమని బుత్తురి బడయగవలయుక.

330

4. 'సం' అను నుపసర్గయందలి యచ్చుకు భారతము, అనుశాననీకపర్వమున.—

చ. అమరంగ రాజధర్మము సమాశ్రయ మై నడపుక ద్రివర్గముక...

331

హల్లుకు భారతము, ఆదివర్షమున.—

క. చల్లని దక్షిణమారుత, మల్లన వీతెంచి తగిలె నాలలనాధ

మిల్లకుమహంగరాగసముల్లసితసుగంధి యగుచు మునివరుమోదక.

332

5. 'అను' అను నుపసర్గయందలి యచ్చుకు భారతము, ఆదివర్షమున.—

క. నయమును ధర్మము గలయ, న్యయమున జనియించినాడె నక్కట ధర్మ

క్రియ యెఱుంగంగావలయును, భయలోక విరుద్ధ మైన పద మేమిటికిక.

333

హల్లుకు బ్రహ్మాండపురాణమున.—

సీ. నృపవరాగ్రణి విను మింక మీదఁ దానకౌన్వయమున సారసనాథుఁ డుదయ

మంది దుష్టాత్మల నణచు...

334

6. 'సు' అను నుపసర్గయందలి యచ్చుకు భారతము, ఆరణ్యపర్వమున.—

చ. వదనభుజోరుపాదయగవర్ణచతుష్టయముక యు గాదియం

దొదవ సృజించు ఋగ్యజుషసూక్తులు సామ మధర్వణంబునక.

335

హల్లుకు భారతము, ఆరణ్యపర్వమున.—

ఉ. కప్పినయాదురాగ్రహము గర్వము ముంచుకొనంగ నాకు ముక

జొచ్చడియెక సుధాసదృశసూక్తులఁ దేర్చితి వీన యచ్చుతా

యిప్పుడు...

336

7. 'ప్రతి' అను నుపసర్గయందలి యచ్చుకు భీమన నృసింహపురాణమున.—

సీ. గీ. ఉల్లసిల్లుచు మేలిమి యొప్పునప్పు, డబ్బగర్భసిహృతిఁ బ్రత్యక్షమయ్యె. 337

హల్లుకు భారతము, ఆరణ్యపర్వమున.—

క. దక్షమఖిక్షయకరు నిట్రలాక్షజహంతహనభక్షితానంగు విరూ

పాక్షు మహాక్షధ్వజః బ్రత్యక్షముగాఁ జేసికొనియెఁ దపములపేర్చె. 338

8. 'అపి' అను నుపసర్గయందలి యచ్చుకు పెద్దిరాజు హరికథానుధా

రసమున.—

క. శయధృతఫణివలయ భవాన్యయ విహితవిశుద్ధసంవిభాత్తక మాచూ

మయ నానావిధలీలా,దయ సదయకటాక్ష కైలతనయాధ్యక్ష. 339

హల్లుకు నాచనసోముని హ(రి)రవిలాసమున —

క. జయవిజయవినుత జన్యాన్యయ దూరానందరూప భాసుర దత్తా

భయ హరిహయముఖనిర్జర, నయనన్నత్ర యూథ నళినిసాధా! 340

9. 'సి' అను నుపసర్గయందలి యచ్చుకు రాజశేఖరచరిత్రమున.—

ఉ. సాహసికాగ్ర గామి నృపన త్తముఁ డట్లు తదీయఘోరమా

యాహిమికలోహరింపుచు నిరంకుశవిక్రమకేశిఁ జూప ను

త్సాహముఁ దక్కి యాత్మపురిచక్కటి నొప్పెడు నొక్కకాలికా

గేహముఁ జొచ్చి తద్దనుజఁగిటము పాటిలుభీతిపెంపునె. 341

హల్లుకు శ్రీనాథుని నందనచరిత్రమున.—

సీ. రామానుజుండు నిరంతరము పదాబువేల నూ టెనమండు వెలయ లతని... 342

10. 'దుః' అను నుపసర్గయందలి యచ్చుకు శ్రీరంగమాహాత్మ్యమున.—

ఉ. అంత నిరంతరంబును దురంతసమున్నతిమంత మయ్యె పే

మంత ముదారవిస్ఫురితమంజులహక్తిక జాలర్పుల్లరీ

కాంతలనత్తు షారకరకాపరిగుంభితభిల్లభీరుసీ

మంతము దుర్దమశ్రమవిమర్దితపద్మనాంత మెంతయు. 343

హల్లుకు భీమన హరవిలాసమున.—

క. ఎంతయును దు స్థరంబు దురంతరసంసారవారిరాశి యది వెనక

గంతుగాను మానవుం డొక,యింత శివస్తరణచేసి యేచిన భక్తిన్. 344

11. 'అధి' అను నుపసర్గయందలి యచ్చుకు.—

సీ. ఆ గ్రజచేత నధ్యాత్మ రామాయణం బొకపరి విన జనులకును గలుగు... 345

హల్లుకు భీమన హరవిలాసమున.—

క. భువిలో మిత్తుం డగువార, డవిరతమును వేటులేక యాత్రి యమహో
త్సవముఖ్యత్యంబుల నృధ్యవసాయం బెఱుకపఱుపఁ దగు సంప్రీతికొ. 346

12. 'ని' అను నుపసర్గయందలి యచ్చుకు నునందనోపాఖ్యానమున.—

క. భూతలపతి మదిలోపల, నీతముఁ బాలించి యమైయిక్ష్ విప్రగురు
ప్రాతముల ధనములంతయు, నాతడర్చితి హరించి యతమట నిడియెకొ. 347

హల్లుకు నునందనోపాఖ్యానమున.—

గీ. నిఖిలజనములు గనుఁగొన నీబలంబు. 348

13. 'ఉప' అను నుపసర్గయందలి యచ్చుకు జై వినిభాఠితమున.—

ఉ. అఱ్ఱున వింటివారి బిగియం దగిలించి విరోధిహేముఁ గ
బైట్టినహించుకన్నుల నిరీక్షణ మొప్పగఁ చెచ్చి వేటుకొఁ
డిట్టియఁబోలె నవ్వుచు నుపేంద్రుని ముందటఁబెట్టి వీడుగో
గుట్టపుదొంగ వచ్చె సమకొన్న ప్రతిజ్ఞ వహించె నావుడుకొ. 349

హల్లుకు దశకుమారచరిత్రమున.—

ఉ. అమగధేశమాళవధరాధిపు లెక్కటిఁబోరి రాజులొఁ
గాముఁడు శంబరుండు శశిఖండధరుండు గజామరేంద్రుఁడుకొ
రాముఁడు రావణుండు సురరాజతనూజుఁడు సింధునాథుఁడుకొ
భీముఁడు దుస్సనేనుఁడు నుపేంద్రుఁడు కంసుఁడు బోరునాక్యతికొ. 350

మఱియు, అల్లసానిపెద్దన.—

గీ. అఖిలపాఠకాంక్షికాశ్రయపర్ణకా,లోపకంతమనకు లోకకర్త
చేర నేగి యచట వారువంబును డిగ్గి, యధివసించి యుండునట్టియెడను. 351

14. 'అభి' అను నుపసర్గయందలి యచ్చుకు భాస్కరుఁడు నందనోపా
ఖ్యానమున.—

గీ. ఇప్పు డేనుదలఁచినయభీష్ట మెల్లఁ, జేతుర నొనర్చి నీవు రక్షింపవయ్య. 352

హల్లుకు విజయ నేనమున.—

ఉ. అల్లనఁ దొండ 'మెత్తి శివు నొదలయేటిజలంబుఁ బుచ్చి సం
ఫులతఁ బాదపీతమున పొంతనయన్న సహస్రనేత్రువై

జల్లి శివార్చనాకమలసంహతిః భ్రోక్షణ సేయనట్లు శో
భిల్లు గజాననుండు మదభీష్మితసిద్ధికరుండు గావుతే.

353

15. 'ఉత్' అను నువసర్గయందలి యచ్చుకు మనుచరిత్రమున.—

క. కాంచి తదీయవిచిత్రో, దంచితసాభాగ్యమహిమ కచ్చెరువడి య

క్కొంచనగర్భాన్వయమణి, యించుక దరియంగ నచటి కేగెడువేళికి. 354

హల్లుకు భారతము, ఆరణ్యపర్వమున.—

చ. పటువిశిఖంబులం ద్రిదశపాలతనూజుండు పంది నేసె చా

నటు పరమేశ్వరుండును రయంబున దానికి మున్నె యేసె నా

క్కటపడియొక హరార్జునుల ఘోరశరంబులు పందిపై గుభృ

త్తటముపయొక వడిం బడునుదగ్రమహాశనులట్ల మ్రోయుచుక. 355

16. 'అజ్' అను నువసర్గయందలి యచ్చుకు అల్లసాని పెద్దన హరికథా
సారమున.—

క. బాలరసాలకి సాలమఁ, గ్రోలుచుఁ బలికెడిసికం బకో యనఁ జాలా

జాలిపడియాన యతిమధు, రాలాపము లనియె నాదరణమున వినఁగక. 356

హల్లుకు నాచనసోమన హరి(ర)విలాసమున.—

క. హానితిలక! సజ్జనసం, తానమహీరుహ! భవత్పుథాలాపము నా

హీనులకు విందొనర్చెక, మేనుగఁ గలతాపముణఁచె పృషగాదు సుమీ. 357

17. 'వి' అను నువసర్గయందలి యచ్చుకు మనుచరిత్రమున.—

మ. ఆతఁ డావాతపరంపరాపరిమళవ్యాపారలీలక.

358

హల్లుకు భారతము, సభాపర్వమున.—

క. ఉపగతశుద్ధులు పాపవృత్తపగతబుద్ధులు వివేచింతు లనములక

సుపరీక్ష నియోగించి తె, నిపుణుల నర్థార్థనాదివృత్తార్థములక. 359

18. 'అతి' అను నువసర్గయందలి యచ్చుకు భారతమున.—

చ. ఇననమతేజులై ధరణి నెన్న నధర్త పథంబుచక్కిఁ ద్రొ

క్కనిభరతాదిరాజుల జగన్నుతవంశమునందుఁ బుట్టి య

త్యనఘచరిత్ర! యిట్లు తగునయ్య! యధర్తమునేయ నె వెలుం

గనివృత్తార్థము ల్లవె కారవపుంగవ. గౌరవసితిక. 360

హల్లుకు బ్రహ్మాండపురాణమున.—

మ. సమదేభాళి తలంకి పైకురికినకా శంకించి భూపాలుఁ డా

లముఁ గన్నకా గని దాని శూద్రకుఁడు లీలకా ద్రుంచె నే నప్పుడ

త్యమితోద్యత్ప్రసవార్థి నై కుసుమగంధస్థానిలుబ్ధిభిషు

ద్భిమరభాజితపాటలీపిటపవనస్థసుండనై చూచితికా.

361

19. 'అవ' అను నుపసర్గయందలి యచ్చుకు భిమున వృసింహపురాణమున.—

సీ. నరనాథ! యతని దానమ్ములచేత నవాప్తకాములు గానియగ్రజన్మ(లు).

362

హల్లుకు రంగనాథుఁడు మిత్రవేందాపరిణయమున.—

సీ. వనమాలి గొల్చినజనములం దెన్న నవాప్తకాములు గానివారు లేరు.

363

20. 'పరి' అను నుపసర్గయందలి యచ్చుకు రుక్మాగందచరిత్రమున.—

ఉ. ఆయెడ దేహదీప్త లఖిలావనిభాగము లావరింప నా

రాయణపాదపంకజపరాయణుఁ డంబుజగర్భనూనుఁ డా

మ్నాయవికారదుండు మునినాయకహాలివిభూషణంబు ప

ర్యాయపితామహుండు హృదయంబున నంతకుఁ జూచు వేడుకకా.

364

హల్లుకు ధ్రువచరిత్రమున.—

సీ. రాజులకును విపర్యాసబుద్ధి జనింప నాసీమప్రజకెల్ల హానిగాదె?

365

తా. ఇట్లు త్రొడియతుల కనేక ప్రబంధముల నుదాహరణములు గలవు. గ్రంథ విస్తరభీతిచే నిటు నూచనగా వ్రాయఁబడినవి. ఇటు యతి ప్రాసలక్షణలక్ష్యప్రకరణంబంతయు విశదంబు కావించినాడ. ఇట్ల సంధివిభక్తిసమాసగతులవంతలను వృత్త రత్నాకరప్రకరణంబును విస్తరించెద.

ఆశ్వాసాంతము.

చ. ధృతమహిభార! భారవిసదృశ్యవిరాజసమాజసన్నతా

ద్భుతగుణవార! వారణసిపుత్రతిమానపరాక్రమారిప

ర్వతసుశతార! తారకనరాళనకాసనసన్నిభోజ్జ్వలా

మితభుజసార! సారతరమేరుధరాధరధీర ధీరతా!

366

పంచ. త్వరాసదృగ్విధీయమానదానతోయతోషితాం

బురాశివర్ధనాతికృత్ప్రభూతకీర్తిమండల

స్ఫురత్సుధామయూఖవైరిభూమిభృచ్చిరోల్లస

త్కిరీటరత్నరాజకాంతిదీపితాంఘ్రిషంకజా!

367

మాలిని. విమలజలధికన్యా విస్ఫుటాగారధన్యా
 శమితసుజనదైన్యా సర్వరాజన్యమాన్యా
 సమధికతరపున్యా సత్యభాషానుగున్యా
 నమదహితశరణ్యా నందనంకాగ్రగన్యా!

368

గద్యము. ఇది శ్రీమదుమామహేశ్వర కరుణాకటాక్షలబ్ధసాహితీవిభవ ధర్మవెచ్చ
 కులజలధికుముదమిత్ర శ్రీవత్సగోత్రపవిత్ర వేంకటకృష్ణార్యపుత్ర విద్వజ్జన
 మిత్ర కుకవిజనతాలవిత్ర యార్వేలకమ్మనియోగికులీనలక్షణకవి కస్తురిరంగనామ
 ధేనుప్రణీతం బైన యానందరంగచ్ఛందం బను లక్షణచూడామణియందుఁ దృతీ
 యాశ్వాసము.

చతుర్థాశ్వాసము.



అలనావాణీరమ

జీలసితకటాక్షవదనశిరేజ సుహృ

జ్జాలసురసాల కీర్తివి

కాలా! అనందరంగ! సదయాపాంగా!

1

గీ. అనధరింపుము నీపేర నంకితముగ, సకలలక్షణగ్రంథవిస్తారసార
పటిమ లన్నియు నొకటిగా ఘటనపఱచి, లక్షణగ్రంథ మొనరింతు రంగవృపతి.

క. వరసాహితీ చెప్పినవే, నుజు సుధివిభక్తులును సమాసపువంతర
పరికింపవలయుఁ గావున, ధర నేనవి కొన్ని తెలిపెదన్ రంగవృపా!

2

వ. సాహిత్యంబు రచియించునెడఁ బ్రాబంధిమ లగుమహాకవీం ద్రులు తమతమలాక్షణి
కసామర్థ్యంబు వికేదం బగుటకునై యపూర్వంబు లైనసంధిభేదంబులు, నచ్చెరువై
నవిభక్తిరీతులు, ననుదైనసమాససంగతులు వివరించియున్నవారు కావున నే నదిపరి
శోధించి తత్కవి సార్వభౌమవిరచితాంధ్రప్రబంధంబులం గలపద్యంబులు లక్ష్యం
బులుగాను భవదీయనామధేయూఁకితంబు లైనపద్యంబులు లక్షణంబులుగా జతగూ
ర్చి యుద్దంబులోన నేనుంగును గనుంగొనిపించినతెఱంగున సుకవులు ప్రయాసం
బెఱింగి పొంగఁ గుకవు లమూయచే నంతరంగంబునం గ్రుంగ భవదీయసమగ్రద
యావిశేషంబునఁ బురాతనకవిసాయకపూర్ణానుగ్రహబలంబున, సుమామహేశ్వర
సాంద్రప్రసాదవైభవంబున వివరించెద నాకర్ణింపుము.

4

*అనంతచ్ఛందంబున:—

గీ. నుజులురులు బొల్లు లగును దెనుంగుసంధి
హేమ మది పదార్థమై; నల్తోములతఁడు
బ్రహ్మ; హరిఁ గొల్చియున్నవా ర్పరమమునులు
కోటిలో నొప్పు సతికిఁ గన్గొనలనంగ.

5

*ఈపద్యము అనంతచ్ఛందస్సులోలేదు; కొన్ని ప్రతులలో ఇది ఎరికిదో చెప్ప
లేదు.

తా. పదాఱు+వన్నె=పదార్థన్నె; నలు+మోములు=నల్లోములు; వారు+పరమమునులు=వార్పరమమునులు; కను+కొనలు=కన్నోనలు; పలు+మాఱు=పల్లఱు. అని యిట్లు నుకార రుకార లుకారము లంతమందుఁగ తెనుఁగుశబ్దములు సమాస సంధిచేత ద్విత్వములుగూడ నగును.

క. తెల్లంబుగను నకారపుఁ, బొల్లలకు న్నచ్చుసంధి పొసఁగుఁగవులకుఁ
గొల్లలుగ రంగధరణీ,వల్లభుఁ డిచ్చు న్న పారవస్తువు లనివక.

6

తా. నకారపొల్లువెనుక నచ్చులయినయకారాదు లుండిన సంధి పొసఁగును.

లక్ష్యము భారతము, ఆదిపర్వమున:—

మ. అనిలం బాపురిపారచి త్తముల కత్యానంద మొందంగనం
దిని యన్నేటితరంగలం బెనఁగుమక దివ్య ద్రుమాక్షీర్ణనం
దనసందోహము దూరుచుక వికచ కేతక్యాదినానాలతాం
తనవామోదము నొందుచు న్నెగయు నిత్యంబుక గరం బివ్వమై.

7

మఱియు భారతము, ఆరణ్యపర్వమున:—

చ. వరదుఁడు పార్థకౌర్యవిభవంబున కాతనిధైర్యశక్తికి
న్నరుదుగ మెచ్చి సన్నిహితుఁ డయ్యె జటామకుపేందురేఖయుక
గరమున శూలముక గరళకాలగళంబు బృహద్దజాజీనాం
బరముఁ దృతీయలోచనముఁ బన్నగహారము లొప్పుచుండఁగక.

8

భారతము, ఆదిపర్వమున:—

మత్త. మానితం బగు నాతపోమహిమం ద్రిలోకపరాభవం
బేను జేయఁగఁ బూని చేసితి నిట్టి దొక్కప్రతిజ్ఞ ముక
దీని నెట్లులు గ్రమ్మఱింతు మదీయభాషణ మెన్నఁడు
న్నేని మోఘము గాదు దిగ్ధరణీదుభాసు లెఱుంగఁగాక.

9

పారిజాతాపహరణమున:—

క. వచ్చినమునిపతి కెదురుగ, వచ్చి నమస్కృతు లొనర్చి వినితయుఁ దాను
న్నొచ్చెంబు లేనిభక్తి వి,యచ్చరరిపుడేది సల్పె నాతిధ్యంబుక.

10

ప. అని యున్నది గనుకఁ చెలియఁదగినది.

11

గీ. హల్లుతోఁగూడ సంధిగా నచ్చుపొసఁగు, నెలమి నానందరంగరా యేం ద్రుతోడ
నహితు లేలాక్కొ యిారీతి నలుకొనర్చి, వనముల వసించుచున్న వారసుఁచుఁబలుక.

తా. ఏల+ఒక్కొ=ఏలాక్కొ; అలుక+ఒనర్చి=అలుకొనర్చి. అని హల్లు లైన కాకారాద్విత్యరములతో నచ్చు లైనస్వరము లిముడ సంధి గూర్చవచ్చును.

లక్ష్మ్యము భారతము, ద్రోణపర్వమున.—

మ. వెర వేసంపదఁ గోరి గాండివగుణావిరూఢభాణాలికి

ఘైరయై నచ్చుట యిమ్మహీపతి కితం డేలాక్కొ యత్యంతసి
 వ్యురకౌశల్యన్నతి నిన్నుఁ దాఁకఁదలంపక జోద్యంబు మీ డగ్గమై
 దొరకో లర్జున! ఏమతొంటిసుకృతస్తోమంబుకల్పిం జుమీ!

18

భారతము, విరాటపర్వమున.—

క. జన్మములు సేయునెడఁ బ్రక్కొన్నంబులు గుడుచుచుండు మధిపతి నిన్నుక

జన్నియవిడిచె రణముతటి, మిన్నక కినుకుడిగి పొమ్మ మిగ్గుహమునకుక.

14

మ. అని యున్నదిగనుకఁ దెలియునది.

15

గీ. క్రియలతుదిరేఫ పొల్లగుఁ గృతులయంగు, మదిఁ దలంతు ర్విపక్షభూమండలేంద్ర
 లహరహము భవదీయకౌర్యాతిశయము, శ్రీవజారత రంగధాత్రితలేంద్ర!

16

తా. ఏతురు, ఒప్పుదురు, తునుముదురు, చూతురు, ఖండింతురు అనునవి మొద
 లగు ఋకౌరాంతశబ్దములరేఫ పొల్లుగాఁగూడ నుండవచ్చును.

లక్ష్మ్యము భారతము, శాంతిపర్వమున.—

మ. పరిహాసంబునఁ దేలి భృత్యులయొడక బ్రహ్మాదముం జెందు భూ

మహాజ్ఞంజన రేగిమెచ్చురు పనిక వంచించు రెగ్గాడఁ జొ

త్తురు కాతూహలవేషభాషణములక దుర్మత్వముం జెంది యే

తురు వా రెల్లపదంబు వేడుదురు సింతుర్భూమి మాతొడ్డుచుక.

17

భారతమున:—

క. ఆపురుషునఁ బెనఁగినరిపు, లిప్పుడు భారతరణోర్వి కెర యై పలువుర

కుప్పలు గొనఁబడి రనికిక, దప్పినవాఁ డొకఁడొకండు ధర నింతంతక.

18

మ. అని యున్నదిగనుక జాడ తెలియునది.

19

గీ. క్రియ విభక్త్యవ్యయములు సంస్కృతములు గను

దెనుఁగునందుండు శ్రీరంగ ధీవరాయ

భూపచంద్రాయ 'తుభ్యన్న మో' యటంబు

నహితు లేప్రాద్దు మొక్కుదు రనుచుఁ బలుకు.

20

తా. క్రియలుగనుండునవియు, విభక్తిరూపములుగ నుండునవియు, నన్వయ
 ములుగ నుండునవియు నగుసంస్కృతశబ్దములు తెనుఁగున నొక్కొక్కదిక్కున నను
 కరణమునందుఁ బ్రయోగింపవచ్చును.

1 మిమ్మకుడిగి మగుడిపొమ్మ.

లక్ష్మ్యము భారతము, విరాటపర్వమున. —

ఉ. శ్రీయన గౌరినాఁ బరగు చెల్వలయులము పల్లవింప భ
ద్రాయితమూర్తియై హరిహరం బగు రూపముఁదాల్చి 'విష్ణు రూ
పాయ నమశ్శివాయ' యనిపల్కెడుభక్తజనంబు వైదిక
ధ్యాయిత కిచ్చ మెమ్ముపరతత్త్వము గొల్పెద నిష్ఠసిద్ధికిన్.

21

శృంగారనైషధమున. —

మ. కమలేందీనరపండమండితలసత్కాసారసేవారతిన్
గమికర్షీకృతనైకసిన్ధుడుడనై కంటిన్ విదర్శంబునన్
రమణిన్ బల్లవపాణిఁ బద్మనయనన్ రాకేందుబింబాననన్
సమసీన స్తని న స్తినా స్త్రీవిచికిత్సాహేతు శాతోదరిన్.

22

ఆముక్తమాల్యదయందు. —

శా. అద్భవాగ్నిబుధం బహోపచనకవ్యాహర! మాహానచ
స్సిద్ధిమూః కృతతాఁగతఃకలిఁతి శ్రీనూక్తివిద్యాధరం
విద్యాధత్య మగాల్లయం హి కథియా మిత్థం వదత్కిన్నర
మద్ధిరాగ్రణిగెల్పుటుత్సవమనం దయ్యెన్న భంబంతయున్.

23

రుక్మాంగదచరిత్రమున. —

సీ. అంబుజభవసురేంద్రార్చితచరణాయ మరణదూరాయ నమశ్శివాయ
పద్మాప్తకోటిప్రభాదివ్యదేహాయ వశువారణాయ నమశ్శివాయ
దమరుత్రికూలఖిడకపాలహస్తాయ మధితరోషాయ నమశ్శివాయ
గగనకల్లోలిసకలితోత్తమాంగాయ హాలిచంద్రాయ నమశ్శివాయ
తే. మధువిరోధిశరాయ నమశ్శివాయ, హానిసంసేవితాయ నమశ్శివాయ
మదనదర్పహరాయ నమశ్శివాయ, మంత్రరూపాయ తుభ్యన్నమశ్శివాయ.

24

మఱియును రుక్మాంగదచరిత్రమున. —

సీ. దఁభోభిదరసతి తాంబూలవేటిఘ దహనబింబాధరీ స్తనభరేఘ...

25

వ. అని తెలియఁదగినది.

26

గీ. ఇల నుకారాంతశబ్దము తెనుఁగులైన, నుత్పము విసర్గలోపహా నొనరు పురుష

మేరు శ్రీరంగపతి రఘుదారి నాపు, రూరవలె బాహుబలిమిచే మీఱు ననఁగ.

27

తా. మేరు, ఊరు, రాహు, రఘు, లఘు, ధేను, మను, తను, గురు ఈమొద
అగు నుకారాంతశబ్దములు తెనుఁగు లైనచో మేరువు, ఊరువు, రాహువు, బాహువు,
రఘువు, లఘువు, తనువు, ధేనువు, మనువు, వసువు, గురువు అనియు, 'పు'కారము
అంతమునలేకనే సంస్కృతశబ్దమువలెను చెప్పవచ్చును.

లక్ష్యము కష్టుశబ్దమునకు భారతము, ఆదిపర్వమున.—

మ. రజనీనాథకు లైకభూషణుడ వై రాజర్షివై భార్యణీ

ప్రజనైక బ్రజవోలె ధర్మనియతిక బాలింపుచుం దొంటిధ
ర్మజు నాభాగు భగీరథుం దశరథుక మాంధాత్య రాముక రఘుక
విజయుం బోలితి సద్గుణంబుల జగద్విఖ్యాతపారిషీతా!

25

బాహుశబ్దమునకు భారతము, విరాటపర్వమున.—

గీ. సేలనాలుగుచేటగుల నృపులకొలుపు, లంచు సేను నర్జించి నవనినాథ
యగ్గలించి నాయెదురె బాహుప్పలింపఁగడఁగఁజాలినమల్లులఁ గాననెందు.

29

రాహుశబ్దమునకు భారతము, శల్యపర్వమున.—

క. ఊర్విచక్రము నడఁకెను, బర్వములేకుండ రాహు భానునిఁ బట్టెక
పర్వతము లురలె పరశులఁ, సర్వదిశల నరచె నభము శర్మకర గురిసెక.

30

ఊరుశబ్దమునకు భారతము, కల్కపర్వమున.—

కా. లీలక గేల నమర్చి మత్తగజకేళీనుందరోల్లాస మా
భీత్యం బలరింపఁ ద్రిప్పఁ జదలక బృధ్ధీస్థలిక వైచుముం
గాలక ద్రోచు మొగంబువేయు దిశ లుగ్రస్ఫూర్తి పీఠీంచు మో
కాలూరుం బయిఁగ్రస్తు నెక్కు మెడ నిక్కం ద్రొక్కు లేచుక నగుక.

31

మేరుశబ్దమునకు పాండరంగమాహాత్మ్యమున.—

కా. మీఁదక దారధరాధరంబుగల యామేరు న్నగంజాలిత

త్రాద్య క్తుండరుచిక దలిర్చుఖగయూధస్వామి పేమప్రభా
ప్రాదుర్భావశుభప్రదుండు మనుచుక రామానుజామాత్య శ్రీ
వేదాద్రి శు విదూరిమందిరు జగద్విఖ్యాతచారిత్తునిక.

32

ప. అని యారీతి నున్నదిగనుకఁ చెలియునది.

33

గీ. పరగునభిలాషశబ్దము శ్రుమపదంబు, నొనరు స్త్రీలింగరీతి నొక్కొక్కచోట

శ్రుమను నుందరు లానందరంగపతికి, వలచి రభిలాష యెట్టిదో వారి కనఁగ.

34

తా. భ్రమశబ్దము, అభిలాషశబ్దము అకారాంతములగునక నవి తెనుఁగులైన
పుడు భ్రమము, అభిలాషము అని యుండవలెను. అట్లుగాక భ్రమ, యభిలాష అని
స్త్రీలింగశబ్దములవలెఁ జెప్పవచ్చును.

భారతము, ఆనుశాసనీకపర్వమున.—

క. భ్రమచే నడ్డేవునిఁ జి, త్తమునందిడి శరణుశరణు దయఁగావుము న
న్నమితైశ్వర్య...

35

వ. అని యున్నదిగానఁ దెలియునది.

36

గీ. హంస లన హంసము లనంగ నమరుఁ గృతుల, నిరుదెఱంగుల రంగనరేంద్రుఁడై
హంసమును గాంచి ధరఁ గల్గుహంసలెల్ల, మించ వెలవెలఁ బాఁతుటంచు బలుక.

తా. హంసయనియు, హంసమనియుఁ జెప్పవచ్చును.

లక్ష్యము భారతము, కర్ణవర్వమున.—

సీ. అనుటయుఁ గాక మిట్లును హంసములతోడ గతులు నూటొక్కటి గలవుగాన. 38

భారతము, ఆరణ్యవర్వమున.—

క. దమయంతికి నలునకు సం, గమకౌరణమాత యైనకలహంస మనో

జ మనుష్యవాక్యముల నా, దమయంతికి హర్ష మొదనఁ దా నిట్లనియెన్. 39

భారతము, కర్ణవర్వమున.—

క. బలకాలి యైనహంసముఁ, విలిచితిపురుడించి పాఱ బేలతనమునన్

గలవే! యింతకుమును హం, సలతోఁ బురుడించు వాయసంబులం జగతిన్. 40

వ. అని యున్నదిగనుకఁ దెలియునది.

గీ. కృతుల శ్రీలింగమువలె జరిప చరిత్ర, బరగు నానందరంగభూపాలుచరిత

వినవినఁగఁ జెవులకు జాలవేడ్కపుట్టె, మాధవచరిత్ర యాలించు మాడ్కి ననఁగ.

తా. చరిత్ర, చరితము, చరిత్ర, చరిత్రము అని రెండువిధములుగను చెప్పవచ్చును.

భారతము, ఆదివర్వమున.—

గీ. ధరణిప్రజఁ గరంబు దయతోడ సర్వధర్మాభిరక్షఁ దెంచి యమలచరిత

నేలి రాజ్యవిభవ మిదియేల నని తప, శ్చరణ సునికి వనికఁ జనియె ననఁడు! 42

భారతము, ఉద్యోగవర్వమున.—

గీ. హితముఁ గర్తవ్య మెఱిగించి తీవు నాకు, ధర్మపుత్రుచరిత విదితంబు నీకు

నట్లుగావున వివరింపు మఖిలకౌర్య, జాతమును జిత్తతాపాపశమము గాఁగ! 43

చరిత్రకు భారతము, ఆదివర్వమున.—

చ. హిమకరుఁ డొట్టి పూరుభరతేశకురుప్రభుసాండుభూపతులొ

క్రమమున వంశకర్త లనఁగా మహి నొప్పము నస్త్రదీయనం

శమునఁ బ్రసిద్ధులై యమలనద్గుణోభితు లైపాండవో

త్తములచరిత్ర నాకు సతతంబు వినంగ నభీష్ట మెంతయున్. 44

వ. అని యున్నదిగనుకఁ జరిత చరిత్ర అనురెంటికిని లక్ష్యములు వ్రాసినాడను. చరి

తము, చరిత్రము వాడుకలోనివి గనుక వ్రాయలేదు.

45

గీ. భువి దకారాంతశబ్దముల్ పురుష పరము, లైన నూచుముఁ డేలుచు నలరుఁగృతుల
నమరుఁ గైటభజితులై యుశముఁ గాంచు, శ్రీ వజరతరంగధాత్రి శుఁ డనఁగ. 46

తా. కైటభజిత్తు, యుధాజిత్తు, పరీక్షిత్తు, ఇంద్రజిత్తు, సత్రాజిత్తు యివి మొద
లగు పురుషవాచ్యశబ్దములు తెనుఁగున నొక్కొక్కదిక్కునఁ దేలికగాఁ గైటభజిత్తు,
ఇంద్రజిత్తు, సత్రాజిత్తు, యుధాజిత్తు అనియుఁ జెప్పవచ్చును.

భారతము, ఆదిపర్వమున.—

చ. ఆనవరతాన్న దానయజనాభిరతుక్ భరతాన్వవాయవ

ర్ధను సకలప్రజాహితవిధాను ధనంజయసన్నిభం భవ
జ్జనకుఁ బరీక్షితుం బటుభుజంగుఁ డనవ్యావిష్కృధుమకే
తనమాతిఁ జేసి చేసె నతిదాంతుఁ గృతాంతనికేతనాతిథిక్.

47

వ. అని యన్నదిగనుక 'జాడ' తెలియనది.

48

గీ. కలిగి యనుచోట నై యని పలుకవచ్చునండు శ్రీమద్వజరతానందరంగ
రాయమణి గంధసింధురరాజముఖ్యుఁ, చిరతరవిభూతి యై ప్రకాశించు ననఁగ. 49

తా. 'కలిగి' యనుశబ్దము నిలుపఁదగినచోట 'వి' యనుశబ్దము నుంచినయెడల
నాయర్థమునే యిచ్చును.

లక్ష్మ్యము భారతము, విరాటపర్వమున.—

క. అరుణాశ్వంబులఁ బూన్చిన, యరదంబున వీఁడె నిడుద లగుచేతులు బం
ధురకంధరంబు వెడలుపు, టురమును నై ద్రోలుఁ డొప్పె నుత్తర కంటే.

50

భారతము, ద్రోణపర్వమున.—

సీ. తెల్లనిగాడుగు నై తేజదిల్లుచు నున్న యల్లవాఁడే పాండవాగ్రజుండు...

51

భారతము, శాంతిపర్వమున.—

సీ. అర్థి విశ్వావసుఁ డాదిగాఁగలుగుగంధర్వులు హృద్యవాదన మొనర్చు
నప్పరోనికురుంబ మాటలుపాటలు నై వినోదింపంగ నమరగణము...

52

అని యన్నది.

గీ. పంచమివిభక్తిని నికారవర్ణ మొకటి, లోపహగఁ జెప్పవచ్చు మూలోకములను
గీర్తులను నించి మించి శ్రీకృష్ణుకంటె, ననుము గనిరంగభూపాలుఁ డెసఁగె ననఁగ.

తా. కృష్ణుకంటె, కృష్ణునికంటె; రాముకంటె, రామునికంటె; అని పంచ
మివిభక్తి రెండువిధములఁ జెప్పవచ్చును.

లక్ష్మ్యము భారతము, విరాటపర్వమున.—

సీ. రాత్రిమై డ టి క్రూరతఁ బోకి మగఁటిమి వాసినయంగారపట్లకంటె
ఘోషయాత్రావిధిఁ గురురాజు చెఱఁబట్టి మాన మేదినచిత్ర సేనుకంటె

ఖాండవోద్ధానంబుఁ గాననేరక సిగ్గుపడి చన్ననిర్జరప్రభునికంటెఁ

గ్రీడాకిరాతుఁడై త్రోడంబునకుఁ గాను, బెనఁగి చిక్కినత్రిలోచనునికంటె. 54

వ. అనియున్నదిగనుకఁ తెలియునది.

55

గీ. ప్రథమలు విశేషణములుగాఁ బలుకవచ్చు

పక్షికి రమాధవుఁడు రంగశౌరియొక్కఁడె

పాటి యగు శ్రీయుతుఁడు రంగశౌరి కనఁగ

ఘనుఁడు తిరువేంగళేంద్రనందనున కనఁగ.

56

తా. పక్షివిభక్తికి విశేషణములైన శబ్దములు ప్రథమావిభక్తులుగఁ గూడఁ జెప్పవచ్చును.

లక్ష్యము భారతము, భీష్మపర్వమున. —

క. అపరాజ్ఞానమయమున ని, ట్లుపమాతీతాతిఘోరయద్ధం బయ్యెన్

విప్రులభుజబలుఁడు భీమునకపరిమితబలుండు కౌరవాధీశునకున్.

57

వ. అనియున్నదిగాన జాడ తెలియునది.

58

గీ. వెలయ మూర్ఖధూర్తవృద్ధసవపదాభి, కొనరు డుత్వమైన సుత్వమైన

క్షోణి రంగవృపతి సుగుణవృద్ధ యొప్పు, సకలరాజవర్యసభల ననఁగ.

59

తా. ధూర్త, ధూర్తుఁడు; మూర్ఖ, మూర్ఖుఁడు; సవ, సవఁడు; వృద్ధ, వృద్ధుఁడు; అని యీ నాలుగు శబ్దములు రెండువిధములుగఁ బ్రయోగింపవచ్చును.

లక్ష్యము భారతము, ఉద్యోగపర్వమున. —

ఉ. చొచ్చినచోన చొచ్చి తెగఁజూచెద నంచుఁ గడంగుఁ గాని నన్

మెచ్చుడు బాహుగర్వమున సీచు సుయోధనుఁ డట్టివానితో

నొచ్చెము లేక కూడి మన నూల్కానియుండఁగ రాదు నాకు వి

వృచ్చుడు రాచవారుఁ గురువర్గము చావున కోర్వకుండుటన్.

60

భారతము, ఆరణ్యపర్వమున. —

క. అలయికయుఁ దలవడఁచు వెక్కిలుజనియిండుటయు సురలు గలుగుటయును వృ

ద్ధులలక్షణమే జ్ఞానము, కలదేనియు బాలుఁ డైనఁగడువృద్ధరయన్.

61

వ. అని యున్నదిగనుక జాడ తెలియునది.

62

గీ. పరఁగ దిర్యక్తు లిలశ్రేష్ఠపదము లైనఁ, బురుషవాచకములుగాను బూన్పవచ్చు

చక్రనితురంగరాజుపై నెక్కి వెడలె, స్వారి యానందరంగభూజాని యనఁగ. 63

తా. తిర్యక్పదము లైన శబ్దములు శ్రేష్ఠవాచకము లైనపుడు పన్నగేంద్రము, పన్నగేంద్రుఁడు; మృగరాజు, మృగరాజు; పరగశ్రేష్ఠము, పరగశ్రేష్ఠుఁడు;

అశ్వోత్తమము, అశ్వోత్తమము; గజేంద్రము, గజేంద్రము; అనియు నిదియుఁగాక
ఉరగము, ఉరగుడు; సముద్రము, సముద్రుడు; ఘనము, ఘనుడు; అనియుఁ
జెప్పవచ్చును.

లక్ష్మ్యము భారతము, సౌప్తికపర్వమున.—

ఉ. అగ్రునందనుండు హరితావళిఁ గాంచి కుభ్యత్తటంబు వే
డిగిమ్మ కేంద్రుచామ్మనఁ గడిదినుగంటిమి యుల్లసిల్లఁగా...

64

భారతము, ఆదిపర్వమున.—

మ. వివిధోత్తుంగతరంగఘట్టనచల ద్వేలావనైలావళి
లవలీలుంగలనంగసంగతలతాలాస్యంబు వీక్షించుచుకొ
ధనశాక్షుల్ చని కొంచి రంత నెనుటకొ దత్తీరదేశంబునం
దవదాతాంబుజఫేనపుంజనిభు నయ్యశ్వోత్తమం దవ్వలకొ.

65

భారతము, ఆరణ్యపర్వమున.—

క. గిరిశ్యంగతుంగవిగ్రహుఁ, దురుతరసత్త్వండు విహంగమోత్తమఁ డవుడొ
క్కరుఁ డొయ్యన నయ్యెడకుకొ...

66

భారతము, ఆదిపర్వమున.—

చ. అరిశితపోవిభూతి నమరారులఁ బాధలు వొందకుండఁ దా
సురగులనెల్లఁ గాచినమహారంగనాయకుఁ డానమత్సురా
సురమమటాగ్రత్నరుచిశోభితపామన కద్రినందనే
శ్వరునకు భూషితంబయినవాసుకి మాకుఁ బ్రసన్నుఁ డయ్యెడుకొ.

67

భారతము, ఆరణ్యపర్వమున.—

క. మృగయార్థ మురిగి హిమవన్నగభూములయందుఁ బవననందనుఁ డొకప
న్నగుచేతఁ జిమ్మనడి యిమ్ముగ ధర్మజుచేతఁ దాను మోచితుఁ డయ్యెకొ.

68

వ. అని యీతీరున విస్తారముగా నున్నదిగనుకఁ దెలిసికొనఁదగినది.

69

గీ. పడెఁ బటచెఁ బట్టెఁ పాటును నడుపు మెకట, సంస్కృతంబునఁజెల్లును శత్రువులను
భంగపడఁజేసి యానందరంగవృషతి, భీజనులకన్మపాటెల్లఁ దీర్చు ననఁగ.

70

తా. పడె, పటచె, పట్టె, పాటు ఈనాల్గుశబ్దములు సంస్కృతపదములు కొ
న్నిటియందుఁ జేరియుండవచ్చును. నుఖిపడె, నుఖిపటచె, నుఖిపెట్టె; నుఖిపడె, దుః
ఖిపాటు, దుఃఖిపెట్టె, దుఃఖిపటచె; నంకటపడె, నంకటపటచె, నంకటపెట్టె; భంగ
పడె, భంగపెట్టె, భయపటచె; అని యిటువంటిశబ్దములమీఁద నొకసమనమువలె
సుండవచ్చును.

లక్ష్యము. —

ఉ. దానవుచేతఁ గట్టపడి దైన్యమునొందుట కోర్వ లేక నీ

దైనపదాంబుజంబుల భయం బనివేడితి...

71

భారతము, ఉద్యోగపర్వమున. —

గీ. తండ్రి లేని ప్రజలు తల్లిని బాని పెద్దయునుగాల మవ్యధమునఁబడెతి

భంగపాటు దుఃఖపాటును సంకటపాటుఁ గలిగె విరటు పాలఁ బిదప.

72

పాండురంగమాహాత్మ్యమున. —

సీ. దరిద్రోక్తియున్న యాతలిదండ్రులనుజాలఁబడుచువై సంతోషపఱుచునైతి...

భారతము, ఆదిపర్వమున. —

చ. తిరుగుచుఁ బుట్టలం బొదలఁ ద్రిమరుపాముల రోసిరోసి ని

మృతభుజదీర్ఘ దండమునఁ జొల్లఁగవోయుచు వచ్చి వచ్చి య

య్యెర నొకడుండుభం బనునహిం గని నే యఁగ దండమెత్తుడుక

హరిహరి యంచు డుండుభనుహాహి భయంపడి చేరి భాగ్నవుక.

74

వ. ఈరీతి నున్న దికనుకట్టాడ తెలుసుకొనఁ దగినది.

75

గీ. అంధభ్రామను నాలుగైదక్షరముల, పైని సంస్కృతపదముఁ బూన్పఁగను జెల్లు

మగున లానందరంగేంద్రులొగరుమోవి, యమృతమును గ్రోల నాసింతురనుచుఁబలుక.

తా. తెనుఁగున నైదాక్షరములకు విశేషణమును నవతల సంస్కృతకబ్దము

విశేష్యముగను చెప్పవచ్చును.

భారతము, కర్ణ పర్వమున. —

సీ. గీ. అవలికారవాధీశులఁ గవసికడిమిఁ

బొదవుటయు నన్ని శరముల భూరిరయుము

మెఱుయ నందఱఁ జెగటార్చి తఱును నతనిఁ

దాఁక వేయు మాన్ముఱుదంతావళములు.

77

గీ. ఇంద్రునకు రుద్రుఁ డత్తతీ నిట్టులనియె, ననఘ యిరువదివేయుదివ్యాబ్జములు మ

హతపం బొనరించెను ననుర వాని, కొసఁగె పద్మజుఁ డధికమహోగ్ర బలము. 78

ఆము క్రమాల్యదయిండు. —

మ. పునుగుండావినవోదనంబు మిరియంపుంబొళ్లతోఁ జట్టిచు

య్యెనునాదారనిహారగుంపు ముకుమం దైయేర్చునావం జిగు

ర్కొనుపచ్చకును బాయసాన్న ములు నూరుం గాయలుం జేచురు

క్కును సేయుం జిలుబాలవెల్లువుగ నాహారంబిడుక నీతునకా.

79

మనుచరిత్ర.—

నీ. కటికిచీకటితిండికరముల గిలిగింత నెవ్వఁడు తొగకన్నె నవ్వఁ జెనకు... 80

వ. అనియున్నదిగనుక జాడ తెలియునది. 81

గీ. అగును స్త్రీలింగశబ్దంబు హ్రస్వముగ స, మాసమధ్యంబునను రంగమనుజవిభుని
కీర్తి హరజటాజూటసంకీర్ణద్వివ్యంగంగజలముల మితి మీటు గరిమ ననఁగ. 82

తా. గంగాజలము, గంగజలము; తమసాతీరము, తమసతీరము; రాకాచంద్రుడు, రాకచంద్రుడు, నదీసుతుడు, నదిసుతుడు అని యీరీతి స్త్రీలింగశబ్దములు అకారాంత, ఇకారాంతశబ్దములవలె నుండవచ్చును.

లక్ష్మ్యము, భారతమున, ఆదిపర్వమున.—

చ. జలరుహనాభ రమ్యగిరిసానువనంబుల వేటు లాడుమఁ

సలుపుద మీనిదాఘదివసంబుల నీవును నేను ¹నెమ్మది

నలినరజస్సుగంధియుమునా హృదతుంగతరంగసంగతా

నిలశిశిరసలాంతరవి నిర్మిత నిర్మతహర్షరేఖలకా. 83

రాఘవసాండవీయమున.—

క. నెలకొనియె వేటుతమి నబ్బలియుడు శిశిరనగరుచిరపరిసరమహిమం

గలతమసతీరసికతా, విలసనములు డెండమానకు విందొనరింపకా. 84

శృంగారనైషధమున.—

ఉ. రాకసుధాంశుమండలమురాకకు మాఱుమొగంబు పెట్టుచో

దీకొనివచ్చు దండధరదిక్పమాన మదక్షిణంబగుకా... 85

వ. అనియున్నది గనుక జాడ తెలిసికొనునది. 86

వృత్తరత్నాకరప్రకరణము.

క. క్షీతివృత్తనియమములసంగతి విద్యజ్ఞునము లెన్న గణబద్ధములై

ధృతివెలయఁ జెప్పెద పజ్జారతవిజయానందరంగరాయబిడబా! 87

గీ. ధరను బ్రస్తార మనఁగ నధ్వం బనంగ, నవ్వుమన సంఖ్యయనఁగ నుద్దిష్ట మనఁగ

విను లగక్రియ యన నాఱునిధములుగను, పృథ్వీయములాఘనానందరంగశౌరి.

తా. ప్రస్తారప్రత్యయము, అధ్వప్రత్యయము, నవ్వుప్రత్యయము, సంఖ్యాప్రత్యయము, ఉద్దిష్టప్రత్యయము, లగక్రియాప్రత్యయము, అని యాఱునిధములప్రత్యయము లొప్పును. అందుఁ

1 నున్ది ప, న్న లిన.

బ్రహ్మప్రత్యయము.

గీ. వరుస సర్వగురువు లుంచి గురువుక్రింద, అఘువు నవతలఁ బైబండిలాగు వ్రాసి
దాపటను గురు లుంచఁ బ్రస్తార మయ్యెను ననఘ! యానందరంగరాయాగ్రగణ్య.
తా. ఎన్న వఛందము పృ స్థంపవలె నన్న నన్ని గురువులువరుసఁగ వ్రాసియందు
తొలిగురువుక్రింద అఘువును నావలఁ బైబంతి యెట్లున్నదో యామేరకు వ్రాసిదాపట
గురువు వ్రాసినఁ బ్రస్తారమగును. ఇట్లు సర్వలఘువు లగువఱకు వ్రాయునది.

అధ్యప్రత్యయము.

గీ. అమర సుక్తాది యిన్ని ఛందములవఱకు
సెన్నివృత్తంబు లెఱిగింపు మన్న దాని
లెక్క రెట్టించి యందులో రెండు త్రోయఁ
దక్కినది యధ్యమగురంగభారుణీంద్ర!
తా. మొదటిఛందమ్య మొదలుకొని యిన్ని ఛందస్సులవఱకు సెన్నివృత్తము
లని యడిగినచో నడిగినఛందస్సుకుమాత్ర మెన్నివృత్తము లన్నవో యవి రెట్టించి
యందులో రెండు త్రోసి మిగిలిన వెన్నియో యన్ని చెప్పనది.

99

నష్టప్రత్యయము.

గీ. పలుకఁబడులెక్క భాగ మేర్పడినలఘువువ్రాసి బేసిన నొక్కటి వ్రాసిఁ గూర్చి
యది సగము చేసి గురువుంచి తుదకుఁ గనిననష్టలక్ష్యాఖ్య మయ్యె నానందరంగ! 91
తా. ఎన్నవృత్త మేరితి నుండు నని యడిగిన నాలెక్క భాగించి సరిగా నున్న
అఘువువ్రాసికొని బేసిగానుండిన నొకటికూర్చి భాగించి యందుకు గురువు వ్రాసికొను
నది. ఇట్లు కడదనుక భాగించుకొని గురువులఘువువ్రాయుచు వచ్చినట్లయిన నది నష్ట
ప్రత్యయ మగును.

సంఖ్యాప్రత్యయము.

గీ. వెలయ నీచందమున కెన్నివృత్తము లని, యడుగ నేకో తరంబుగా నదివఱకును
గూర్చి యాలెక్కరెట్టించుకొనిన వృత్త, సంఖ్య యగు నది రంగరసాతలేంద్ర!
తా. ఈఛందమున సెన్నివృత్తములు పుట్టు నని యడిగిన సెన్న వఛందముచెప్పు
చున్నాఁడో యదివఱకు నేకో తరవృద్ధిగా రెట్టించి కడనువచ్చినలెక్కను రెట్టించి
యిన్నియని చెప్పనది.

ఉద్దిష్టప్రత్యయము.

గీ. వృత్తమున గురులఘువులు చేర్చి దాని, క్రింద నేకో తరవృద్ధి రెట్టించి యాల
ఘువులసంఖ్యతో నొక్కటి గూర్చుకొనిన, నామ ఉద్దిష్ట మయ్యె నానందరంగ.

అక్షరవృత్తంబులు.

ప. ఇత నిర్వదియాఱుఁచందములను వివరము. ఉక్త, అత్యుక్త, మధ్య, ప్రతిష్ఠ, సుప్రతిష్ఠ, గాయత్రి, ఉష్ణిక్, అనుష్టుప్, బృహతి, పంక్తి, త్రిష్టుప్, జగతి, అతి జగతి, శక్వరి, అతిశక్వరి, ఆప్టి, అత్యప్టి, గృతి, అతిగృతి, కృతి, ప్రకృతి, ఆకృతి, వికృతి, సంకృతి, అభికృతి, ఉత్కృతి అనునానుధేయంబులఁచందంబు లిర్వది యాఱు విస్తరిల్లె. ఆందు మొదటిఁచందంబున వృత్తములు, రెండవఁచందంబున ౪, మూడవఁచందంబున ౮, నాలవఁచందంబున ౧౬, ఐదవ ఁచందంబున ౩౨, అఱవఁచందమున ౬౪, ఈతీరున నేకోత్తరవృద్ధిగా నిరుపదియాఱు ఁచందంబుల వృత్తంబులు పదుమూడుఁజోటు నలుపదిరెండులక్షలు పదు నేడువేలు నేడునూట యిరుపదియాఱు ద్భవిల్లి నారేసిపాదంబులుగల్గి యొకయక్షరము మొదలుగఁ గ్రమక్రమంబున నెక్కుడుగఁజాక్షరంబులు వెలయుచు వేఱువేఱు బ్రశస్తంబులై ఁచందంబు లనియొడుగనుల వృత్తంబు లనియొడుగర్థంబులు పుట్టి విస్తరిల్లె నందుఁ బ్రశస్తంబులై నవిష్టువాలయుఁ, జిత్రపదంబును, బ్రమాణియుఁ, గీరకశోరంబు నుత్సృకంబును, వాగ్నియుఁ, గోమలంబును, శుద్ధవరాటియు, నుప జాతియు, నుపేంద్రవజ్రంబును, శృంగారిణియుఁ, గలరపంబును, నింద్రవజ్రం బును, దోదకంబును, స్వాగతంబును, క్షేణియు, వాతోర్నియు, భుజంగప్రయా తంబును, దోటకంబును, నింద్రవంశంబును, వంశస్థంబును, ద్రుతవిలంబితంబును, స్రగ్విణియు, జలధరమాలికయు, మత్తవఃసూరంబును, మంజుభాషిణియు, బంభరగానంబును, అతావృత్తంబును, వసంతతిలకంబును, వనమయూరంబును, బుష్పదావంబును, ప్రహర్షణకలితంబును, శురుచిరంబును, మణిగణికరంబును, గజరాజంబును, మాలినియు, సుగంధియు, కాంతియు, లలితగతియు, ప్రియ కాంతయుఁ, బాలాశదళంబును, బంచచామరంబును, జంద్రభానువును, బృహ్మి యు, శిఖరిణియు, మందాక్రాంతంబును, ద్వరితపదగతియు, మత్తకోకిలయు, దేవరాజంబును, శార్దూలవిక్రీడితంబును, గుసుమితలతావేల్లితంబును, దరశయు, భూతిలకంబును, మత్తేభంబును, గలితయుఁ, భుజంగంబును, నుత్పలమాలికయు, నలబురుహంబును, ఖచరపుత్రంబును, సురభూజరాజంబును, స్రగ్ధరయుఁ, గనక తిలకయు, మానినియుఁ, జంపకమాలికయు, లాటీవిటంబును, మణిమాలికయు, వనమంజరియు, మాలినియుఁ, గుసుమంబును, మహాస్రగ్ధరయుఁ, దురగంబును, హృగనాథియు, విచికిలస్తంబును, బంచశరంబును, శృంగారంబును, నశ్వలలి తంబును, గవిరాజవిరాజితంబును, సరసిఃపాదంబును, గ్రాంచపదంబును, వనరు హంబును, వసురుచియు, విజయంబును, బంధురంబును, బుద్ధవరసుతంబును, భాస్క-

రవిలసితంబును, జారుమతియును, భుజంగవిజృంభితయు, మంగళమహాశ్రీయు నను
నమొదలుగాఁగల వృత్తంబు లపారంబు లై విస్తరిల్లుటంజేసి తదీయలక్షణంబులు
వివరించెద. నానందరంగేంద్ర! విన నవధరింపుము. మొదలియైకాచ్ఛందంబున
నొకయక్షరంబు పాదంబుగా రెండువృత్తంబులు వుట్టె. నందు 96

శ్రీయనువృత్తము (భీమనచ్చందమున).—

“శ్రీ

శ్రీః

జే

యుక్.”

97

ప. రెండవయత్కైకాచ్ఛందమున రెండక్షరములు పాదములఁ గలనానుసమవృత్తం
బులు వుట్టె. అందు

శ్రీపెంపు అనువృత్తము (భీమనచ్చందమున).—

“శ్రీపెం

పాపృక్

ప్రాపుం

దాపుక్.”

98

ప. మూడవయత్కైకాచ్ఛందంబున మూడక్షరములు పాదములఁ గలననుసమవృత్తము లెని
మిదివుట్టె. నందు నాలవదగు

వినయనునవృత్తము (భీమనచ్చందమున):—

“వినయం

బునయం

బునయ

జ్ఞానమక్.”

99

ప. నాల్గవయత్కైకాచ్ఛందంబున నాల్గక్షరములు పాదములఁ గలననుసమవృత్తములు పదు
నాలువుట్టె. నందేడవ దగు

బింబయనునవృత్తము (భీమనచ్చందమున) —

“పంచి భక్తా

రంబు గక్తా

రం బనఁగా

బింబ మగుక్.”

భ. గు.

100

వ. అంద యిదగు

సుకాంతియనువృత్తము (భీమనచ్చందమున).—

“జకారముక్

గకారముక్

సుకాంతికో

ప్రకుండు నే.”

జ. గు. 101

వ. విదవసుప్రతిష్ఠాచ్చందంబున నైదక్షరములు పాదమాలఁ గలసమవృత్తంబులు ౩౨
పుట్టె. నందు గలవ దగు

వలమురి యనువృత్తము.—

“నలగపదం

బలవడఁగా

వలమురియా

జలదనిభా”

న. లగ. 102

వ. అంద యిదగు

సుందరీవృత్తము (భీమనచ్చందమున).—

“చెంది భకారం

బొంది గగంబుల్

సుందరి యక్ బే

రందురు నూరుల్.”

భ. గగ. 103

వ. అలవగాయత్రీచ్చందంబునం దాక్షరములు పాదమాలఁ గలసమవృత్తంబులు
౬౪ పుట్టె. నందు గలవ దగు

విజయశుభ మనువృత్తము (సులక్షణసారమున).—

“నయగుణవృత్తిక్

నయచరణాప్తిక్

జయశుభవృత్తం

బై యగుణురారీ”

న. య. 104

వ. అంద యిదగు

కిసలయ మనువృత్తము.—

“సుస లింపొసంగక్

వసుధక్ బదమై

కిసలం బెసరుక్

వసుదేవసుతా”

సు. సు. 105

వ. ఏడవయుష్కింధంబున నేడక్షరములు పాదములఁ గలసమవృత్తంబులు ౧౨౮
పుట్టె. నందు ౩౨వదగు

ప్రసవర మనువృత్తము (సులక్షణసారమున).—

“ఏసఁగఁ బదమందుకొ

నసగములు చెందకొ

బ్ర సవశర మయ్యెకొ

చిసరుహదళాక్షా!”

న. సగ. 106

వ. ఏనిమిదవయునువృత్తంధంబున నెనిమిదక్షరంబులు పదంబులం గలసమవృత్తంబులు
౨౫౬ పుట్టె. నందు మొదటిదగు

విద్యున్నాలావృత్తము.—

“దేవా మాగా ప్తిక విద్యున్నా

లావృత్తం బా రంగాధీశా!”

మ. మ. గగ. 107

వ. అంద ౫౫వ దగు

చిత్రపదం బనువృత్తము.—

“రాగిలు జిత్రపదంబై

భాగయుగాత్తర రంగా!”

భ. భ. గగ. 108

వ. అంద ౮౬ వ దగు

ప్రమాణి యనువృత్తము.—

“ప్రమాణికిం జర త్తుదకొ

వ మొప్పు రంగపార్థివా!”

జ. ర. వగణము. 109

వ. తొమ్మిదవ బృహతీచ్ఛందంబునదొమ్మిదక్షరంబులు పాదంబులఁ గల సమవృత్తం
బులు ౫౧౨ పుట్టె. నందు ౧౦౩ వ దగు

సుత్యుక్త మనువృత్తము.—

“అంగుగ సుత్యుక్త మై చనుకొ

రంగవృషా భభరంబులకొ”

భ. భ. ర. 110

వ. అంద ౧౦౪వ దగు.

కిశోర మనువృత్తము.—

“సునభరా పి కిశోర మిం

చెనము రంగమహీపతి!”

న. భ. ర. 111

వ. పదవపంక్తిచ్ఛందంబున పదియక్షరంబులు పాదంబులం గల ౧౦౨౮ సమవృత్తం
బులు పుట్టె. నందు నేలబడెదవదగు

గోమల మనువృత్తము.—

“భామగురుప్రతిభక్ బెంపొందున్
గోమలవృత్త మనన్ రంగేంద్రా.”

భ. భ. మ. గ. 112

వ. అంద ౧౯౯వ దగు

వాగ్గి యనువృత్తము.—

“వారక యొప్పున్ వాగ్గికి భంబున్
ధారుణి రంగేంద్రా మసగంబుల్”

భ. మ. సగ. 113

వ. అంద 3౪౫వ దగు

శుద్ధవరాటి యనువృత్తము.—

“రంగచ్చుద్ధవరాటికిన్ మసల్
రంగోర్వీప వరా జగంబగున్.”

మ. స. జ. గ. 114

వ. పదునొకండవత్రిష్టష్ఠందంబునఁ బదునొకొండక్షరంబులు పాదంబులం గలిగిన
సమవృత్తంబులు ౨౦౪౮ పుట్టె. నందు 3౫2 వ దగు

సింద్రవజ్రావృత్తము.—

“అనందరంగేంద్ర మహాసుభావా
తాసింద్రవజ్రం బగుఁ దాజగా ప్తిన్.”

త. త. జ. గగ. 115

వ. అంద 3౫౮వ దగు

నుపజాతి (నుపేంద్రవజ్ర)వృత్తము.—

“జిత జ్జగల్గం బుపజాతి కొప్పున్
రతీశతుల్యాకృతి రంగభూపా!”

జ. త. జ. గగ. 116

వ. అంద ౪౩౯ వ దగు

తోట(దోద)క మనువృత్తము.—

“జ్ఞాపన భక్తయగా ప్తినీ రంగో
ర్వీపర తోటకవృత్తము మీఱున్.”

భ. భ. భ. గగ. 117

వ. అంద 3౮౮ వ దగు

నుపేంద్రవజ్ర యనువృత్తము.—

“ఉపేంద్రవజ్రం బొనరున్ పిరంగా
ధిపా! జితబద్విగురు ల్పెలంగున్”

జ. త. జ. గగ. 118

వ. అంద ౪౪3 వ దగు

స్వాగత మనువృత్తము.—

“స్వాగతంబు రసభల్లగ యుక్తిన్
రాగిలున్ విజయరంగమహీపా!”

ర. న. భ. గగ. 119

ప. అంద ౧౧౭ వ దగు

వాతోర్తి యనువృత్తము.—

“దాసత్రాతా మభతంబుల్ లగమై

భాసిల్లుక రంగప వాతోర్తి కిలక.”

మ. భ. త. లగ. 120

ప. పండ్రిండవజగతీచ్చందంబునఁ బండ్రిండక్షరంబులు పాదంబులం గలనువృత్తం
బులు రంకల పుట్టె నందు ౧౧౮ వ దగు

కలరవ మనువృత్తము.—

“కలరవవృత్తము గాంచు నజాయల్

బలయుత రంగవృపాలకచంద్రా.”

న. జ. జ. య. 121

ప. అంద ౧౧౯ వ దగు

తోటక మనువృత్తము.—

“ససలుక ససలుక వరుసం గదియక

రసఁ దోటకమై తగు రంగవృపా!”

స. స. స. స. 122

ప. అంద ౧౧౯ వ దగు

స్రగ్వీణీ యను వృత్తము.—

“సార భూభృద్యతిక స్రగ్వీణీవృత్త మా

రారరల్ గూడినక రంగరాయగ్రణీ!”

ర. ర. ర. ర. 123

ప. అంద ౧౨౦ వ దగు

భుజంగప్రయాత మనువృత్తము.—

“యయాయల్ భుజంగప్రయాతాన కిమ్మా

నయా నాగవిక్రాంతి నానందరం గా!”

య. య. య. య. 124

ప. అంద ౧౨౧ వ దగు

నింద్రవంశ మనువృత్తము.—

“తా నింద్రవంశం బగుఁ దాజరాప్తిచే

నానందరం గా! వడి! యామవైఖరిక.”

త. త. జ. ర. 125

ప. అంద ౧౨౨ వ దగు

వంశ స్త మనువృత్తము.—

“ససీతి వంశస్థ మగుక జత్తరత్

పెనంగ రంగోర్విప! పడ్విరామతక”

జ. త. జ. ర. 126

వ. అంద గరక్షర వ దగు

ద్రుతవిలంబిత వృత్తము:—

“ద్రుతవిలంబిత దూధిని రంగభూ

పతి! మరుద్భూతిఁ జర్వ్య నభారలక్ష్.”

న. భ. భ. ర.

127

వ. అంద రాం వ దగు

తోధకవృత్తము.—

“ద్విపయతిఁ దోధకవృత్తము రంగా

ధిపతి నజాయలఁ దేజముఁ జెందుక్.”

న. జ. జ. య.

128

వ. అంద ౨రగ వ దగు

జలధరమాలావృత్తము. —

“మారమ్యాస్యా జలధరమాలావృత్తం

బా రంగేంద్ర! మభసమ లందంబైనక్.”

మ. భ. స. మ.

129

వ. పదుమూడవదగు నతిజగతీచ్ఛందంబునందు బదుమూడక్షరంబులు పాదంబులం
గలసమవృత్తంబులు ౨౧౯౨ పుట్టె. నందు ౩౨౨౦ వ దగు

బంభరగాన మనువృత్తము.—

“ప్రజితవిమత బంభరగాన మగుక్

గజయతి ననభాగల రంగవృషా!”

న. న. భ. భ. గ.

130

వ. అంద రంగరావ దగు

లతావృత్తము.—

“సతపడి రంగేశ్వర నయననగో

న్నతిని లతావృత్తము చెలువమరుక్.”

న. య. నన. గ.

131

వ. అంద ౨౩౬౯వ దగు

మంజుభాషిణి యనువృత్తము.—

“చను మంజుభాషిణి సజల్పజత్రగా

ప్రిని రంగధీర! నవవిశ్రమేన్నతిక్.”

స. జ. స. జ. గ.

132

వ. పదునాలుగవశక్వరీచ్ఛందంబునందు పదునాలుగక్షరంబులు పాదంబులం గలసమ
వృత్తంబులు ౧౬౩౦౪ పుట్టె. నందు ౪౦౬౯వ దగు

సురుచిర మనువృత్తము.—

“యతి నిధి దుగనన లమరిన రంగ

క్షితిపతిమణి సురుచిర మగు గా ప్తిక్.”

న. న. న. న. గగ.

133

వ. అందు ౨౯౩౩ వ దగు

వసంతతిలకావృత్తము.—

“ధీతత్పరా వసుయతిక్ తభజాగగప్ర

ఖ్యాతిక్ వసంతతిలకం బగు రంగధీరా!” త. భ. జ. జ. గగమా. 134

వ. అంద ౩౧౨౩ వ దగు

వనమయూర మనువృత్తము.—

“అవనమయూరమన కా భజననల్లా

ప్రావిరళరత్నయతి రంగమహిపాలా!” భ. జ. స. న. గగ. 135

వ. అంద ౨౧౨౨ వ దగు

ప్రహరణకలిత మనువృత్తము.—

“బలననభనవల్ ప్రహరణవిలస

త్కలితమః దగు రంగవృష వసుయతిక్.” న. న. భ. న. వ. 136

వ. పద్మనైదవ యతిశక్వరీచ్ఛందంబునఁ బద్మనైదత్తరంబులు పాదంబులం గల సమ
వృత్తంబులు ౩౨౩౬౨ పుట్టె నందు గుఱియైన దగు

గజరాజ మనువృత్తము.—

“సజభా! సలవ్య విశ్రమ రీతిఁ దనరినక్

గజరాజ మాను రంగవృషాల వసుయతిక్.” స. జ. భ. భ. స. 137

వ. అందు ౪౬౩౨ వ దగు

మాలినీవృత్తము.—

“నవవిరమణ యుక్తిక్ నామయాసంగతంబై

యవనిఁ దగును మాలిన్యాఖ్యచే రంగధీరా!” న. న. మ. య. య. 138

వ. అంద ౧౬౩౨౪ వ దగు

మణిగణనికర మనువృత్తము.—

“నవలను నవసల వయతిఁ దగి రం

గవృషతిమణి మణిగణనికరము నా.” న. న. న. న. స. 139

వ. అంద ౧౦౯౨౩ వ దగు

సుగంధి యనువృత్తము.—

“ఖండవిశ్రమంబునక్ సుగంధి యొప్పి మిన్నగా

సుండు శారణల్ రజల్ రయుక్తి రంగధీమణి!” ర. జ. ర. జ. ర. 140

వ. అంద ౧౫౩౬౦ వ దగు

లలితగతి యనువృత్తము.—

“నలిని బదునొకటి యతి నానజసలుక్

లలితగతి కలరు నిల రంగవృత్తి!”

న. న. న. జ. స. 141

వ. పదునాఱవయష్టిచ్ఛందంబునఁ బదునాఱవరంబులు పాదంబులంగల ౬౫౫౩౬
సమవృత్తంబులు పుట్టె నందు ౨౧౫౪౪ వ దగు

చంద్రభాను వనువృత్తము.—

“నరజరల్ జగల్ గదించినం దికావిరామ మై

యరయఁ జంద్ర భానువృత్త మాను రంగభూవరా!”

న. ర. జ. ర. జ. గ.

వ. అందు ౨౧౫౪౬ వ దగు.

పంచచామర మనువృత్తము.—

“క్రమంబునం జరల్లరల్లగంబు గల్గి పంక్తివి

శ్రమాప్తి బొల్చు బంచచామరంబు రంగధీమణి!”

జ. ర. జ. ర. జగ.

వ. అంద ౧౩౨౬౪ వ దగు

ప్రియకాంత యనువృత్తము.—

“నయనయసల్గం బలవడినంతక్ ప్రియకాంతా

హ్వయ మగు నేకాదశయతియై రంగమహీశా!”

న. య. న. య. స. గ.

వ. పదునేడవ యష్టిచ్ఛందంబునందుఁ బదునేడవరంబులు పాదంబులఁ గల సమ
వృత్తంబులు ౧౩౧౦౩౨ పుట్టె నందు ౩౮౩౫౦వ దగు

పృథ్వీవృత్తము.—

“జసల్లసయవంబుతోను జలజా ప్రవిక్రామతక్

బొసంగు నిలఁ బృథ్వీవృత్తము సుభోగరంగాధిపా!”

జ. స. జ. స. య. వ.

వ. అంద ౫౯౩౩౪ వ దగు

శిఖరిణి యనువృత్తము.—

“యశోభూషాయొప్పుక్ యమనసభవప్రాప్తిద్రయో

దశోద్యద్విక్రాంతిక్ శిఖరిణిసద్రంగవృత్తి!”

య. మ. న. స. భ. వ.

వ. అంద ౧౮౯౨౯ వ దగు

మందాక్రాంత యనువృత్తము.—

“సంతుష్టాత్తా మభవతేగాసమృతిం ధాత్రి మందా

క్రాంతం బయ్యెక్ బదునొకయతిక్ రంగభూపాలవర్యా!”

స. భ. న. త. త. గ. గ. 147

వ. అంద ౩౨౩౬౦ వ దగు

త్వరితపదగతి యనువృత్తము.—

“అయిదునగణములు గగ మమితగుణ రంగేం
ద్వ యతిపదునొకటఁ ద్వరితపదగతి కొప్పుకొ.”

న న. న. న. న. గగ. 148

న. పదునెనిమిదవ దగుధృతి యనుచందంబునఁ బదునెనిమిదియక్షరంబులు పాదం
బులం గలసమవృత్తంబులు ౨౬౨౧౪౪ పుట్టె నందు ౧౨౫౧౨ వ దగు

దేవరాజ మనువృత్తము.—

“క్షీతినరల్ నజల్ భసలును జెన్ను గా నభవయతి
సితియు దేవరాజమునకుఁ జెల్లు రంగవరపత్తి.” న. ర. న. జ. భ. స. 149

వ. అంద ౯౩౦౧౯ వ దగు

ను త్తకోకిల యనువృత్తము.—

“స త్తయారసజాభరల్ భవసంఖ్య విశ్రమ మొప్పినకొ
మ త్తకోకిలవృత్త మా ననమానరంగవృపాలకా.” ర. స. జ. జ. భ. ర.

వ. అంద ౩౩౫౫౩ వ దగు

గుసుమితలతా వేల్లిత యనువృత్తము.—

“శ్రీరంగోర్వీకా మతనయముమల్ చెంది విక్రాంతియుకొ వే
ర్వేఱకొ మిత్రాప్తికొ గుసుమితలతావేల్లితావృత్తమయ్యెకొ.”

మ. త. న. య. య. య. 151

వ. పందొమ్మిదవ యతిధృతిచ్చందంబునందుఁ బందొమ్మిదక్షరంబులు పాదంబులం గల
సమవృత్తంబులు ౫౨౪౨౫౪ పుట్టె నందు ౧౪౯౩౩౩ వ దగు

శార్దూలవిక్రీడిత యనువృత్తము.—

“సారంబా మనజల్పతాగురువుబుకొ శార్దూలవిక్రీడితం
బాదూధిం బదుమాటఁ గల్గయతిచే నానందరంగాధిపా.”

మ. స. జ. స. త. త. గ. 152

అంద ౧౦౬౦౩౯ వ దగు

భూతిలక మనువృత్తము.—

“సారెకు భారసజాగముల్ మది సారసా జీవరామముకొ
జేరిన భూతిలకం బగుకొ మతశీల రంగవృపాలకా.”

భ. భ. ర. స. జ. జ. గ. 153

వ. అంద గౌరవంకరం దగు

తరళ యనువృత్తము.—

“తరళ కా నభరల్పజాగయుతంబుగా నివశిక్రమ

స్ఫురణ రంగవృపాలశేఖర భూరిదానగుణాకరా”వ. భ. ర. స. జ. జ. గ.

వ. ఇరువదవ దగుకృతీచ్ఛందంబునం దిరువదక్షరంబులు పాదంబులం గలసమవృత్తం
బులు గంగరంగిణి పుట్టె నందు గంగిణివ దగు

కలిత యనువృత్తము.—

“ననభసనవంబుల నలినా ప్తవిరమణము రస

ప్రణుత కలితవృత్త మమరు రంగమనుజపతిమణి”వ. న. భ. స. న. న. వ.

వ. అంద అంగుళికవ దగు

మత్తేభవిక్రీడితావృత్తము.—

“నలువొందక సభరల్ నమ ల్యవలతోనంగూడి మత్తేభ మిం

పలరారుక బదునాలుగొవరతిచే నానందరంగాధిపా!”

స. భ. ర. న. మ. య. వ. 156

వ. అంద కిరీటికవ దగు

సుత్పలమాలికావృత్తము —

“పన్నిపదాయతిక భరనభారవసంజ్ఞగణాలి గూడి య

త్యున్నతవృత్తితో వెలయు సుత్పలమాలిక రంగధీమణి!”

భ. ర. న. భ. భ. ర. న. 157

వ. అంద కిరీటికవ దగు

భుజగ మనువృత్తము.—

“మను నభల్ నభరసవముల్ పదుమూట విక్రమ మొప్పినక

ఘనవజారతవిజయరంగశిఖామణి భుజగం బగుకా.న.”భ. న. భ. ర. స. వ.

వ. అంద కిరీటికవ దగు

నంబురుహ మనువృత్తము:—

“నాలుగుభంబులపై రసవంబులు నల్వగాఁ బదుమూట విం

పాలి విరామము అంబురుహంబున కొప్పరంగమహిపతి!”

భ. భ. భ. భ. ర. స. వ. 159

వ. ఇరువదియొకటవ దగుప్రకృతీచ్ఛందంబునం దిరువదియొకదక్షరంబులు పాదం
బులం గలసమవృత్తంబులు అంగుళిక పుట్టె నందు కిరీటికవదగు

సురభూజరాజ యనువృత్తము.—

“రవియతిక్ సురభూజరాజము ప్రబలు నభరననారలక్

తవిలి రంగమహితలాధిప! దళితవిమతన్యపాలకాన”భ. ర. న. న. న.ర.

వ. అంద 200000000 దగు

చంపకమాలిక యనువృత్తము.—

“సలితరీతితో నజభజాజరసంజ్ఞగజాలిఁజంపకం

బలవడ రుద్రవిశ్రమసమంచిత మైతగురంగభూపరా!”

న. జ. భ. జ. జ. జ. ర. 161

వ. అంద 300000000 దగు

స్రగ్ధర యనువృత్తము.—

“సారెక్ నాగాధిరాట్నంచదళవిరమతక్ స్రగ్ధరావృత్త మాఁ గాం

తారాజీవాస్త్ర యుద్యన్తరభవయయోద్భాసియై రంగభూపా”

మ. ర. భ. న. య. య. య. 162

వ. అంద 200000000 దగు

వనమంజరి యనువృత్తము.—

“నగణముపై జజజాభరలుక్ పమనాల్లిటక్ విరమంబునుక్

దగి చెలెగుక్ వనమంజరివృత్తము ధాత్రి రంగన్యపాలకా”

న. జ. జ. జ. జ. భ. ర. 163

వ. ఇరువదిరెండవ దగు నాకృతిచ్చందంబునం దిరువదిరెండక్షరంబులు పాదంబులం
గలవృత్తంబులు 200000000 పుట్టె నందు 100000000 దగు

మానిని యనువృత్తము.—

“ఏడిటవర్లు మహిక్ బమమాడిట యెక్కుమతస్కువయిర్వదిటక్

మాడిన మానిని కొప్పును శైలభగుర్వులు రంగప! గూఢమాగాక్.”

భ. భ. భ. భ. భ. భ. భ. గురు. 164

వ. అంద 200000000 దగు

కనకలతిక యనువృత్తము:—

“దనర నిసుల కవలివడి సతనగణములు గురువు రం

గన్యపతిమణి వితరణగుణికనకలతికకును దగుక్.”

న. న. న. న. న. న. న. గ. 255

ప. అంద ౬౦౫౯౦౦౦౦౦౦ దగు

మహాస్రగ్ధర యనువృత్తము:—

“రహి ఖండగ్లోకశాన్తిమమాలను మహాస్రగ్ధరావృత్త మా శ్రీ
సహితాదార్యా సతానల్ సరగరువు లుంచంగ శ్రీరంగభూపా!”

స. త. త. న. స. ర. ర. గ. 120

ప. అంద ౧౪౯౦౯౦౪౦౦౦ దగు

తురగ మనువృత్తము:—

“ఇలను దురగము నెనిమిదిట బదు నేనిటకా యతు లాప్యగా
నలరు నలనగణములు సజజగలంది రంగమహీపతి!”

న. న. న. న. స. జ. జ. గ. 121

ప. ఇరువదిమూడవవికృతిచ్ఛందంబునం దిరువదిమూడక్షరంబులు పాదంబులఁ గల
వృత్తంబులు ౨౩౨౦౬౦౦౦ పుట్టె నందు ౪౧౯౩౭౦౪ వ దగు

కుసుమ మనువృత్తము:—

“సభనభ త్రిగనగణము ల్గణయంతమయి చెలు వలరినకా
విభుఁడు రంగనృపతి! త్రయోదశవిరతి వసుమతిఁ గుసుమమా!”

న. భ. న. భ. న. న. న. వ. 122

ప. అంద ౩౫౯౫౧౦౦౦౦ దగు

కవిరాజవిరాజిత మనువృత్తము:—

“నగణము పడగణంబులపై వగణంబుఁ ద్రయోదశవిశ్రమముకా
దగఁ గవిరాజవిరాజితవృత్త మనంజను రంగనృపాలమహీ!”

న. జ. జ. జ. జ. జ. జ. వ. 123

ప. ఇరువదినాలుగవ దగుసంకృతిచ్ఛందంబునం దిరువదినాలుగక్షరంబులు పాదంబులం
గలసమవృత్తంబులు ౧౬౭౭౭౭౦౧౬ పుట్టె నందు ౪౧౯౩౪౭౯౦౦ దగు

పంచశర మనువృత్తము:—

“మించినరుద్రప్రాధిని బందొమ్మిదిటను యతి తగి మెఱసినయంతకా
బంచశరం బా రంగనృపాలప్రభుతిక! భమసభననయా ప్రికా.”

భ. మ. స. భ. న. న. న. య. 124

వ. అంద రంగరంగంప దగు

శృంగార మనువృత్తము:—

“మృదవిశ్రమం బవలక్ బందొమ్మిదిటను యతి తగి మెఱసినియంతక్
గడు శృంగారాఖ్యఁ జెలంగుక్ రంగవృపతి! సతయభనవనయముక్తిన్.”

స. త. య. భ. న. న. న. య. 125

వ. ఇరువదియైదవ దగు నతికృతిచ్చందంబునం దిరువదియైదక్షరంబులు పాదం
బులం గల సమవృత్తంబులు 33౫౫౪౪౩౨ పుట్టె నందు ౧౬౩౩౬౬౦౧వ దగు

వనరుమా మనువృత్తము:—

“రుద్ర ప్రాధిని బందొమ్మిదిటక్ రుజ లగుయతు లానరుట వనరుమా మై
భద్ర క్రియుత! రంగాధిపతి! పరగులిపుల మసభభనననగల్.”

మ. స. భ. భ. న. న. న. వ. గ. 126

వ. అంద రంగరంగంప దగు

సురుచి యనువృత్తము:—

“వసుమనువుల నిర్వదియొకటక్ జెల్వె విరమణములు వజ్రలం బాగా
నసమసురుచి క్రిహరిసమ రంగేంద్ర! ననభసతననయగప్రాప్తిక్.”

న. న. భ. స. త. న. వ. య. గ. 127

వ. అంద ౧౬౬౪౪౫౧౧వ దగు

విజయ మనువృత్తము:—

“భానులఁ బదియుం దొమ్మిదిటక్ జొప్పడి విరతులు నేర్పడ విజయ మగుక్
వైవిక్యుతరంగాధిపస్త్వాణగుభసభతనల్ సననగములతోక్.”

భ. స. భ. త. న. స. న. న. గ. 128

వ. అంద ౨౩౫౧౩౧౧వ దగు

భాస్కరవిలిసిత మనువృత్తము:—

“మానితగుణుల త్రయోదశవిశ్రమంబును భనజయభననసగాప్తిక్
భానుసదృశరచిరంగవృపాలా భాస్కరవిలిసిత మగునిలలానక్.”

భ. న. జ. య. భ. న. న. స. గ. 129

ప. అంద గుఱుకొనివడి యగు

చారుమతి యనువృత్తము:—

“చారుమతి యొప్పును భజల్ సనభజల్ సనగ

సంగతి కపింద్రవినుతా !

సాకెను ద్రయోదశకకస పదశనద్యతి ల

సదతిని రంగవృపతి!”

భ. జ. స. న. భ. జ. స. న. గ.

180

ప. ఇరువదియాఱవ దగు నుత్కృతిచ్చందంబునం దిరువదియాఱవరంబులు పాదం
బులం గలనమస్య త్రంబులు ఒకెంకొకర పుట్టె నందు గుఱుకొని వ
దగు

మంగళమహాశ్రీ యనువృత్తము:—

“సతుగనరత్నమాల స పదశమంబునను

సద్యతులు మంగళమహాశ్రీ

వృత్తమున కా భజసవృత్తిసభజల్సల

పై గురులు రంగవృపధీరా!”

భ. జ. స. న. భ. జ. స. న. గ. గ.

181

ఇవిధంబున నుక్తాదియిరువదియాఱుచ్చందంబుల నుద్భవిల్లినవృత్తంబు లందు
నూతనపురాతనవృత్తంబులు కొన్ని పూర్వకవిప్రయోగసరణి వివరించినాడ, నింక
నం దుద్ధరమాలావృత్తంబులు స్వస్థానపరస్థానవృత్తంబులు మొదలుగాఁ గలవృత్త
భేదంబులు వివరించెద.

క. ధర రంగధిమణి! యీ, యిరువదియాఱవరంబుల కెక్కుడు తైయు

ద్ధరమాలావృత్తము లని, పరగు లయగ్రాహి అయవిభాతియుఁ గృతులక. 182

లయగ్రాహివృత్తము:—

“ఎఱ్ఱె నెలయిక్ భజసనములు మఱిక్ భజస

నముల్లిప్రయిక్ భయగణములు లయగ్రా

హి మైలయు రంగవృప! యిమ్మహిని బ్రాసయతు

ల మైలని నాల్గచరణములను నేడ్కొ.”

భ. జ. స. న. భ. జ. స. న. భ. య.

183

లయవిభాతి:—

“నగణము సనములును నగణము సనములును
నగణము సనములును నగణము సగంబుల్
జగతిఁ గృతులంకు వెలయఁగ అయవిభాతి యనఁ
దగు విజయరంగవృష: యగణితగుణాధ్యాయ”

న. స. న. న. స. న. న. స. న. న. స. గ. 134

ప. మఱియు లయవిహారి, తరువోజ, త్రిభంగి మొదలగునవియు, బహువిధోపరివృత్తంబులంగలవు. వెండియు దండకవృత్తంబులు దశవిధంబులుగల వవి చండవృష్టి, ఆశ్వ, అర్హవ, వ్యాళ, జీమూత, లీలాకర, ఉద్దామ, శంఖ, తగణ, యగణ దండకంబులు ప్రశస్తంబులై విస్తరిల్లు నందు మొదటి చండవృష్టిదండకంబునకు అతి అత్తరంబు లొప్పు నది యెట్లులనిన.

“నగణయగముమీఁద రేఫావకుల్ చూనిసం
భృక్ దగక్ జండవృష్టౌ మహిక్ భూధవా”

న. న. ర. ర. ర. ర. ర. ర. ర. ర. 135

క్రమంబున న్నవ్యాదిదండకములకు నొక్కొక్కరగణ మెక్కువగా నొప్పుచుండును.

భీమనచ్చండంబున:—

“అనురగ ననహంబు లందాదిగా నొండె కాదేని నాదిం దకారంబుగా నొండెలోనం దకారంబు లిమ్మెఁ గకారావసానంబుగాఁ జెప్పినక దండకం బుండు దీనిం గవీంద్రుల్ జగదీతకీర్తి: పురారాతిమూర్తి: సదాచారవర్తి: వణిగ్వంశచూడామణి! బంధుతితామణి! రేచనా! కావ్యసంసూచనా! దానవైరోచనా!”

అనియున్న దిగనుకఁ బురాతనకవులు తగణప్రధానముగానే దండకములు రచించినారు గనుక నాలాగునను జెప్పవచ్చును.

రగడలు:—

రగడలుతో మిదివిధములు. హయప్రచారము, తురగవల్లనము, విజయమంగళము, ద్వీరదగతి, విజయభద్ర, మధురగతి, హరిగతి, హరిబగతి, వృషభగతి అని. అందు హరిగతి యనురగడకు ఆటతాళము; హయప్రచారము, తురగవల్లనము, విజయమంగళము వీనికి రూపక తాళము; మధురగతి యనురగడకు నేకతాళము; ద్వీరదగతి,

విజయభద్ర వీనికి జువెతాళము; 1000 హరిణగతి, వృషభగతులకుఁ ద్రిపుటతాళము. ఇట్లు నవవిధములైన సంగీతముల తాళి వాద్యదంబులు జెలఁగదు సుదాహరణంబులకు నాకరంబైయుండు. ఆయాదాహరణముగఁగోసరాయణము మొదలయినవి పెక్కులుగలవు.

భీమనగారు సప్తవిక్రతులు నందఱు యధాను(న) గూడ సెనిమిదివిధ ములను వరుసగాఁ గృతినాయకాంకితపద్యములు వదిలి గోమదీశాన గూడ సెనిమిదివిధ ములను వరుసగాఁ గృతినాయకాంకితపద్యములు వదిలి రగడలు సాలిగా ౮ దళంబులతోఁ గదలిక యనక వివరించి యందు సంగీతము బుత్కలికగా నేర్పరిచి యేడేనిపదము లేక సమాసరీతి విభక్త్యర్థము లందఱుకా జెప్పి వానికి సరిగా సెనిమిదపదభంబు గూర్చి కడను బద్యం బొకటి సర్వవిధముల విభక్త్యర్థంబుగాఁ జెప్పవలయుననియు నట్లుకాడని యన్నియుత్కలికలకు విభక్త్యర్థానంబుగాఁ జెప్పి పద్మత్కలిక కేనియుఁ జను రోత బాసఁగునట్లు రచియింపవలయునని చెప్పినారు. ఈవిధముల కధికారములను. ప్రధమమహిరావళి; ద్వితీయసుగ్రీర్తిమతి; తృతీయశుకుభగ; చతురీకి భోగమాలిని; పంచమికిఁ గళావతి; షష్ఠికి గాంతిమతి; సప్తమికిఁ గమతి; సంభోధనము జయపతి. అను ఏపేరులు గలుగఁ జెప్పిన దక్షిణతలు సకలశుభంబు లా; మంగుదురు. ఇవిధంబునం బలుక నది యుదాహరణం బనందగును.

మఱియు ననంతవభార్య, విభులార్య, చపలార్య, ముఖచపలార్య, జఘనచపలార్య అని యైదువిధంబుల యార్యావృత్తంబులును; మహాక్కర, మధ్యాక్కర, మధురాక్కర, అల్పాక్కర, అంతరాక్కర అని యక్కరజాతివృత్తంబులు ౫ తెఱంగులును; గద్య, విరుదుగద్య, చూర్ణిక, వచనము, విన్నపములు నని ౫ విధములు గద్యములు, అటవెలది, లేటగీతి, పవడగీతి, మలయగీతి, ఉపగీతి, ఉద్గీతి, యార్యాగీతి యని ౭ విధంబులగీతంబులును; వృత్తప్రాససీసము, సర్వతఃప్రాససీసము, అరసముసీసము, అచకలిసముసీసము, అచకలిసడిసీసము, అచకలిప్రాససీసము, సర్వలఘుసీసము, ఉత్సాహవేదండసీసము, విషమసీసము, సమనామప్రాససీసము, గీతరహితచతుష్ప్రాససీసము, సర్వపడిసీసము అని ౧౨ విధములసీసపద్యములును; సమకందము, విషమకందము, ఆర్యాకందము, కరుచకందము, నిశుదకందము, ద్వివిధకందము, చతుర్విధకందము, వృత్తగర్భితకందము, ప్రమితాక్షరకందము నన ౯ విధంబులకందపద్యములును; పంచరత్నంబులు, దిగ్గజంబులు, నవరత్నంబులు, కళావళి, తారావళి, విద్యావళి, శతకము, వృత్తచూలిక, కందచూలిక, సీసచూలిక, యక్షిగానము, నాటకము, కీర్తనము, పదములు, నూతాదితాళికో(క)ట్టుములు, ధవళములు, శోభనములు, ఉరుటములు, ఆరతిపాటలు, జోలలు, అష్టకములు, ఏలలు, గొప్పిళ్లు, చందమామపదములు మొదలుగాఁగల బహువిధగతుల నతుల ప్రభావంబుల గంగాప్రవాహంబులై విస్తరిల్లు. మఱియుఁ బద్యభిమక, పాదభి

ఆనందరంగరాట్ట

మక్త, సాగంధిక, మసుమమంజరిగర్భితో శుభ్రముగా, కందగీతగర్భిత చంపకమా
లికా, పృథ్వీకందగర్భితసీస, మంగళ ముఖము; చలజిహ్వ, అచలజిహ్వ,
కందద్వయగర్భితక్రంచపద, గలయములు, ఇత్సవకందములు, అత్సవకంద
ఓత్సవము, నిరోత్సవము, ఉత్సవము, కందగీత, కంఠి, డిండిమ, మండుక,
ములు, పాదనోపనములు, గుడ్డిబంధ, చక్రబంధ, కులబంధ, దశా
చక్రబంధ, గబాబంధ, జడ్డిబంధ, ఛత్రబీకాబంధ, పుష్పగుచ్ఛబంధ, పుష్ప
వరణచక్రబంధ, కులాలచక్రబంధ, మణిమాంబుకవిత్వనానావిధబంధవిబంధ
మాలికాబంధ, చతురంగబంధ, ఉనురుబంధాదీ ౧౮
వంబులును; త్రిపాదసమస్తాపూర్తి విసమస్తాపూర్తి
యాసంబంధము లనేకములు గలిగి, ఆశు చిత్ర మధుర విస్తారము లాను విరుద్ధ
కవితాచాతురీమహిమములు విస్తరియున్నయవి. కావున నిట్టికవిత్వంబు బహుమతి
బదహాక్యదిదోషములు పెక్కులు గల వని యెట్టులనిన:—

137

నీ. పునరుక్తి గ్రామ్యము పోవు విసంధి సంశయము హీనోపమ చతురప్రాస;
భంగంబు విశ్రమభంగంబు ప్రకమభంగంబు భందోవిభంగము నతి
మాత్రయు న్యూనోపమయు భిన్న లింగంబు వ్యర్థంబు పరమగూఢార్థసూరిణ
యమరః గిష్టార్థ మనన్యప్రయోగంబు లాది యానన్వైదకాతిదోష.

రే. ములను వర్జించి కృత్రిమతీకులముతారః
గని శుభగణంబు తద్వ్యాపమునను మొదట
నిజాపునెడ సమముఖవర్ణములును బీజ
యంతముగఁ జూచి కృత్రిమనాన నొదవు శుభము.

138

వ. కావునఁ గవీం ద్రు లగువార లిన్ని తెజంగుల విమర్శించి కృతులు రచియించిరేని
యవి యు త్తమకావ్యంబు అనంబరగుఁ గావున నేను గవికాంత్యులప్రకరణంబు
అన్నియు తీకామాలంబును లక్షణలక్ష్యయుక్తంబునుగాఁ జేటపజచుటంజేసి సుక
వులైనవారు తప్పొప్పు లారని తేల్చింపి యీ యానందరంగరాట్టందంబు నాచం
ద్రార్థంబుగా వర్ణింపఁట అను గ్రహింపఁదగిన దని వేడుకొనియెద.

మ. ప్రశోకితః—
సాధుపోషణ దుష్టభీనణ సత్యభాషణధూమకా
యోధనాయక ధీరగాయక యూధగేయక సాయకా

బోధబంధుర ధీయుగంధర భూధురంధరసింధురా
సాధువిగ్రహ భీమవిగ్రహ శాత్రవాగ్రహనిగ్రహ!

మ. హరిసద్విక్రమచంద్రచేలవిభుభక్తాగ్రేసరాయజ్ఞసుం
దరపాణిద్వయసోమభూతియుతసన్నాధాసు(సు)జై వాత్సకా
యరిహారాజకళానిధీ కుముదమిత్రాగోమదీశాన్వయా
హరిణాంకస్ఫుటబింబసన్నిభముఖా యానందరంగాధిపా !

క. ఘననంద సంతతిపయోవననిధిరాకాశశాంక వాసవవిభవా
వనితాజనతానూతన, మనసిజయానందరంగమహిపతిచంద్రా

గద్యము. ఇది శ్రీమదుమామహేశ్వర కరుణాకటాక్షుల
కులజలధికుముదమిత్ర వేంకటకృష్ణార్యపుత్ర శ్రీహరి ధర్మపెచ్చ
మిత్ర కుకవిజనతాలవిత్ర యార్వేలకమ్మనియోగికుల విద్వజ్ఞ
ధేయప్రణీతం బైన యానందరంగచ్ఛందం బను వికస్తురిరంగనామ
బును జతుర్థాశ్వాసము. హరిమణియందు సర్వం

ఆనందరంగరాట్నందవ

శర్మము.

ఆంధ్ర గ్రంథములు.

| | ప్రతి 1-కి రు. అ. |
|-----|-------------------|
| ... | 0 10 |
| ... | 0 14 |
| ... | 1 0 |
| ... | 0 12 |
| ... | 0 12 |
| ... | 0 4 |
| ... | 0 8 |

సుబ్బారామకృత ఆంధ్ర గ్రంథములు 3 12

| | |
|-----|---|
| ... | 0 |
| ... | 0 |
| ... | 0 |
| ... | 0 |
| ... | 0 |

సుశేషము, సాంబసిఘంటువు

| | |
|-----|------|
| ... | 0 12 |
| ... | 0 2 |
| ... | 0 12 |
| ... | 0 8 |

అ

పున

కంబు

యా యానులు

శిన దని వేడు

అనేకములు మా

మ ప్రకారం:

సాధుపాషణ దుష్టభీషణ సత్వభాషణభూషణ
యోధనామక ధీరగాయక యూధగేయక సాయక

తప్పొప్పులపట్టిక.

| శ్రే.జీ. | పద్యము. | బంతి. | తప్పు నందతితో | ఒప్పు. నందతిలో |
|----------|---------|-------|------------------|-------------------|
| 4 | 18 | 3 | సాన్నిధ్యమై | సాన్నిధ్యమై |
| 6 | 31 | 4 | కళాధరు | కళాధరు |
| | 36 | 3 | చతుర | చతుర |
| 8 | 46 | 1 | చర్య | ధాత |
| | ,, | ,, | దాత | నెదురు |
| | ,, | 2 | నెదురు | చంద్రుడై |
| | 51 | 1 | చంద్రుడై | జన్మలు |
| 10 | 54 | 6 | జన్మలు | సాటి |
| | ,, | 11 | సాటి | చలిపెందర |
| | 62 | 4 | చలిపెందర | గతిగృహ |
| 11 | 64 | 2 | గతిగృహ | చక్కదనము |
| | 66 | 3 | చక్కదనము | గల్ప |
| | 67 | 3 | గల్ప | గాంచగా |
| | 68 | 3 | గాంచగా | చెలివొందు |
| 13 | 77 | 2 | చెలివొందు | కటక |
| 13 | 79 | 1 | కటక | సరిగ |
| 14 | 89 | 7 | సరిగ | దిండుజేరి |
| | 90 | 1 | దిండుజేరి | సింహాసనము |
| 15 | 94 | 5 | సింహాసనము | రాంత |
| | 96 | 2 | రాంత | బులగొ. |
| 18 | 109 | 1 | బులుకొ | వడని |
| | | 2 | వడని | పుత్తులకు |
| 19 | 122 | 4 | పుత్తులకు | జేయ...సిని |
| 20 | 49 | 1 | జేయ | |

| స.క్ర. | పద్యము. | బంతి. | తప్పు. | ఒప్పు. |
|--------|-----------|-------|---------------|-----------------|
| | | | వార | తార |
| 39 | 55 | 3 | కారయితా | కారయిత |
| | 57 | 2 | బురువై | బురువ |
| 40 | 72 | 2 | బోనాడుదురొ | బోనాడుదురా |
| 41 | 79 | 1 | కురుణా | కురుణ |
| | 82 | 1 | వేదినః | వేదినః |
| 43 | 102 | 2 | వ్యాప్తంబై | వాప్తంబై |
| | 104 | 1 | స్థలములకు | స్థలములకు |
| 45 | 119 | 1 | నేనాని | నేనాని |
| 46 | 124 | 2 | లాగు | లాగు |
| | | 7 | కనమపు | కనమపు |
| | 126 | 2 | యతులు | దయతులు |
| | 27 | 2 | సనము | సనము |
| 47 | 131 | 2 | సనని | నవలి |
| | | 3 | గను | గనుక |
| 49 | 144 | 2 | కవిసరిర్ప | కవిసర్ప |
| 51 | 165 తర్వా | 1 | గీర్వాణ | గీర్వాణ |
| | 166 | 1 | లాప్పు | లాప్పు |
| 52 | 168 | 3 | చొప్పున | చొప్పున |
| | 170 | 4 | నిడ | నిడ |
| 53 | 175 | 4 | దాగ్ధతి | దాగ్ధతి |
| | 177 | | కపుడు | కపుడు |
| | 180 | 3 | కమర | కమరు |
| 54 | 186 | 2 | కమ | కమ |
| | 188 | 4 | గజానా | గజానాం |
| 55 | 194 | 1 | గొట్టెయ. గూడె | గొట్టెయ... గూడె |
| 56 | 200 | 2 | ఘట | ఘట |
| 57 | 209 | 4 | దగు | దగు |
| 61 | 233 | 2 | విడగా | లిడగా |
| | 237 | 2 | బెటు | బెటు |
| 62 | 241 | 8 | | |

| పేజీ. | పద్యము. | బంతి. | తప్పు. | ఒప్పు. |
|-------|----------|-------|------------------------------|------------------|
| 63 | 248 | 2 | క్రియమ్ | క్రియమ్ |
| 65 | 258 | 2 | మెసగు | మెసగు |
| 68 | 269 | 7 | కేశ | కేశవ |
| | 270 | 4 | విప్రులకు | విప్రుకుఁ |
| | 272 | 2 | చైత్రవం | చైత్రవం |
| 69 | 275 | 1 | వారితావి | వారితావి |
| 70 | 280 | 1 | కాబామ్ | కాబామ్ |
| 73 | 6 | 8 | పభబభల్ | పభబభల్ |
| | | 4 | పవరు | బవరు |
| 73 | 8 | 2 | ముక్ | ముల్ |
| 74 | 11 | 7 | ఘట్ | ఘట్ |
| 77 | 25 | 2 | తగుఁ | తగుఁ |
| | 27 | 1 | కొమ్మ | కొమ్మ |
| 81 | 56 | 1 | దనుపట్టు | గనుపట్టు |
| 82 | 62 | 2 | కలతిగ | కలతిగ |
| 84 | 77 | 2 | లగు, ప్రథమ | లగుఁ, బ్రథమ |
| 85 | 89 ముందు | 1 | అనుకాసనిక | అనుకాసనిక |
| | | | (అంతట నిట్లే సవరించుకొనునది) | |
| 87 | 105 | 2 | కేశ | కేశ |
| | 106 | 1 | చి, ట్రేసియు | చి, ట్రేసియు |
| | | 8 | చిందఱవందఱగుఁగాఁగ | చిందఱవందఱగుఁగాఁగ |
| 89 | 117 | 1 | రాజాలఁ | రాజాల |
| 91 | 180 | 1 | వినఁగా | వినఁగా |
| 94 | 158 | 1 | నీషివిమ | మనీషివి |
| 96 | 180 | 1 | దేశ్య | దేశ |
| | 181 | 2 | బ్బరపు | బ్బరపు |
| 98 | 193 | 1 | నలినఁ | నలిఁ |
| | 194 | 2 | వాగ్గురుఁ | వాగ్గురుఁ |
| 103 | 289 తా | 1 | క్షుబ్ధ | క్షుబ్ధ |
| 106 | 261 | 8 | మప్పిఁ | మప్పిఁ |
| 10 | 294 | 2 | మర్ధింపంగ | మర్ధింపంగ |

| పేజీ. | పద్యము. | బంతి. | తపస్. | విప్. |
|-------|-----------|-------|------------|------------|
| 111 | 802 | 1 | జ్ఞాన | జ్ఞాన |
| | 808 | 2 | య్యాను | యాను |
| 113 | 824 తా | 2 | జ్ఞా | అజ్ఞా |
| 117 | 857 | 2 | మేనుగ | మేనున |
| 125 | 41 | 1 | జరిప | జరిత |
| | | " | జరగు | పరగు |
| | | 2 | జెవులకు | జెవులకు |
| 127 | 54 | 3 | గాన | గావ |
| | 56 | 3 | పాటి | సాటి |
| | 59 | 1 | నచ | నిచ |
| 127 | 61 | 1 | నరలు | నరలు |
| 128 | 70 | 1 | మొకట | మొకట |
| 131 | 89 | 1 | బండి | బంతి |
| | 91 | 1 | వాసి | వాసి |
| | | 2 | లబ్ధ | లబ్ధ |
| 132 | 94 | 3 | విడుచు | లిడుచు |
| | 95 | 2 | మాత్రలనొ | మాత్రనయ్యె |
| | " | 4 | నాలుగన | నాలుగవ |
| | 95 తా | 3 | 32 | 31 |
| | | 4 | యింటి | యింట |
| 136 | 106 ముందు | 1 | ప్రసవపర | ప్రసవశర |
| 143 | 135 | 2 | జండవృష్ట్య | జండవృష్ట |
| 149 | | 2 | భేదంబులు | భేదంబుల |
| | | 12 | పష్టి | పష్టికి |

144 వ పేజీలో 164వ పద్యమునకు దర్శిత పద్యసంఖ్య మూడినవి.



